

Flaggsak og flaggbruk i 1890-åra

– fra Stortinget til Ilevolden

Øystein Imsen

Hovedoppgave i historie
Universitetet i Oslo
våren 2005

”Der vil findes en, som løfter
Magnusbanneret mod Himlen.
Folkets tunge Graad maa avle
Frihedskjæmpens vækst i Vrimlen”

Einar Gjemsø, Trondhjem 1896

Flaggsak og flaggbruk i 1890-åra – fra Stortinget til Ilevolden

Øystein Imsen

Hovedoppgave i historie

Universitetet i Oslo

våren 2005

© Øystein Imsen 2005

Bildet på forsiden, "Fra Folkefesten paa Ilevoldene ad Trondhjems
900-aars Jubilæum d. 18.Juli 1897" er tatt av Erik Olsen, Trondhjem.
Universitetsbiblioteket i Trondheim, billedsamlingen

Oppgaven er satt med Times New Roman 12 pkt.

Forord

Arbeidet med denne hovedfagsoppgaven har vært spennende og lærerikt. Jeg hadde ikke regnet med på forhånd at flaggsaken var et tema som favnet så vidt og inneholdt så mange nyanser. Det kan være stoff til mer enn en hovedoppgave i flaggsaken.

Ole Kristian Grimnes har vært veilederen for denne oppgaven, og det var han som fikk meg til å skrive om emnet. Han fortjener stor takk for hjelp og inspirasjon i hele min tid som hovedfagsstudent.

Jeg vil også takke Anders Kirkhusmo for gode råd og for at han så sjenerøst har latt meg få del i sine kunnskaper. Han er den fremste eksperten på Trondhjems historie og unionell radikalisme.

Flaggsaken er blant annet en studie av Venstres historie, og en takk går til Leiv Mjeldheim, som har vært en god samtalepartner.

Øystein Imsen
Oslo, 21. april 2005

Innhold

Kapittel 1. Innledning	3
Flaggsaken	3
Flagg som symbol for fellesskap	4
Den norske flaggsakens tre faser	6
Flaggsakens første fase:1814-1844	6
Flaggsakens andre fase:1844-1879	7
Flaggsakens tredje fase:1879-1905	9
Avgrensning av oppgaven	10
Problemstillinger	12
Kilder	14
Kapittel 2. Flaggsaken som rikspolitisk fenomen	17
Flaggsakens tredje fase:1879-1905	17
Periodisering og metode	19
Eksisterende litteratur	20
Den første perioden: 1879-1891	23
Barnetoget i Christiania	23
Flaggforslaget av 1879	24
Flaggmøtet og Bjørnson	26
Den andre perioden: 1891-1898	28
Venstres program 1891	29
Flaggsaken blir igjen dagsorden	30
Flaggforslaget av 1893	32
Krigstrusselen i 1895	36
Lindboe og flaggsaken:1895-1898	40
Den tredje perioden: 1898-1905	45
Flaggsakens symbolske innhold	47
Flagget og arbeiderne	50

Kapittel 3. Det rene flagget og den politiske mobiliseringen i Trondhjem	53
Innledning	53
Flaggbruk og 17. mai tog	54
Aktørene	61
Det konservative Trondhjem	61
Jacob Lindboe	63
Håkon Løken	70
Arbeiderne og korporasjonene	73
1890-1894: Den første store mobiliseringen under det rene flagg	76
Trondhjems Liberale Forening	78
Stemmerettstogene 1890-1893	80
1894: Seier og nederlag	92
1895-98: Det nasjonale i det lokale. Kampen om flagget ebber ut	99
Magnusløven og det rene flagget	101
Ny strategi i flaggsaken	104
Kong Oscars besøk i 1896	107
Valgkampen i 1897	109
Kongelig jubileumsfest kontra nasjonal Olavsfest	111
Flaggsaken i Trondhjem	118
 Kapittel 4. Oppsummering og konklusjoner	 121
 Appendiks: flaggkart	 127
Kilder og litteratur	129

Kapittel 1. Innledning

Flaggsaken

Flaggsaken var et av de unionelle spørsmål som satte sinnene sterkest i bevegelse i slutten av 1800-tallet.¹ Venstre kjempet for et norsk flagg uten unionsmerke, også kalt det ”rene flagg”. På den andre siden kjempet Høyre for det unionsmerkede flagg. Unionsmerket var en blanding av de svenske og norske fargene, og symboliserte likestillingen mellom de forenede riker.² Merket, som på folkemunne ble kalt ”sildesalaten”, var satt inn i flagget av unionskongen Oscar I i 1844, og ble fjernet fra handelsflagget i 1899 etter at Stortinget vedtok det rene flagg for tredje gang året før. Sverige beholdt unionsmerket i flagget til unionsoppløsningen i 1905.

Det er ikke skrevet mye om flaggsaken. En utbredt oppfatning er at det var en sak av stor betydning for den svensk-norske unionens skjebne. Flere spådde unionens undergang da det rene flagget valet over Stortinget, og det ble sagt at de som ville ha unionen ut av øyet også ville ha den ut av sinnet.³ Flaggsaken er derfor blitt oppfattet som et skritt på veien mot unionsoppløsningen i 1905. Men kampen for det rene flagg begynte på et tidspunkt, da oppløsningen av unionen ennå var utenkelig. Det kan derfor være interessant å se nærmere på hva som brakte flaggsaken på den politiske dagsordenen i slutten av 1870-åra, og hvor vidt det i utgangspunktet kan ha vært ment som en nasjonalistisk demonstrasjon mot Sverige, slik ettertiden har sett det.

Det norske flaggets historie henger sammen med den norske nasjonsbyggingen fra 1814 til 1905. Rødt-hvitt-blått har vært Norges farger fra 1821 og fram til i dag. For nordmenn ville det være utenkelig å sette inn en ny farge i flagget, for eksempel grønt eller svart. Flagget er dypt innarbeidet i den nasjonale oppdragelsen.

EU og FN er ikke nasjonalstater. Likevel benytter de seg av felles politiske symboler som flagg og sanger. Heller ikke den svensk-norske unionen var noen nasjonalstat. Men de to statene Norge og Sverige hadde felles konge og felles symboler. Unionsflagget var etter 1844

¹ Magnus A. Mardal, Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon, bind 4

² ”Rene” flagg og unionsmerkede flagg, se appendiks.

³ Morgenbladet, 3.7.1893

et symbol på nasjonenes likestilling innenfor unionen, men det kunne lett tolkes som samrørets tegn, som et symbol på ”helstaten”, i strid med det nasjonale, suverene, *rene flagg*.

Flagg som symbol for fellesskap

Flagget er et av nasjonens aller fremste symboler. På mange måter fungerer det som et visittkort for nasjonens innbyggere, det sier noe om hvor de kommer fra og hvor de kan føle seg hjemme. I noen land spiller flagget en sentral rolle i den nasjonale oppdragelsen, slik som i USA, hvor flere millioner skolebarn hilser flagget hver morgen. I andre land spiller flagget en mindre rolle. Idretten har i moderne tid utviklet en supporterkultur, som har brakt med seg en overdreven bruk av nasjonale symboler og flagg. I den moderne nasjonalstaten er flaggets farger nasjonens ansikt utad, og innad er det først og fremst et samlende symbol.

Benedict Anderson skriver om koblingen mellom individ og nasjon i sin bok ”Forestilte fellesskap”. Han mener at oppfatningen av nasjonen har mye til felles med religiøse forestillinger, og at ”Det er *forestilt* fordi medlemmene i selv de minste nasjonene bare vil kjenne et fåtall av sine medborgere.”⁴ I lys av Andersons undersøkelse kan det være fruktbart å tolke flagget som et symbol med en viktig egenskap; det synliggjør det usynlige, og gjør det mulig for individet å sanse det som ikke kan sanses. Flagget er et symbol som har evnen til å definere fellesskapets egenart og ansikt utad. Korset i det norske flagget symboliserer for eksempel at Norge er en konfesjonell evangelisk stat, i likhet med de andre skandinaviske nasjoner. Den franske trikolooren symboliserer revolusjonens idealer og republikken.

Eric Hobsbawm skriver om nasjonale symbolers opprinnelse i sin bok ”The Invention of Tradition”.⁵ Han regner nasjonen for å være en moderne konstruksjon, og er særlig opptatt av nasjonaldagsfeiringene og symbolbruken på slutten av 1800 tallet som et ledd i en nasjonsbyggingsprosess. Nasjonsbyggingen var politiske konstruksjoner som ble ledet av samfunnets eliter. Hobsbawm er mindre opptatt av hvordan disse symbolene ble innarbeidet over tid, for ham er det innføringen av disse som står sentralt.

En nasjons flagg er et mektig politisk redskap. Å bestemme dets form og utseende er en viktig konstituerende handling. Derfor er også nasjonens flagg *statens* flagg. Fra gammelt av var det kongen som hadde retten til å bestemme flaggets form og utseende. I krig bar kongens soldater uniformer med flaggets farger, og til sjøs kunne en skipper ved hjelp av

⁴ Anderson, s.19, uthevet av Anderson

⁵ Hobsbawm 1983

flagget skille venn fra fiende, samt hilse andre skip. Tidlig flaggbruk hadde derfor i første rekke en militær funksjon. Nasjonalfølelser knyttet til flagget var derfor begrenset til skipsdekket og slagmarken. Det svenske flagget hadde for eksempel eksistert siden 1500-tallet, men mange steder på den svenske landsbygda var flagget helt ukjent så sent som på slutten av 1800-tallet.⁶ I Sverige var flagget den dynastiske statens maktsymbol, i likhet med de fleste andre europeiske land.

Med den franske revolusjon og den amerikanske uavhengighetskrigen vokste det fram nye flaggtradisjoner. Flagget ble fastsatt av folkets institusjoner, og gjennom ritualer som nasjonaldager, ble det folkets felleseie. Flagget var fortsatt forbeholdt det militære på sjøen og på land, men ble etter hvert en del av en nasjonal og demokratisk utvikling. Denne tidlige flaggnasjonalismen var begrenset til de ”frie” stater, i Europa dominerte dynastiene fram til første verdenskrig. I løpet av 1800-tallet forsøkte noen av dynastiene å ”normalisere” sine områder etter nasjonalismens prinsipper. Seton-Watson har kalt dette ”offisiell nasjonalisme”, Anderson beskriver det som ”et forsøk på å strekke nasjonens korte, tette skinn over hele imperiets enorme kropp”.⁷

Arve Tuflåt Thorsen har skrevet en avhandling hvor han sammenligner nasjonaldagsfeiringene i Paris og Berlin. Han konkluderer med at det i Tyskland og Frankrike har eksistert to forskjellige flaggtradisjoner. Den franske nasjonaldagen, den 14. juli, markerte stormen på Bastillen i 1789, og ble innstiftet så sent som i 1882.⁸ Thorsen skriver at flaggene i Paris på denne tiden var gamle og slitte, og viser til en lang flaggtradisjon.⁹ 14. julfestene var fester i kommunens regi. Frankrike hadde allerede gjennomgått en flaggstrid hvor det kongelige liljebanneret ble fortrent av trikoloren etter julirevolusjonen i 1830 og tatt i bruk av Napoleon III etter 1851.¹⁰ Akkurat som unionsflagget i den norske flaggstriden, ble det hvite liljebanneret kongemaktens flagg.¹¹ Trikoloren var symbolet på republikken og revolusjonen. Forskjellene mellom flagglovgivningen i Norge og Frankrike var at den franske trikoloren ble grunnlovsfestet på et tidlig tidspunkt. Slik kunne man forhindre at liljebanneret kunne eksistere samtidig med trikoloren, og bli et symbol i hendene på rojalistiske krefter.

Den tyske nasjonaldagsfeiringen ble innstiftet av pastor Bodelschwing i 1871, som en pietistisk feiring av den tyske seieren mot Frankrike i slaget ved Sedan. Denne feiringen ble institusjonalisert av Bismarck, og i Berlin tok den form som en nasjonalfest til keiserens

⁶ Björck, s. 141

⁷ Anderson, s. 91

⁸ Thorsen, s. 32

⁹ Thorsen, s. 97

¹⁰ Den franske trikoloren: appendiks, flagg nr. 13

¹¹ Liljebanneret: appendiks, flagg nr. 14

ære.¹² Tyskland hadde også på denne tiden et rivaliserende, republikansk symbol. Schwarz-rot-gold var en parallell til den franske trikoloren, som stammer fra liberale studentkretser i Jena i 1815.¹³ Det også var symbolet på den stortyske samlingen, og etter 1852 var det et forbudt symbol som Bismarck motarbeidet. Bismarcks eget flagg hadde de nordtyske og de prøyssiske fargene svart-hvitt-rødt, og dette flagget ble innarbeidet i Sedanfestene.¹⁴ Disse tok form som keiserlige hyllingstog med ”skoger” av flagg.¹⁵ I 1892 ble Bismarcks flagg lovfestet, og det var fortsatt i bruk etter at Weimar-republikken gjeninnførte Schwarz-rot-gold som Tysklands offisielle flagg. Den tyske trikoloren ble også statens offisielle flagg etter andre verdenskrig.

Vi har sett at det innenfor flaggnasjonalismen finnes to forskjellige retninger, en dynastisk og en republikansk. Dette ser vi tydelig i Tyskland og Frankrike, hvor de eksisterte side om side. Vi har sett hvordan den franske trikoloren og Bismarcks flagg ble offisielle, lovfestede flagg. Likevel eksisterte Schwarz-rot-gold og liljebanneret som konkurrerende, alternative symboler, representanter for to forskjellige statsformer. Vi har også å gjøre med to forskjellige tradisjoner for flaggbruk, og vi skal se dette i sammenheng med den norske flaggstriden. I tilfeller der flagget ikke var tydelig lovfestet, kunne det lett oppstå en intens politisk konflikt.

Den norske flaggsakens tre faser

I en utredning om flaggsakens siste fase er det nødvendig med en kort framstilling av flaggsakens historie fra 1814 til og med 1905, slik at vi har oversikten over de forskjellige flaggene og når de ble til. Hele sakens historie kan deles inn i tre faser. Argumentasjonen i den siste flaggstriden er full av henvisninger til flaggsakens historie, og dette er noe av grunnen til at jeg har valgt en slik tredeling. Edvard Bull har en grei fremstilling av den første perioden, som jeg skal bygge litt videre på. De to første fasene danner grunnlaget for den tredje fasen, som er emne for denne undersøkelsen.

Flaggsakens første fase: 1814-1844

Den norske flagghistorien var av en annen karakter enn den franske. Den begynner i 1814, med Kristian Fredriks resolusjon av 27de februar, som ga Norge et flagg som i virkeligheten

¹² Thorsen, s. 37

¹³ Bundestag, s. 62, Schwarz-rot-gold: appendiks, flagg nr. 15

¹⁴ Bismarcks flagg: appendiks, flagg nr. 16

¹⁵ Thorsen, s. 85

var en Dannebrog med en norsk løve, og vitner om prinsens ambisjoner om et Norge som kunne gjenforenes med Danmark. Dette flagget var også en praktisk løsning, da norske skip hadde seilt under dansk flagg i flere hundre år og man ønsket å beholde dette flagget.¹⁶

17. mai-grunnloven inneholdt ingen bestemmelser om flagget. Paragraf 111, den såkalte flaggparagrafen kom inn i novembergrunnloven, hvor Sverige ga Norge rett til et eget koffardiflagg (handelsflagg). Problemet med Kristian Fredriks flagg var at det ikke var anerkjent av barbareskstatene i Middelhavet,¹⁷ og Norge hadde ikke råd til å betale den årlige tributten. For å unngå å bli angrepet av disse sjørøverne, fikk norske handelsskip tillatelse til å seile under svenske flagg. I 1815 vedtok Stortinget at Kristian Fredriks flagg skulle brukes som det norske handelsflagget på kortere avstander, og samme år bestemte kong Carl orlogflaggets utseende. Han ville egentlig ha løven inn i unionsflagget, noe nordmenn protesterte på. Resultatet ble et svensk flagg med et hvitt andreakors på rød bunn i det øverste hjørnet ved stangen. Dette flagget ble også tollflagg, mens postflagget ble likt handelsflagget. Norge hadde nå to flagg, det ene var dansk og det andre var svensk, men begge hadde merker som ble regnet som norske.

Forslag om et eget norsk flagg begynte å komme inn til Stortinget, og i 1821 ble det norske flagget i en egen lov vedtatt som norsk koffardiflagg. Knut Nygård viser til at den tidlige flaggkampen var en kamp mellom rødt og blått, hvor det røde representerte ”danskhet” og det blå korset sto for ”svenskheden”. Mange norske militære beholdt sine røde uniformer etter 1814, til tross for det svenske kravet om å bytte til blått. Det var bergenseren Frederik Melzer som tilslutt kom med kompromisset i striden om fargevalget. Melzers norske flagg var opprinnelig en Dannebrog, hvor det blå korset representerte ”svenskheden”¹⁸

Karl Johan mente at flaggets utseende var et kongelig anliggende, og sanksjonerte ikke loven. Derimot tillot han at det nye flagget ble brukt på kortere avstander, i stedet for Kristian Fredriks flagg. Dette flagget ble senere kalt det trefargete flagg, og i flaggstridens slutfase het det ”rene” flagg. Det er uklart hvor lang tid det tok før Dannebrog med og uten løven ble erstattet med det norske flagg. Dannebrog var i bruk i Masfjorden helt frem til 1881¹⁹, noe som tyder på at det kunne ta lang tid fra flagglover og resolusjoner ble vedtatt til de riktige flagg ble heist.

Med Frankrikes invasjon av Algerie og Tyrkias overtagelse av Tunis og Tripolis i 1830 forsvant argumentet om bruken av orlogsflagget sør for Kapp Finisterre. Fra 1833

¹⁶ Bull, s. 8

¹⁷ Marokko, Algerie, Tunis, Tripolis

¹⁸ Nygaard, s. 18, Melzers trefargete norske flagg, senere kalt det ”rene” flagg: appendiks, flagg nr. 3

¹⁹ Nygaard, s. 29

begynte Stortinget å presse kongen i flaggsaken, og i 1838 ble det norske flagg tillatt på alle farvann. Stortinget måtte gjennom kongen forhandle med Marokko, som var den eneste gjenværende røverstaten, men tributten var mye lavere en før.²⁰ 1838 ble senere omtalt som ”flaggets befrielse”, og ble høytidelig besunget av Henrik Wergeland.

Flaggsakens andre fase: 1844-1879

Flaggsakens andre fase begynner med kong Oscar Is resolusjon av 1844, og markerer slutten på den første flaggstriden. Etter 1838 hadde Stortinget forsøkt å få kongen til å forandre orlogsflagget, som fra norsk side ble oppfattet som et svensk flagg. Karl Johan gikk ikke med på dette, men på Oscar Is bursdag kom også hans ”morgengave” til nordmennene. I en ny resolusjon ble orlogsflagget erstattet med et norsk flagg. I stedet ble det satt inn et unionsmerke både i det svenske og norske flagget.²¹ Dette var resultatet av et kompromiss som ble inngått i den første unionskomité i 1839. For at orlogsflagget skulle få tre ”norske” ruter, måtte handelsflagget også få et unionsmerke, men i følge §111 var det bare orlogsflagget som skulle være et unionsflagg.²²

Resolusjonen vakte harme både i Norge og Sverige. Morgenbladet kritiserte avgjørelsen, og i den svenske overklassen var motstanden sterk. Fra svensk side fikk unionsmerket det lite ærefulle navnet ”sildesalaten” i en tale på Riddarhuset i Stockholm.²³ Striden om flagget ebbet ut, selv om noen var misfornøyd med resolusjonen. Etter 1844 gikk flaggspørsmålet i dvale, og ble glemt. Etter dette kunne man heise flagg uten unionsmerker på begge sider av kjølen, ingen ble provosert hvis en privatperson heiste trefargete flagg.

Flaggresolusjonen var først og fremst et tegn på kongens kompromissvilje i flaggsaken, og var på ingen måte et forøk på å påtvinge landene et flagg som ikke var ønsket. Dette går fram av den forsiktige ordlyden i teksten, hvor det sies at ”skibene *bør* bruke det nye handelsflagg med unionsmerket”. Til tross for at flagget fra 1821 fortsatt kunne brukes, ble unionsflagget benyttet til sjøs i stadig større grad. Det går langt utover denne oppgavens avgrensing å undersøke hvor mange som brukte unionsflagg og trefargete flagg i denne perioden. Det kan tenkes at det var vanlig å bruke begge. Når det gjelder den alminnelige flaggbruken, skal vi se på forholdene i den siste fasen. En ting kan vi si med sikkerhet: Fra 1814 har Norge hatt mange forskjellige flagg. Det er derfor ikke rart at det i 1890-åra oppsto

²⁰ Amundsen og Strøm-Olsen, s. 10

²¹ Unionsmerket den såkalte ”Sildesalaten”, appendiks, flagg nr. 12

²² Appendiks: Norsk handelsflagg med unionsmerke – flagg nr. 4, norsk orlogsflagg med unionsmerke – flagg nr. 6, svensk handelsflagg med unionsmerke, flagg nr. 7, svensk orlogsflagg med unionsmerke, flagg nr. 8.

²³ Koht, 1896

forvirring rundt hvilke flagg som kunne heises på hvilke bygninger og hvilke flagg som var lovlige og ulovlige.

Flaggsakens tredje fase: 1879-1905

Den siste perioden er den mest intense i flaggstriden, som vi skal se nærmere på i neste kapittel. Den begynner i 1879 med det første fremstøtet for å lovfeste det trefargede flagget, og slutter med unionsoppløsningen 1905, da unionsmerket ble tatt ut av orlogsflagget. Det trefargede norske flagget, også kalt Rødt-hvitt-blått, fikk sitt gjennombrudd i 1898, da det ble lovfestet som handelsflagg. Kongen nektet å sanksjonere loven, men ved hjelp av grunnlovens §79, ble Sigurd Blekastads flagglov gyldig etter å ha blitt vedtatt av Stortinget i 1893, 1896 og 1898.

Liberale og republikanske menn og kvinner med tilknytning til partiet Venstre var forkjemperne for det rene flagget i denne perioden. Det unionsmerkede flagget hadde sin støtte blant de konservative og kongetro, som sognet til Høyre. Flaggsaken tok dermed form som en partipolitisk strid, og reflekterte tidens skarpe ideologiske og sosiale splittelser. ”Høyreflagg” og ”Venstreflagg” ble ledd i to konkurrerende nasjonale prosjekt.

Flaggsaken ble en del av Venstres aksjonspolitikk mot Høyre og kongemakten etter 1891, også kalt ”knyttnevepolitikken”. Venstre seiret i alle valgene på 1890-tallet, og hadde flertallet på Stortinget fra 1891 til 1903. I denne tiden var det konsulatsaken som fungerte som brekkjern i kampen mot kongen og unionen. Dette førte til et brudd mellom kongen og regjeringen i 1892 og 1893. I 1895 gikk kong Oscar til aksjon, og tvang Stortinget til å oppgi dagsordenene fra 1892 og 1893. Dette var et nederlag for Venstres aksjonslinje, og førte til en moderat koalisjonsregjering under Francis Hagerup. I denne perioden ble flaggsaken drevet gjennom av en radikal gruppering innen Venstre, og først i 1897 ble den tatt inn i Venstres valgprogram.

Det rene flagget ble heist på Stortingsbygningen da flaggloven trådte i kraft 15. desember 1899. Dette markerte begynnelsen på et nytt århundre. De siste årene før unionsoppløsningen handlet flaggsaken om å skaffe det nye flagget internasjonal anerkjennelse, og å gi det mest mulig utbredelse. Som vi kommer til å se, fortsatte Høyre å flagge med unionsmerkede flagg i denne perioden. I Sverige ble stemningen svært opphisset. Lovfestelsen av det rene handelsflagget ble regnet som en provokasjon mot Sverige og unionen.

Avgrensning av oppgaven

I denne oppgaven skal vi altså se nærmere på flaggsakens siste fase, fra 1879-1898. Dette tidsrommet skal vi dele inn i ytterligere tre perioder, og legge spesielt vekt på tidsrommet fra 1890-1898. I løpet av disse årene ble flaggsaken aktuell som en politisk sak og slutført på Stortinget. I denne fasen skjøt saken fart for alvor, og fikk et utvidet innhold ved at flagget ble brukt som et mobiliserende symbol, ikke bare av Venstre, men også av andre politiske grupperinger.

Mobiliseringen foregikk parallelt på det rikspolitiske og det lokale nivået, og kunne ta forskjellige former. Selv om vi kan finne et nasjonalt mønster i flaggstriden, så var ikke stridens innhold den samme i hele landet. De lokale hendelsene må analyseres i sammenheng med det som skjedde på den rikspolitiske scenen, i Kristiania og på Stortinget. Her er det viktig å presisere at flaggsaken i hovedstaden også har et eget lokalt utfall, og det kan tenkes at dette har hatt en viss innflytelse på Stortinget i perioder.

I denne undersøkelsen skal vi rette søkelyset mot den lokale flaggstriden i Trondhjem. Dette er på mange måter en naturlig avgrensning i forhold til flaggsaken på det rikspolitiske planet. For det første finner vi igjen mange av Trondhjems-aktørene på Stortinget og i Venstres kulturradikale kretser. Disse utgjorde den harde kjernen i Venstres radikale fløy fra midten av 80-tallet og fram til unionsoppløsningen.

For det andre var Trondhjem en nasjonal arena av stor betydning. Tanken om at byen hadde vært hovedsete for det norske kongedømmet i middelalderen, skapte assosiasjoner om byen som sentrum i Norges historiske storhetstid. Unionskongene lot seg krone her, og derfor ble byen også kalt ”kroningsstaden” av konservative og geistlige. Trondhjems nasjonale betydning kom til uttrykk i restaureringen av Nidarosdomen. Ved inngangen til vår periode var byen i ferd med å bli et mektig nasjonalsymbol i unionskongens og kirkens hender. I den politiske striden mellom Høyre og Venstre, lagde man ikke bare nye symboler. Slaget sto også om de symbolene som allerede eksisterte, og det var viktig for Venstre å annektere og forandre dem. Senere prøvde Venstre til og med å forandre byens navn, fra Trondhjem til ”Nidaros”, noe som førte til store protester fra trondhjemmerne.

I 1890 begynte mobiliseringen om det rene flagg i Trondhjem, og i 1898 ble flaggsaken avsluttet på Stortinget. Jeg har valgt denne perioden, som er flaggsakens mest intense slutfase. I denne perioden var dens betydning og innhold svært skiftende. Motivene bak flaggforslaget i 1896 var ikke de samme som i 1893 eller 1879, og på grasrotnivået kunne flaggsaken til enhver tid innta flere forskjellige former. Den var med andre ord ikke bare en

symbolsak som talte forskjellige språk, det var også en sak som skiftet innhold over tid. I tillegg var den ikke alltid like aktuell over hele landet. Flaggbruken og flaggsaken vil bli undersøkt før og etter Stortingets vedtak av 7. juni 1895. Kongens seier over stortingsflertallet var den foreløpige slutten på Venstres unionsradikalisme. Dette var det avgjørende veiskillet i flaggsaken, og vi skal se hvilke konsekvenser det fikk for flaggbruken.

De politiske skillelinjene var mye tydeligere i Trondhjem enn i Kristiania. Hovedstadens politiske fraksjoner var representert ved mange forskjellige aviser, og splittelsen den 17. mai var mye større. I Trondhjem gikk det bortsett fra barnetoget på det meste bare to tog på nasjonaldagen et borgertog og et stemmerettstog, og byen hadde ikke mer enn tre aviser; Dagsposten, Adresseavisen og Trondhjems Aftenblad.²⁴ Valget av Trondhjem avgrenser derfor ikke bare kildearbeidet, men det bidrar også til at framstillingen blir mer oversiktlig.

Trondhjems strategisk-politiske betydning forklarer hvorfor begge partiene la store nasjonale ressurser i å vinne Trondhjem for sin sak, men beliggenheten spiller også en rolle. Byens sentrale beliggenhet ved Nordsjøen, jernbaneforbindelsene til Stockholm og Kristiania, og byggingen av dampskipverft, ga grunn til framtidsoptimisme i 1880-åra. Handelsborgerskapet hadde en ambisjon om at Trondhjem rolle i unionen skulle bli et ”Nordens Hamburg”, med andre ord den største importhavnen i de forente riker. Hvis unionen med Sverige røk, ville dette føre Trondhjem inn i bakevja, mente Høyre.

De sentrale aktørene i denne oppgaven er Håkon Løken og Lagmann Lindboe. Begge tilhørte det ”rene” Venstre, og var tilhengere av en radikal unionspolitikk. I denne oppgaven skal vi se hvordan de utfyller hverandre, og hvordan de opererer på flere nivåer innenfor venstrebevegelsen. Bortsett fra Lindboe og Løken er det særlig Bjørnstjerne Bjørnson og Ernst Sars vi finner igjen i flaggsaken på det rikspolitiske planet. De var Venstres viktigste ideologer, og hadde stor innflytelse på utformingen av partiets politikk. Flaggsakens persongalleri er stort og mangfoldig. Det finnes mange lokale aktører som vi ikke møter i denne oppgaven, og noen streifes bare så vidt.

Selv om oppgaven er en studie av Venstres aktører, spiller også deres motstandere en viktig rolle. Det unionsmerkede flaggets høyborg i nasjonal sammenheng var Morgenbladet, og borgherren het Christian Friele. I kretsen rundt Morgenbladet og Yngre Konservative Forening finner vi de mest aktive i kampen for å spre sildesalaten. Høyrepartiet andre steder i landet handlet etter ordre fra redaktør Friele, som eksporterte billige unionsmerkede flagg til

²⁴ Rolf Danielsen, s. 47

distriktene. I Trondhjem var Adresseavisens redaktør Høitomt Høyres mann i flaggsaken. Han prøvde å stanse Venstres offensiv, ofte ved hjelp av ufine metoder. Ufine metoder ble ofte tatt i bruk av pressen på denne tiden. Høitomt ble flere ganger saksøkt av Løken og Lindboe for injurier. Ærekrenkelsene gikk også andre veien, og Høitomt vant flere søksmål enn han tapte.

Aktørenes personligheter gjør kildematerialet vårt mangfoldig og fargerikt, og ikke alltid like pålitelig. Den politiske striden var så opphetet, at familier kunne bli splittet og familiefedre sto i fare for å miste jobben hvis de var av ”feil” politisk oppfatning. 1890-åra var forandringens tid, da gamle sosiale skiller ble brutt ned. De nye samfunnsgruppene spilte også en rolle, og for dem kunne flagget være et samlingens merke som styrket samhold og identitet. Arbeiderne, avholdsfolket og kvinnene er eksempler på grupper som vi skal se nærmere på i denne sammenhengen.

Problemstillinger

Flaggsaken på det rikspolitiske planet handlet om å lovfeste det trefargede norske flagg, og saken endret karakter i takt med den politiske utviklingen på Stortinget. På det lokale planet kom flaggsaken til uttrykk i folketogene 1. og 17. mai, og ved privat og offentlig flagging. Var det noen sammenheng mellom flaggsaken lokalt og sentralt? Det kan tenkes at forskjellige underliggende momenter kom til uttrykk på disse nivåene.

Saken handlet ikke bare om å lovfeste flagget, det var også en symbolsak som omfattet flere andre saker. Som symbolsak talte den mange forskjellige språk og ble brukt i flere forskjellige sammenhenger. Symbolspråket skiftet også etter hvem man henvendte seg til, og det er grunn til å tro at det forandret innhold over tid. Kan vi snakke om én flaggsak, eller må vi utvide begrepet til å omfatte flere saker? Disse sakene må identifiseres og sorteres, og til slutt må de prioriteres. Kan det tenkes at det var en sak som var hevet over de andre? Den vanlige oppfatningen om flaggsaken er som nevnt at den var et av de unionelle stridsspørsmålene. Det er imidlertid grunn til å anta at den var mer enn det, og at den hadde en viktig funksjon innenfor landets grenser. Var det rene flagget først og fremst en provokasjon mot unionen, kongemakten og Sverige, eller var det like mye en demonstrasjon for Norge, og et uttrykk for kampen om å sette den politiske dagsordenen her hjemme? Dette er den sentrale problemstillingen i denne oppgaven.

Vi leter etter et mønster i utviklingen. Hvis det er sammenfall mellom bruken av flagg i Trondhjem og sakens utvikling på Stortinget, er det grunn til å anta at dette skyldes forholdene innen Venstre. Kampen om det rene flagg var Venstres prosjekt, og derfor er

venstrebevegelsen fellesnevneren for flaggsaken og flaggbruken. Derfor kommer denne oppgaven til å handle om Venstres politiske historie så vel som flaggsaken, da dette er to sider av samme fenomen.

Hva var egentlig Venstre på 1890-tallet? Leiv Mjeldheims bok om Venstre oppsummerer dette i bokens tittel: ”Fra folkerørsle til parti”. Venstre var ikke et parti i moderne forstand, selv om det hadde mange av de samme organisatoriske trekkene som vi finner i dagens politiske partier. Venstre var en løst organisert folkebevegelse som samlet seg om førere og enkeltsaker, og partiet krympet i takt med mangelen på disse. Andre fremstillinger om flaggsaken påpeker at flaggsaken hadde en samlende funksjon, at Venstre tok den inn i sitt Valgprogram i 1893 og fikk loven vedtatt i 1896 og 1898.²⁵ Det er viktig å presisere at Venstre ikke tok flaggsaken inn i valgprogrammet sitt før ved valget i 1897. Den eksisterende oppfatningen om flaggsaken stemmer derfor ikke overens med det som faktisk skjedde. At saken kom inn i programmet så sent som i 1897 tyder jo på det motsatte, nemlig at flaggsaken var en sak som hadde en splittende effekt på Venstre. I denne oppgaven er det viktig å ha dette i mente.

En veldig liten del av politikken ble drevet gjennom Venstres offisielle kanaler. De politiske beslutningene ble ofte tatt av noen få individer, uavhengig av hverandre. Slik jeg ser det, besto Venstrepartiet på denne tiden av fire forskjellige elementer eller ”ledd”. Det første leddet kan vi kalle *sentralleddet* eller partiets landsorganisasjon. Det var i første rekke landsstyret, som ved hjelp av diverse tolkninger av vedtektene og saksgangen hadde grei kontroll over landsmøtet. Sentralstyret bestemte hvilke saker som skulle stå på valgprogrammet og arbeidsprogrammet, og kunne i praksis sette dagsorden for hele partibevegelsen. Forslaget om å sette flaggsaken på Venstres valgprogram kom ikke før i 1896, og den sto aldri på noe arbeidsprogram. Hvordan henger dette sammen med det rene flagget som Venstres partifane i denne perioden?

Det andre leddet kan vi kalle *lokalleddet*. Dette var organisasjonen på lokalplanet. Arbeidsformen og organisasjonsarten var imidlertid forskjellig fra sted til sted. Dette er den mest uoversiktlige delen av venstrebevegelsen. Virksomheten i det lokale leddet var ikke bare politisk, den kunne også være fritidssysler og kulturelle aktiviteter. Venstre hadde sin største styrke i lokalsamfunnet. Det var her partiet slo rot og vant tilslutning, men med årenes løp begynte foreningene å gå sine egne veier. Folkebevegelsen favnet så vidt, at den politiske ledelsen til slutt ikke maktet å holde den sammen. Den største og viktigste av disse gruppene

²⁵ Magnus A.Mardal, Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon, bind 4

var arbeiderne, og de var også de første til å bryte ut. Denne oppgaven fokuserer særlig på Venstres organisering av arbeiderne. Hva var flaggets funksjon i det lokale organisasjonsarbeidet?

Det tredje leddet finner vi på *Stortinget*. Dette leddet handlet uavhengig av det sentrale og det lokale. Partipolitikken var i sin spede begynnelse, og tingmennene stemte ofte i henhold til valgkretsenes interesser, ikke etter partienes. Stortinget hadde sine egne tradisjoner, og politiske taler fra Stortingets talerstol var langt mer moderate enn talene ute blant folket. De tidligste politiske splittelsene i Venstre var resultat av motsetninger mellom stortingsleddet og det sentrale leddet. Opprøret mot Sverdrup signaliserte Venstres forvandling fra å være en stortingsgruppe til å bli et politisk parti. Partiet prøvde å drive politikk utenfor Stortinget, men det fikk aldri helt kontrollen over stortingsgruppa. Partipisken truet ingen på denne tiden.

I mangel på partipisk, kunne også en gapestokk gjøre nytten. Uregjerlige stortingsrepresentanter risikerte å falle i avisenes unåde. Det fjerde og siste leddet er kanskje det vanskeligste å identifisere. Det inneholder alle ”fribyttere”, og finnes først og fremst innenfor agitasjonen og den kulturelle eliten. Eksempler som faller under denne kategorien er kunstnere som Bjørnson og Grieg, avisredaktører, og historikere som Sars og Koht. Vi kan kalle dette leddet for Venstres *opinionsdannende ledd*. Avisene var det viktigste redskapet for å spre Venstres politikk og mobilisere velgere. Mesteparten av partiets økonomiske ressurser ble satt inn på å kjøpe opp og drive avisene. Pressen var et politisk redskap i eiernes hender. Det kan tenkes at pressen spilte en avgjørende rolle i flaggsaken. Men hvem sto bak?

Denne firedelingen av venstrebevegelsen er fruktbar for å finne ut hvilke politiske kanaler som fremmet flaggsaken. Det er derfor viktig å finne ut hvilke aktører som til enhver tid opererte på de forskjellige nivåene. Vi leter etter en eller flere mistenkte, som ser ut til å være de ledende viljene bak det rene flagget. Venstres anfører i flaggsaken etter 1895 var lagmann Lindboe. Hva var motivasjonen bak hans engasjement i flaggsaken, og hvilken betydning fikk han for sakens utfall? Redaktør Løken var Lindboes våpendrager i Trondhjem. Hva var hans rolle i dette, og hadde han motiver på siden av Lindboes agenda?

Kilder

Aviskildene kommer til å stå sentralt i undersøkelsen, men det er all grunn til å lese dem med et kritisk blikk. Mye av det som avisene bringer til torgs er å betrakte som propaganda, og det er derfor viktig å belyse hvilken politisk agenda redaktører og skribenter kan ha hatt. Én kilde

er så godt som ingen kilde, og en venstreavis har liten kildeverdi med mindre den blir sjekket mot en høyreavis. Agitasjonen kan bli til feilaktig historieskriving hvis den nødvendige kildekritikken er fraværende. Tidligere beretninger om flaggsaken og om flaggbruken i Trondhjem har omfavnet agitasjonen uten å sjekke motpartens versjon. Fargerike aktører og dyktige skribenter kan friste historikeren til å pynte på framstillingen. En av de sentrale politiske aktørene på venstresiden i Trondheim var selv aviseier og redaktør, og mange av de andre fremtredende politikerne både i Trondheim og i hovedstaden hadde økonomiske interesser i eller direkte tilknytning til de viktigste avisene.

Et sentralt tema her er flaggsakens funksjon innenfor Venstre. Aviskildene sier i første rekke noe om det opinionsdannende leddet i partiet og det lokale leddet. Stortingsvenstre vil stå sentralt i kapittelet om flaggsaken i rikspolitikken. Her er stortingsforhandlingene sammen med avisene gode kilder. Stortingskildene må til forskjell fra avisene regnes som pålitelige. De bygger på stenografiske referater fra stortingsforhandlingene, og dokumenter fra komiteer og møter, hvor mange har vært til stede. Når det gjelder det sentrale leddet i partiet, har jeg benyttet meg av en god del sekundärlitteratur, i tillegg til sentralstyrets protokoller og noe korrespondanse.

Avisene utgjør likevel den aller største delen av vårt kildemateriale. Jeg har gått gjennom ni årganger av Dagsposten, åtte av Adresseavisen, seks årganger av Dagbladet, en i VG, en i Morgenbladet, og noe fra Socialdemokraten, Intelligenssedlerne og Aftenposten. Til sammen gir disse avisene et bredt bilde av flaggsaken og flaggbruken i perioden. Av venstreavisene er spesielt Dagsposten og Dagbladet representert i denne oppgaven. Politisk sto de sammen om en radikal profil i hele perioden. De var særlig opptatt av unionspolitikk, så vi kan forvente å finne mye stoff om flaggsaken her.

Høyreavisene Adresseavisen og Morgenbladet representerer motparten. Vi har allerede vært inne på det nære forholdet mellom disse. Høyreavisene prøvde ofte å avsløre Venstres underliggende motiver i flaggsaken. Dette skal vektlegges i vår undersøkelse, og på samme måte vil venstrebladenes påstander om Høyres motiver få oppmerksomhet. Det de skriver om seg selv og sine egne agendaer kan i mange tilfeller være vanskeligere å tolke.

Vi må gå ut fra at flaggbruken var størst i forbindelse med folketogene 1.mai og 17. mai, og andre prosesjoner. Bruk av flagg forekom sannsynligvis hele året, men dette står det ikke mye om i avisene. Kildeinnhentningen har derfor hatt særlig fokus på april-juni, for det er da flaggsak og flaggbruk var mest aktuell. I valgårene 1891, 1894 og 1897 har også juli-november blitt studert nøye, og 1893 og 1896 var også viktige årstall i flaggsakens utvikling.

Vinteren var lavsesong for flagging. Flaggbruken var først og fremst knyttet til 17. mai, slik at nasjonaldagsfeiringen og folketog blir svært sentrale i vår undersøkelse.

Å finne pålitelige kilder til en oppgave om flaggsaken har på ingen måte vært en lett oppgave. De fleste som har skrevet noe om det har selv spilt en rolle i flaggstriden, og har ofte tydelige motiver. Fotografiet var ennå ikke blitt vanlig i perioden, så fotomaterialet er begrenset. I tillegg er mange fotografier uskarpe og kornete, så det er vanskelig å skille et rent flagg fra et unionsmerket. Et annet problem er at det ikke ser ut til å ha blåst mye i 1890-åra, flere bilder viser flagg som henger slapt ned fra flaggstangen, slik at man ikke kan se ruten hvor unionsmerket kunne være. Vi kan heller ikke gå ut fra at fotografen har vært en nøytral person i valget av motiv.

Jeg har prøvd å finne kilder om kjøp og salg av flagg. Det finnes noen, men de sier bare noe om priser, og ingenting om omsetning eller antall. Det har altså ikke vært mulig å oppdrive regnskap som sier noe om detaljsalg av rene flagg. Selv om slike kilder hadde eksistert, så hadde det vært nødvendig med en tilsvarende oversikt over unionsmerkede flagg. Vi må kjenne til antallet unionsmerkede flagg i forhold til rene for å kunne si noe om flaggenes popularitet. Kjøp og salg av flagg trenger heller ikke å ha hatt betydning for alle flaggene som var i omløp. Ved hjelp av nål og tråd kunne de fleste med litt fingerferdighet forvandle et rent flagg til et unionsmerket flagg, og med en saks kunne man raskt klippe ut unionsmerket av det samme flagget.

De eneste kildene som sier noe om antallet flagg på 17. mai og i andre folketog, er avisene. Dessverre er ikke disse pålitelige nok. Der venstrepressen hevder at to tusen mennesker deltok med bare rene flagg, vil høyrepressen påstå at bare tusen deltok og at det var flest unionsmerkede flagg. Avvikene er såpass store at ingen av disse motstridende kildene kan tillegges noen særlig sannhetsverdi. Kildegrunnlaget er derfor alt for tynt til å kunne si noe om antallet rene eller unionsmerkede flagg i togene. På den andre siden kan det sies med sikkerhet at den generelle flaggbruken, unionsmerkede eller rene, var i sterk vekst i 1890-åra.

Kapittel 2. Flaggsaken som rikspolitisk fenomen

Flaggsakens tredje fase: 1879-1905

Dette kapittelet redegjør for flaggstridens forløp på det rikspolitiske planet fra 1879 til 1905. Stortinget og de politiske miljøene i Kristiania er de sentrale arenaene, men vi skal også komme inn på flaggsakens betydning andre steder i landet. Det er i Kristiania vi finner de sentrale aktørene i flaggsaken. Vi skal se litt nærmere på hvem som drev saken fram, og hvilken betydning disse hadde for flaggsakens utvikling.

Tidligere oppgaver om flaggbruk på nasjonaldagen har påpekt at noen av aktørene innenfor Venstre på Stortinget deltok aktivt i utbredelsen av det rene flagg i arbeidertogene fra 1888. De av de ”rene” stortingsmennene som var igjen etter den bitre partistriden utgjorde kjernen av disse: Ole A. Quam, Viggo Ullmann, Carl Berner, Wollert Konow, Vilhelm Wexelsen og Paul Koht.²⁶ Ernst Sars deltok selv som fanejunker for de ”frisindede studenter”, og studentmiljøet rundt den omstridte professoren kom til å spille en viktig rolle i flaggsaken. Vi skal se nærmere på Bjørnson, som er regnet for å være den mest sentrale opinionsdannende aktøren bak flaggsaken. Mannen bak lovforslaget i 1879, Hagbart Berner, dukker også opp av og til i vårt kildemateriale.

Flaggstriden var en kamp om det nasjonale flaggets utseende og bruksområde. Striden ble utkjempet på flere arenaer, men de to viktigste var nasjonaldagen 17. mai og Stortinget. I Stortinget handlet flaggsaken om å lovfeste det ”rene” flagg ved hjelp av §111, også kalt flaggparagrafen. Denne paragrafen skilte klart mellom koffardiflagg og orlogsflagg. Norge hadde rett til et eget koffardiflagg, men orlogsflagget skulle ifølge novembergrunnloven være et unionsflagg. Kong Oscar Is resolusjon av 1844 tok ikke hensyn til grunnlovens bestemmelse om koffardiflagget, som i likhet med orlogsflagget fikk sildesalaten øverst i venstre hjørne. Det må nevnes at nordmennene i 1844 var positivt innstilt til den kongelige resolusjonen. Som et symbol på unionell likestilling og godvilje, fikk også de svenske flaggene unionsmerket.

Da stormløpet mot unionsflagget begynte i 1879, var det viktig for begge parter i striden, konservative og radikale, å bygge et juridisk grunnlag for sine synspunkter.

²⁶ Bjørgen, s.121

Høyresiden på Stortinget støttet seg til professor Aubert, og venstresiden til Ernst Sars. Dette tok form som en polemikk mellom Aftenbladet og Dagbladet.²⁷

Auberts statsrettslige argumenter ble fastholdt av Høyre helt fram til 1898. Kongelig resolusjon av 1844 var den eneste gyldige bestemmelse om flagget. At dette brøt med grunnlovens §111 ble forklart med at flaggene av 1844 symboliserte §1 i grunnloven om at Norge var et selvstendig rike, forenet med Sverige under en konge.²⁸ Venstres tolkning av §111 innebar at det oppsto en konflikt mellom grunnlovens paragrafer, og Aubert tolket det slik at grunnlovens første paragraf skulle bestemme flaggets utseende. Han mente at resolusjonen av 1844 ble godt mottatt i Norge, og at uviljen mot det unionsmerkede flagget var av nyere dato.

Sars' og Venstres argumentasjon var av en mer historisk art. Karl Johans sanksjonsnektelse i 1821 var ulovlig, fordi den stred mot grunnloven, ble det hevdet. Fordi Carl Johan hadde tillatt Melzers flagg på kortere avstander, var heller ikke nektelsen fullstendig, noe som innebar at loven var rettsgyldig. Det rene flagget fikk dermed ikke sin "befrielse" i 1838 ved at det ble tillatt på lengre avstander, det trefargede flagget var allerede Norges gyldige flagg. Videre ble det hevdet at resolusjonen av 1844 ble bestemt uten råd fra noen norsk mann, og fordi denne også stred mot grunnloven, var resolusjonen ugyldig.

Problemet med dette synet var at man ved å sette §111 i høysetet, også anerkjente unionsmerket i orlogsflagget. Tilhengerne av det rene flagget ville også ta unionsmerket ut av dette, og den eneste løsningen var dermed å forandre grunnloven. Bjørnson og Sars' lovforslag av 1889 søkte å forandre grunnlovens §111 og erstatte den med teksten: "Det norske flags form og farver bestømmes ved lov".²⁹

En mer moderat linje støttet opp om Blekastads flaggforslag av 1893. Det rene flagg skulle her lovfestes, samtidig som bestemmelsen om orlogsflagget ble beholdt. Det var den moderate retningen som vant fram. Som leder i konstitusjonskomiteen strøk Michelsen lovforslagets §2, slik at den ikke kom med i lovinnstillingen. Den utelatte paragrafen handlet om at unionsmerket i orlogsflagget skulle snues slik at de norske fargene kom nærmest stanga. Dette var ifølge Dagbladet korrekt heraldikk, men det ble bred enighet innenfor det moderate Venstre at man skulle la orlogsflagget være.³⁰

I spørsmålet om *hvordan* flaggsaken skulle gjennomføres, hadde saken i likhet med konsulatsaken to linjer; den korte lovlinje og den lange lovlinje. Den radikale representanten

²⁷ Aftenbladet 4.6 og 7.6. 1879

²⁸ Novembergrunnloven

²⁹ Stortingsforhandlinger, Bjørnson og Sars lovforslag av 1889, dokument nr. 114

³⁰ Dagbladet, 15.5.1893

fra Trondhjem by med Levanger, Jacob Lindboe, sto for den korte lovlinjen, og hevdet at flaggsaken var et helt norsk anliggende. Det rene flagg trengte ikke noen sanksjon av kongen, men skulle sanksjoneres av folket ved at man rett og slett heiste det på offentlige bygninger. Dette kom til uttrykk da ministeriet Stang behandlet approbasjon på enkelte kommunestyrers vedtak om flaggheising. Et annet eksempel på dette er Lindboes forslag om heising av rent flagg på stortingsbygningen i 1896.

Moderate venstrefolk innen det moderate og det rene Venstre sto for den lange lovlinjen, og det var denne linjen som til slutt vant fram. Etter at kong Oscar hadde nektet den nye flaggloven sanksjon tre ganger (1893, 1896 og 1898), kunngjorde han loven som gyldig etter §79. Av hensyn til den svenske opinionen sanksjonerte ikke kongen den tredje gangen heller, men han fikk sterk kritikk for at han hadde skrevet under. Paragraf 79 hadde formelt blitt akseptert av kongen, og kunne fått senere presedens for den lange lovlinjen i konsulatsaken, hvis Stortinget ikke hadde valgt aksjonslinjen i 1905.³¹

Utenfor Stortinget var 17. mai- feiringen den viktigste stridsarenaen. Her ble unionsmerkede flagg og rene flagg brukt for å markere politisk tilhørighet og identitet. Det hører med at dette var den viktigste arenaen for dem som søkte den ”korte lovlinjen” i flaggsaken. Demonstrasjonstogene til støtte for statsminister Steen i 1892 og 1893 var også anledninger til å heise rene flagg. Fridtjof Nansens ankomst i Trondhjem i 1896 ble av noen tolket som parademarsj med rene flagg, som styrket hans posisjon som Venstres nasjonalhelt.³² Flaggstriden ble også utkjempet på den private arena. Det ble agitert for at folk skulle skaffe seg flaggstenger og heise flagg på sin private eiendom, eller rett og slett henge dem ut av vinduet.

Periodisering og metode

For å studere flaggsakens siste fase, skal vi begynne med å dele den inn i tre perioder. Denne periodiseringen avgrenser ikke bare oppgaven, men viser også hvordan de tre periodene skiller seg fra hverandre, og hvordan flaggsakens utvikling tok forskjellige veier. Den første starter med Hagbart E. Berners mislykkede lovforslag i 1879. Fra dette året er det unionsmerkede flagg på offensiven, mens det rene flaggs venner holder en lav profil. Denne

³¹ Sars, s. 177

³² Adresseavisen, 5.9.1896. Avisen refererer fra Steinkjær Høyreblad: ”Den egentlige Festtale holdtes merkelig nok av Redaktør Løken. At denne Herre skulde kunne undlade at gjøre ogsaa den nøytrale ”Frams Expedition” til en partipolitisk Begivenhed, burde Festkomiteen visst paa Forhaand; ... Hr. Løken optraadte paa Britania Hotels Trappe mens Barnetoget stod udenfor og i god Tro bragte Dr. Nansen Venstreovationer under udelukkende ”rene” Banner...” Adresseavisen benekter at dette var tilfelle, og at unionsmerkede og rene flagg vaiet side om side.

perioden avsluttes i 1891 av en velorganisert og målrettet offensiv for det rene flagg, som drives av sterke venstreforeninger og flaggsamlag. I denne andre perioden får det rene flagg sitt gjennombrudd, og ender med at flaggloven blir vedtatt for andre gang i 1898. Flaggsakens aller siste periode handler først og fremst om håndhevelsen av flaggloven og slutter med unionsoppløsningen i 1905. I denne perioden begynte man å jobbe for flaggets utbredelse og internasjonale aksept.³³ Det er naturlig å sette et punktum for flaggsaken i 1905, selv om det unionsmerkede flagget fortsatt var i sporadisk bruk helt fram til 1. verdenskrig.

Vi er interessert i å finne sammenhengen mellom flaggsaken som en politisk sak og flaggbruken på det lokale planet. Hovedundersøkelsen i neste kapittel er avgrenset til mobiliseringsårene 1890-1898, og derfor er det naturlig å legge vekt på den samme perioden i dette kapittelet. Dette er ikke et bakgrunnskapittel for undersøkelsen i Trondhjem. Som vi kommer til å se, hadde ikke nødvendigvis bruken av det rene flagg en direkte sammenheng med flaggsaken på den rikspolitiske arenaen. Dette avviket gjelder ikke bare Trondhjem, men også flere andre norske byer. Før vi kan undersøke flaggbrukens underliggende årsak, må vi bringe på det rene hva flaggsaken betyr i eksisterende forskning. Da dette er et nærmest uberørt tema, må vi også se på hva som er assosiert med flaggsaken.

Eksisterende litteratur

Det er skrevet forsvinnende lite om flaggsaken. På mange måter er dette merkelig, for flaggsaken har i flere framstillinger blitt regnet for å være en av de sentrale unionelle konflikter som indirekte bidro til at unionen ble oppløst i 1905. Det er tenkelig at flaggsaken er kommet i skyggen av konsulatsaken, da den allerede var avgjort i 1899 uten at det hadde ført til noe brudd mellom Norge og Sverige. Man har lagt stor vekt på at flaggsaken handlet om å få unionsmerket ut av flagget. Denne retorikken gir et inntrykk av at vi ikke hadde to flagg, men et som var ”besudlet” med de svenske farger, og et som var rent og nasjonalt. Hvis man går til kildematerialet, finner vi mange eksempler på at agitasjonen spilte på denne symbolikken. Sagt på en enkel måte, Høyre sloss for å beholde sildesalaten i flagget, og Venstre sloss for å få det *ut*. Dette er et bilde som agitasjonen var ment å formidle. Men er det ikke her tale om to forskjellige flagg?

Historien blir skrevet av seierherrene. Dette er en klisjé i historieforskningen, men også en tankevekker i forhold til flaggsaken. Det unionsmerkede flagget og det rene flagget representerer to forskjellige nasjonale prosjekt, hvor det ”rene” prosjektet seiret og fikk et

³³ Indredepartementets arkiv har flere notater som viser til dette, Asta nr. S-3098 Serie D6

tilsynelatende hegemoni. Det vil dermed i ettertid se ut som om flagget med unionsmerket var et rent flagg *med* unionsmerke, og ikke et konkurrerende nasjonalsymbol. Helt fram til 1899 var det unionsmerkede flagget det rådende nasjonalflagget, og dette stiller tradisjonelle oppfatninger av flaggsaken i et merkelig lys.

For å komme til bunns i saken er det viktig å innta en ekstra kritisk holdning til den eksisterende litteraturen og aviskildene. Det kan virke som om man prøver å dekke over den sterke splittelsen mellom de stridende parter i flaggsaken, og fremheve det seirende symbolet som et resultat av en samlende, nasjonal kamp. Sosialantropologer og etnologer har i moderne tid vært opptatt av flagget som symbol, og mange har tatt utgangspunkt i denne rådende oppfatningen og bygd videre på den.

To av de mest sentrale norske historikere, Ernst Sars og Halvdan Koht har skrevet om flaggsaken. Samtidig var de også to av de mest sentrale aktørene i flaggsaken på det rikspolitiske planet. Det er dermed liten tvil om at framstillingene også er sterkt preget av dette sterke engasjementet, og må dermed gjennomgå en kildekritisk behandling. Etter flaggstriden skrev Sars selv lite om flaggsaken, men hevdet at den "...indeholdt en fornærmelse mod Sverige og det svenske folk."³⁴

Både Paul Koht og hans sønn historikeren deltok med rene flagg i arbeidertogene i Kristiania. Fordi faren var stortingsmann, pleiet Koht daglig kontakt med de mest sentrale av Venstres "rene" stortingsrepresentanter. I Studentersamfundet tilhørte han den frisinnete kretsen rundt Sars. Koht var en stor tilhenger av Sars' historiske foredrag om unionen, og senere skulle de bli gode venner.³⁵ Flaggsaken var en sak som i særlig grad engasjerte ungdommen, og Koht var ikke noe unntak. Om tiden i Studentersamfundet skriver han: "Eg var brennheit nasjonal, og eg vart så harm så eg meist ville gråte da det om hausten 1891 vart fleirtal for å heise ned att det reine flagget som vart heist opp om våren."³⁶

I Halvdan Kohts selvbiografi forteller han: "For min part hadde eg dessutan tru på at flaggsaka skulle hjelpe til å skapa ei nasjonal ånd i folket. Eg kom med i styret for Kristiania Flaggsamlag, og det førte t il at eg gav ut ei samling "Norske Flagsange" med ei historisk innleiing om striden for det reine flagget"³⁷ I 1896 publiserte Halvdan Koht agitasjonsskriftet "Norske Flagsange" Til å være agitasjon, er denne framstillingen troverdig, sett med Kohts øyne. Som sekretær for Kristiania Flaggsamlag jobbet han også for flaggets utbredelse utenfor byens grenser. Han kontaktet alle landets kommunestyrer for å finne ut hvilke

³⁴ Sars, s. 177

³⁵ Koht 1951, s. 37

³⁶ Koht 1951, s. 64

³⁷ Koht 1968, s.188

kommunebygninger som heiste rent flagg. Selv om han ikke fikk svar fra alle, er Kohts arbeide en unik og sentral kilde som sier mye om utbredelsen og anvendelsen av det rene flagg.

Toralf Grenis avhandling om "Bjørnstjerne Bjørnson og flaggsaken" bygger i stor grad på Halvdan Koht. Edv. Bull skriver om flaggsaken i "Den norske sjøfarts historie" i 1927, og dette er sammen med "Norges Flag" av Amundsen og Strøm-Olsen fra 1936 det nyeste som er skrevet om flaggsaken.

Alle disse forfatterne har tre ting til felles: For det første har de en sterkt nasjonalistisk vinkling på saken. Innenfor nasjonalismeforskningen er dette svært problematisk. Hobsbawm uttrykker det slik: "I cannot but add that no serious historian of nations and nationalism can be a committed political nationalist... Nationalism requires too much belief in what is patently not so."³⁸ Et annet aspekt som svekker disse fremstillingene, er at de i stor grad bygger på hverandre. Kohts agitasjonsskrift fra 1896 står dermed sentralt i all tidligere forskning om flaggsakens siste fase. Memoarene "Minne fra unge år" gir interessante opplysninger, og det gjør også dagbøkene hans. I en avhandling om flaggsaken vil jeg behandle Halvdan Kohts beretninger som kilder.

Den tredje fellesnevneren for alle historikere som har skrevet om flaggsaken, er at de skriver mest om de juridiske og heraldiske sidene av saken. Den samtidige flagghistorien nevnes ikke. For politikerne i samtiden var dette sentralt, som man kan se i flagglovens behandling i Odelstinget i 1893. De juridiske argumentene fra saken blir nesten til kjedsomhet gjentatt i flere framstillinger. Ingen av dem leter etter bakenforliggende motiver eller tolker den politiske konteksten. Heraldikken står også sentralt i den eksisterende litteraturen, og kan vel regnes for å være det mest "fargerike" som er skrevet. Men bortsett fra å redegjøre for symbolenes utseender og farger, gir ikke dette noe dypere innblikk i flaggsaken.

Tidligere forskning om flaggsaken har først og fremst handlet om den juridiske siden av debatten. Men i hvilken grad var denne "flaggjussen" relevant for tilhengerne av det rene flagg? Det er lite sannsynlig at de tunge juridiske argumentene som var forbeholdt Stortingsalen ble utvekslet i syttendemaitogene. En oppgave om flaggsakens anvendelse må nødvendigvis bli en oppgave om nasjonalisme, ikke om jus eller heraldikk. Derfor skal vi ikke legge større vekt på det rettslige aspektet ved flaggsaken, utover den rent politiske siden ved argumentasjonen.

³⁸ Hobsbawm 1920, s. 12

Den første perioden: 1879-1891

Barnetoget i Christiania

Flaggsakens siste fase har et forspill, som strekker seg tilbake til 1869. I anledning av unionsflaggets 25-årsjubileum hevder Greni at Bjørnstjerne Bjørnson i 1870 tok initiativet til det første barnetoget i Kristiania 17. mai, som ble kalt ”flaggtog for smaagutter”. I virkeligheten var det Ole Anton Quams bror, Erik Quam, som var skolebestyrer i Kristiania, som var mannen bak prosjektet. For å skaffe småflagg til barn fra ”mindre bemidlede hjem”, samlet konservative inn penger, og av økonomiske grunner ble ikke disse flaggene unionsmerket: ”1400 Flag er allerede bestilt til 14 Sk. stykket. Skulde Unionsmerket ha været optat, vilde Flaget ha kostet henimot det dobbelte og Toget for Almuebørnernes vedkommende ha vært en Umulighet.”³⁹ Det må understrekes at dette kun gjaldt små flagg, de store flaggene i toget var unionsmerkede.⁴⁰

Jeg kan ikke se at flaggsaken har vært aktuell i 1870-årene, men det er interessant å legge merke til at det var uproblematisk å bruke rene flagg på vestlandet. Bjørnson bekrefter dette i en artikkel i ”Norsk Folkeblad”:

”Man ser allerede i Norge, især paa Vestkanten, mange Flag uden Unionsmærke, og blir Mærket ikke snart ændret saa kan vi vente, at det stilltiende kommer bort af alle de Flag, som ikke er nødt til at have det”⁴¹ På denne tiden ga Bjørnson uttrykk for at man burde endre unionsmerket, ikke fjerne det:

”Enhver ved, at det verken er Unionen eller dens Tegn, man vil have bort, men Noget som misklæder. Foreningsmærket er plumpt og tungt, den Ædelhed, som ligger i hele Farvemodsetningen er borte, det Skrigende, Urolige er bragt ind. Men da maa noget komme i stedet, som ikke bryder Flagenes Karakter og Helhed, og som Folkene følgelig kan faa kjær”

Bjørnson foreslo i stedet for unionsmerket å sette inn en stjerne i begge flagg som i det amerikanske unionsflagget.⁴² Hans forsiktige uttalelser og den konservative likegyldigheten overfor flaggspørsmålet, viser at flaggstriden fortsatt var langt unna. Likevel er det viktig å presisere at både det trefargede og det unionsmerkede flagg var i bruk før striden brøt ut i hovedstaden 10 år senere.

³⁹ Aftenbladet 30.04.1870, Sk. = skilling

⁴⁰ Dagbladet 18.05.1870

⁴¹ Norsk Folkeblad 08.08.1868, etter Toralf Greni

⁴² Greni, s.21

Flaggforslaget av 1879

Det første flaggforslaget ble fremsatt i januar 1879 av Dagbladets redaktør Hagbart Berner. Nils Ivar Agøy skriver at forslaget hadde militære røtter. Uten å rådføre seg med norske militære, hadde Oscar II året før gitt kavalerikorpsene hvite standarter med sitt eget navnesiffer.⁴³ Berner tok dette ille opp, da hvitt ble assosiert med det franske liljebanner og var ”det absolutistiske kongedømmets farger”.⁴⁴ Forslaget het derfor: ”Forslag til Lov om Flagets og Hærens Fane”. Det kan tenkes at Berners forslag ikke i første rekke handlet om flagget, men om å lovfeste ”Løven i rød Dug” som hærens flagg. Løven var det norske riksvåpenet, og hadde vært i bruk i militæret og skytterlag i lang tid.⁴⁵ Senere fikk dette symbolet navnet ”Magnusløven” og ”barfodbanneret”, noe vi skal komme tilbake til i neste kapittel.

Hagbart Berner skrev i forkant til den svenske riksdagsrepresentanten Hedlund for å samtidig få fremsatt et forslag i den svenske riksdagen for å fjerne sildesalaten fra det svenske flagget. Fra svensk side ble flaggets form og utseende ansett for å være et kongelig anliggende, så et slik forslag ville sannsynligvis ikke ha kommet i stand. Hedlund var ute på forretningsreise, så han mottok ikke Berners brev før det var for sent.⁴⁶ Det som er interessant, er at Berner ønsket et svensk flaggforslag.

Ingenting tyder på at Berner ønsket at flaggsaken skulle fremstå som et angrep på unionen. Likevel var det nettopp slik det ble oppfattet, og våren 1879 skylte en konservativ, unionsvennlig og bondefiendtlig flodbølge over kystbyene, fra Halden til Tromsø. Berners flaggforslag ble dermed et frø som falt på en steingrunn som var gjødslet med skandinavistiske undertoner og bondeforakt.

Protester mot flaggforslaget strømmet inn fra landets sjømannsforeninger, og Arendals sjømannsforening var en sterk pådriver for å få samlet inn disse adressene. I Kristiania drev Morgenbladet og Aftenposten en voldsom agitasjon mot Berner og forslaget. Om Morgenbladets agitasjon sa Bjørnson:

”Når der nu af disse Mænd i det Fines Tjeneste er opstemt en halvsvensk Melodi, saa dances der gjerne i Arendal, og det er fint at være rask med Dansen!”⁴⁷

Fra bygdene på innlandet kom det adresser til fordel for det rene flagg, noe som Arendals skipsredere reagerte på. I et brev fra Arendals sjømannsforening til Seljords

⁴³ Agøy, s.210

⁴⁴ Dagbladet, sitert etter Vold, etter Agøy

⁴⁵ Agøy, s.210

⁴⁶ Smaalenenes Amtstidende, 23.03.1881, etter Greni

⁴⁷ Greni, s.33

kommunestyre hevdes det at det er sjøfolkene, og ikke bøndene, som skal bestemme flaggets utseende. ”Hvad forstår bønder seg på Safran”, hevdes det, og videre sies det om Seljords bønder: ”Send en Oxe til Ostindien og før den tilbake, det bliver dog kun en Oxe”⁴⁸

17. mai i 1879 ble en massemønstring for det unionsmerkede flagg. Den raske utbredelsen som det unionsmerkede flagget fikk skulle Lindboe senere komme til å minne om: ”...dem, som særlig fra 1879 har taget en fremmed farge med som sitt symbol...”⁴⁹ Årene før var begge flagg representert i togene, og det ble flagget med rene flagg på private bygninger.⁵⁰ Nå ble det slutt på dette, og i Trondhjem og Tromsø ble de tradisjonsrike 17. mai-sløyfene unionsmerket med et gult bånd. Morgenbladet var henrykt over disse sløyfene, men Adresseavisen protesterte mot denne praksisen og mente at 4. november egnet seg bedre til ytringer mot flaggforslaget. Adresseavisen var på dette tidspunktet ikke negativt innstilt til flaggforslaget, men dette skulle komme til endre seg. Barnetoget ble utstyrt med unionsmerkede flagg, og til forskjell fra 1869 ble det denne gangen ikke spart på pengene.

Wergelands monumenter ble også en arena for flaggstriden. Graven på Vor Frelses Gravlund ble utstyrt med et svensk og et unionsmerket flagg, og på flaggstangen ved bautaeen på Eidsvoll ble det festet et hatefullt dikt etter en markering for det rene flagg.⁵¹ Henrik Wergelands ettermæle, og hvorvidt han var en forkjemper for det rene eller det unionsmerkede flagg, ble viktig for begge parter i flaggstriden, helt fram til 1898.

Det trefargede flagget ble oppfattet som et symbol på republikken, på linje med det tyske Schwarz-rot-gold og den franske trikolooren. Wergeland var den første som kalte det trefargede flagget en trikolor, og flagget beholdt dette navnet helt fram til unionsoppløsningen i 1905.⁵² Inspirasjonen hentet han fra den franske flaggkampen etter 1815, som endte med at det hvite kongebanneret ble erstattet av den revolusjonære trikolooren etter julirevolusjonen i 1830.

Flere av flaggsangene fra denne tiden er inspirert eller direkte oversatt fra fransk, og er trykt i Kohts ”Norske Flagsange”. Her siteres for eksempel den franske dikter Gustave Drouineau: (oversatt) ”Der var en almen begejstring, og millioner af røster svarte den

⁴⁸ Bergens Tidende, 9.6.1879

⁴⁹ Forhandlinger i Odelstinget, 11.11.1898, s.41

⁵⁰ Norsk Folkeblad, 8.8.1868, etter Greni

⁵¹ Greni, s.46-47

⁵² Et memorandum i indredepartementet i 1902 viser til at det rene flagg ble regnet for å være en trikolor: ”Da jeg ofte har hørt nordmænd kalde Flaget paa Engelsk ”The Tricolore” eller ”Tricoloured Flag”, skal jeg gjøre Departementet opmærksom paa at ved The Tricolore eller Tricoloured Flag forståes ikke en Flag lig The ... (uleselig)... som indeholder tre forskjellige farver, men et Flag ligesom det Franske, Belgiske, o.l som er dannet af tre samstille farver saaledes (svart-hvitt tegning av det franske flagget) eller (tegning av det belgiske flagget). Derfor med hensyn til det norske flag maa man tale om ”a flag of three colours”.” Memorandum fra D.M.M Somerville F.R.G.S, Christiania, 1902 Asta nr. S-3098 Serie D6 (handels- og industridep), I.D 3413 U. 1902

digterrøst, som besang det trefarvede mærke og rensked de ædle farver for det smuds, som havde fordunklet dem.”

Høyre hevdet senere i 1893 at flaggforslaget var et framstøt for å avskaffe kongedømmet og innføre republikken. Dette kom særlig fram i Lagtinget, hvor Sveinsson bekreftet Høyres mistanker: ”Naar man forklarer, at Venstre med Flagkampen sigter paa Republikken, saa er dertil bare at svare, at Republiker gjerne opstaar, naar Kongerne vil gjøre sig til Folkenes Formyndere”⁵³ I agitasjonen for stemmerettstoget ble man stilt ovenfor følgende valg: ”Trikoloren eller salaten? Friheden eller underdanigheden? Norsk eller svenskorsk?”⁵⁴ Trikoloren var et symbol på republikken, og var derfor en provokasjon mot rojalister og unionsvennlige.

Oppslutningen om det unionsmerkede flagget i 1879 ligner på 1890-tallets flaggstrid, da det rene flagg kom på offensiven. Før 17. mai 1879 hadde flagget aldri blitt brukt på en slik måte og i et såpass stort omfang. Unionsmerket sto til og med sterkere i 1880-åra enn det rene flagg før 1898. Fra borgertoget i Kristiania 1882 registrerte Morgenbladet 50 unionsmerkede flagg og bare ett rent flagg.⁵⁵ Hva var årsaken til oppslutningen om det unionsmerkede flagg? Bjørnson og Koht skyldte på at skandinavismen sto sterkt, og at mange følte en sterk tilknytning til unionen. Men skandinavismen på denne tiden var forbeholdt en svært liten elite, og kom stort sett til uttrykk i konservative festtaler.

For Kristianas del spilte nok Morgenbladets agitasjon en rolle for det unionsmerkede flaggets plutselige popularitet, men den spontane mønstringen i resten av landet kan ikke alene skyldes enkelte høyrebladets agitasjon og Arendal sjømannsforenings engasjement. Når agitasjonen forsøkte å gjøre flaggsaken til en sak om sjømannsstandens anseelse, kan dette ha utløst lokalpatriotiske og bondefiendtlige stemninger i norske kystbyer. Her må det nevnes at unionsmerket ikke seiret i alle norske byer. Det rene flagg kom til å stå sterkt i mjøsbyene, hvor det 17. mai 1879 ikke ble brukt flagg i det hele tatt, verken rene eller unionsmerkede.⁵⁶

Flaggmøtet og Bjørnson

I 1879 var Berner forslagstilleren, men det var Bjørnstjerne Bjørnson som skulle bli assosiert med flaggsaken mer enn noen annen aktør på den nasjonale scenen. I forbindelse med barnetoget hadde han allerede vært involvert i flaggspørsmål av noe annen karakter, og selv

⁵³ Morgenbladet, 3.7.1893

⁵⁴ Dagsposten, 12.5.1893

⁵⁵ Morgenbladet, 18.5.1882

⁵⁶ Gjøvik opplevde dette året at flaggtoget gikk uten flagg, for ikke å ta stilling til striden. Oplandenes Avis, 21.5.1879, etter Greni

om flaggforslaget muligens ikke var hans idé, så ble han den største og viktigste opinionsdanneren bak kampen for det rene flagg. Bjørnsons prosjekt på denne tiden var å hevde ”selvstendighetens æresfølelse”, et hvert folks suverene rett til å bestemme i egne anliggender. Flaggsaken ble et utmerket symbol på dette, da Bjørnson mente at det var nordmenns fulle rett å ta unionsmerket ut av flagget.

Selv om Bjørnson i utgangspunktet ikke sto bak flaggforslaget i 1879, var det han som fikk hardest medfart. Dette skjedde på flaggmøtet i Kristianias Arbeidersamfund 13.mars, hvor Bjørnson, Sars og Wullum var hentet inn som talere. Dette møtet er blitt fremstilt av Koht og Greni som flaggmennenes offensive ”stormløp” mot den konservative høyborgen Kristiania. Men hvis man leser innkallelsen til møtet, så kan man tydelig se at dette møtet var av en defensiv art: ”Da vi finder, at den Bevægelse, som er sat i Gang mod Lovforslaget om det norske Flag, alene er bleven mulig derved, at Følelser er bleven fremkaldte, som ved en rigtigere Udredning, vilde have baaret i modsat Kant...” Dette skulle bli Norges første folkemøte, og målet med møtet var å snu opinionen til flaggmennenes fordel. Men det skulle vise seg at de hadde undervurdert stemningen i hovedstaden.

En enorm folkemengde møtte opp for å pipe og forstyrre møtet, og hadde ikke politiet vært der, så hadde nok ikke Bjørnson fått tale. Aftenposten hadde på forhånd oppfordret folk til å møte opp og gi Bjørnson en ”banket trøye”.⁵⁷ Morgenbladet ble senere beskyldt for de håndskrevne plakaten ved brygga og børsen, som oppfordret sjømenn til å møte mannsterke opp. Når ”Høyrepøbelen” knuste vinduene i 1. og 2. etasje i bygården hvor Berner bodde, var Morgenbladet i sin aftenutgave påpasselig med å minne gjerningsmennene om at Berner bodde i 3.etasje slik at disse også ble knust samme kveld.

Koht skriver at under møtet gikk det et ”stormvejr av fanatisme” gjennom forsamlingen. Kvinner skalv, og voksne menn gråt som barn.⁵⁸ Bjørnson ble tatt på sengen:

”Flaggsaken kom til oss med samme Virkning, som naar Reisende paa et Nattog (eller paa en Dampbaad efter Sjøsyge) kommer ind foran et Speil. Vi er blevet ganske forskrækkede over, hvad vi fik at se.”⁵⁹

Hendelsene på dette møtet kom til å avgjøre hvilke strategier som skulle taes i bruk for å få lovfestet det rene flagg. Jeg vil derfor legge vekt på hva Bjørnson skrev i Dagbladet etter møtet:

⁵⁷ Bull, s. 15

⁵⁸ Koht 1896, s.13

⁵⁹ Dagbladet, 17.3.1879

”Nu maa her arbeides, Det gjælder først og fremst at standse den forbryderiske Bruk, som her er gjort af sjømændenes, den mindre Handelsmands, Arbeiderens, ja desværre ogsaa Skolegutternes Nationalfølelse og Kjærlighed til Flaget. Dette kan intet gjøre saa stærkt som Flagets egen Historie, der ogsaa skal blive omdelt i Tusinder af Exemplarer... Her maa i Fædrelandets og Selvstændighedens Navn, arbeides, i det stille, i Pressen, i Møderne, men altid aabent.”⁶⁰

Disse to setningene oppsummerer også 1880-åras virksomhet og arbeide for det rene flagg. Det ble ikke tatt i bruk aggressive metoder, og flaggmennene var fra 1879 forsiktige og defensive i sin fremferd. Det gjaldt å ikke hisse opp den sterke opinionen som Morgenbladet hadde klart å mobilisere.

Når Berners flaggforslag falt, så skyldes det de ovenfor nevnte faktorer. Den voldsomme stemningen og oppslutningen om det unionsmerkede flagg på 17. mai, påvirket stortingsmennene. Berner maktet heller ikke å skaffe til veie et parallelt forslag i den svenske riksdagen om lovfesting av et ”rent” svensk flagg. Den juridiske siden av forslaget holdt heller ikke mål. Berners forslag gikk ikke bare ut på å forandre koffardiflagget, men også orlogsflagget, noe som helt klart stred mot §111, som bare ga Norge rett til eget handelsflagg. I virkeligheten var Berners forslag en gjentakelse av flaggloven av 1821. Flaggmennene så hvor det bar, og prøvde å utsette flaggsaken til et senere Storting. Dette ble nedstemt da den senere statsminister Steen stemte for å ta loven opp til votering i Odelstinget, og flaggforslaget led et knusende nederlag. Det skulle gå 14 år før noen våget å ta opp saken på nytt.

Den andre perioden: 1891-1898

Under sitt opphold i USA i 1880-åra fortsatte Bjørnson å jobbe for flaggsaken. Han telegraferte til flere redaktører på østkysten for å finne ut hvordan utlendinger oppfattet unionsmerket i forhold til Norges stilling i unionen. Sammen med en del observasjoner kom han fram til, at Norge og Sverige gjennom flagget ble oppfattet som én stat. Samtidig ble det framsatt forslag om å heise rene flagg, men de ble stort sett forkastet. Bjørnsons strategi om å jobbe i det stille ser ut til å ha vært den rådende tanken bak aksjonen for det rene flagg.

Før man kunne begynne å heise rene flagg på nasjonaldagen, gjaldt det å bli kvitt de svenske flaggene. Etter 1879 hadde konservative hatt for vane å heise både norske og svenske unionsmerkede flagg side om side. Andre kilder bekrefter dette: ”Men hvad man ikke længer

⁶⁰ Dagbladet, 14.3.1879

bør finde sig i, er at 17-de Mai-komiteen det ene aar efter det andre planter et svensk flag paa festtribunen..”⁶¹ På begynnelsen av 1890-tallet ble det slutt på dette, noe som ikke skyldtes agitasjon fra tilhengere av det rene flagg. Dagsposten i Trondheim skriver i 1892: ”De svenske flag forsvandt for 2 aar siden. Opinionen blev for stærk.”⁶² Siden 1889 hadde Stangregjeringen ført en moderat politikk, anerkjent parlamentarismen, og markert avstand til kongen i unionspolitikken. Fra å være et elitistisk parti, fikk Høyre preg av å være en omfattende politisk folkebevegelse. Dette kan tyde på at det i konservative kretser har foregått en kamp mellom det norske og det svenske flagget, men jeg har ikke funnet spor av en slik flaggkamp i kildene.

Venstres program 1891

Det skulle bli det ”rene” Venstre som fikk flaggloven vedtatt i Stortinget i 90-åra. Men flaggsaken sto verken på valgprogrammet eller arbeidsprogrammet før i 1897, og den var heller ikke noen uttalt dagsorden i denne perioden. Dette kan synes merkelig, når det rene flagg var selve symbolet på Venstre, og fungerte som kampfane på 17. mai. Eller var det ikke slik? Det var fortsatt noen innen partiet som hadde det rene flagget som sin personlige agenda. På Venstres landsmøte i 1891 talte Bjørnson igjen i flaggsaken, denne gangen i en bisetning.

I etterkant av oppgjøret med Johan Sverdrup, hadde Venstre store problemer med å utforme et tydelig arbeidsprogram. Bjørnson la i 1889 frem forslag til et omfattende program med hele 30 saker, som ble avvist av landsmøtet samme år. Flaggsaken var ikke nevnt i dette programforslaget. Landsstyret var fast bestemt på å fortsette i den gamle programtradisjonen, som innebar at partiet bare skulle konsentrere seg om to saker. Dagbladets redaktør Lars Holst fortsatte denne kampen, som ble mer intens vinteren 1890-91.

To retninger skilte seg ut i Venstres programideologi. Den ene var Dagbladets retning, som bygget på Bjørnsons framlegg fra 1889 og inkluderte en hel rekke saker. Den andre retningen var representert ved Intelligenssedlernes redaktør Hjalmar Løken, som søkte etter en merkesak som kunne identifisere Venstre utad og samle rekkene innad i partiet. Her sto valget mellom unionspolitikken og stemmeretten. Kravet fra arbeiderne og grasrota i byvenstre gjorde at stemmeretten ble gjort til hovedsak, men samtidig seiret Dagbladet da en revidert utgave av Bjørnsons programforslag ble vedtatt som ”fremtidig” arbeidsprogram. Dagen etter landsmøtet, den 30. januar 1891, sto Bjørnson frem og talte om

⁶¹ Dagsposten, 19.5.1888

⁶² Dagsposten, 16.5.1892

likestillingsprinsippet i unionen da arbeidsprogrammet ble behandlet, og i denne sammenhengen nevnte han også at Venstre skulle aktualisere flaggsaken.⁶³

Leif Mjeldheim hevder at grunnen til at landsstyret lot Bjørnson tolke programmet i unionspolitisk retning, var meldingene om at statsminister Stang hadde oppnådd en avtale med svenskene om felles utenriksminister, svensk eller norsk mann.⁶⁴ På dette tidspunktet var den svenske protokolltilførselen som opprettholdt kravet om utenriksministerens svenske nasjonalitet ikke kjent.

Venstre befant seg dermed i en vanskelig situasjon, hvor man fryktet at Høyre skulle ta over initiativet i unionspolitikken. Løsningen på dette problemet var å utarbeide en mer offensiv og radikal unionspolitikk, men dette var ensbetydende med å sette arbeidernes interesser til side. På landsmøtet i 1891 presset arbeidere og byforeninger på for å gjøre stemmeretten til hovedsak på valgprogrammet, og noen stilte til og med ultimatum; hvis ikke Venstre prioriterte stemmeretten, så ville de gå ut av partiet. Venstre var fortsatt delt i dette spørsmålet, og de moderate og østlandsbøndene måtte tåle at stemmeretten av valgtaktiske hensyn ble oppført som førstesak.

Bjørnson skulle bli landsstyrets joker. Ved å gi ham fritt armslag beholdt stemmerettssaken sin offisielle plass på programmet, samtidig som Venstre markerte seg i unionspolitikken. To dager senere holdt Bjørnson en tale i arbeiderforeningen i Hokksund, hvor han redegjorde for valg- og arbeidsprogrammet.⁶⁵ Her går det fram at Bjørnson ikke skilte mellom de to programmene: "Det (vedtagne program) stillede os kanskje ikke heldig i valgkampen, men heller nederlag på et saadant program, en sejr sammen med de, som sier nei til det." I midten av talen bruker han det unionsmerkede flagget på talerstolen som et retorisk bindeledd mellom stemmeretten og det unionelle likestillingsprinsippet. Det er påfallende at nettopp flagget på talerstolen var unionsmerket, siden det var heist rene flagg for anledningen. Bjørnsons stilling som offisiell programtolker for Venstre hadde gjort det mulig for ham å ta opp flaggsaken igjen. Det nye programmet var ment å samle dem som enten var for stemmeretten eller unionssaken, eller begge. Men ønsket innenfor Venstre om å samles om en sak gjorde at flaggsaken kom beleilig, selv om den ikke var uttalt på noe program.

⁶³ Mjeldheim, s. 215

⁶⁴ samme s.

⁶⁵ Dagbladet, 2.2.1891

Flaggsaken blir igjen dagsorden

Det som til sist gjorde flaggsakens aktuell i 1891, var ikke Venstres kontroversielle arbeidsprogram eller Bjørnsons initiativ, men studentene i kretsen rundt Ernst Sars. Den svenske statsministeren Åkerhjells provoserende uttalelse om at svenskene med 90 dagers rekruttøvelser kunne ”tale svensk både mot øst og vest” fikk Studentersamfundet i Kristiania til å heise det rene flagg.⁶⁶ Studenten som reiste forslaget, høyremannen Johannes Irgens, oppfordret sine partifeller til å bli med på flaggheisingen som en protest mot den Åkerhjellske ytring.⁶⁷

Denne aksjonen vakte stor oppsikt, og om høsten samme år gikk det unionsvennlige Høyre til motangrep. Studentersamfundet vedtok igjen å heise det ”alminnelige norske flagg”. Værskiftet kom som et resultat av at Høyre og venstrepressen hadde drevet sterk agitasjon for å få sympatisører til å melde seg inn i Samfundet og stemme. Den andre flaggkampen i Studentersamfundet bar mer preg av å være et folkemøte, og Venstre støttet lojalt opp om sine studenter. Hagbart Berner, forslagstilleren fra 1879, sto frem og erklærte at hans opprinnelige flaggforslag ikke var rettet mot unionen. Edvard Grieg talte varmt om det rene flagg, og stemte opp med ”ja vi elsker” til sterk applaus.⁶⁸ Men det hjalp ikke. Agitasjonen hadde ført til at 600 av hovedstadens akademiske stand meldte seg inn, og dette ga Høyre et solid flertall. Til forskjell fra de konservative, hadde mange liberale studenter ikke råd til å betale avgiften.⁶⁹

Forslag om å heise rene flagg på Samfundet bygning kom også i årene etter 1891, en kamp som studentene i kretsen rundt Bjørnson og Sars tapte i flere omganger. Morgenbladet hoverte over de frisinne studentene:

”Side om Side med Bjørnstjerne Bjørnson og Viggo Ullmann faar den unge Student...passe sig, at han ikke bliver en Undermaals Eftersnakker(...) og vænner han sig til Flauheden i en ansvarsløs Demonstration,(...)vænner han sig med andre Ord til Surrogater for Selvstændighed og Modenhed...”⁷⁰

Halvdan Koht brukte mye av sin tid på å mobilisere de frisinne studentene i flaggsaken. Han organiserte dem, og lagde mantall over de som kunne forventes å stemme for

⁶⁶ Mjeldheim, s. 398

⁶⁷ Wallem, bind 2 s. 934

⁶⁸ Wallem, bind 2 s. 806

⁶⁹ Koht 1968 s. 169

⁷⁰ Morgenbladet, 17.5.1892

det rene flagget. Det kostet penger å melde inn de nye medlemmene i Studentersamfundet, og pengene fikk han blant annet fra Venstres tingmenn.⁷¹

Den 17. mai 1891 i Kristiania ble likevel ikke noen forestilling for det rene flagg. ”Kun norske flag saaes at vaje her i byen 17. mai”, refererte Dagbladet.⁷² Med ”norske flag” menes her både unionsmerkede og rene, da Dagbladet i første rekke var opptatt av å få bort de svenske flaggene. Det rene flagget på Studentersamfundet ble derimot gjenstand for pressens oppmerksomhet, og i årene etter var man særlig opptatt av hvilket flagg studentene heiste.

Kristiania Flaggsamlag, som ble stiftet i 1892, er av Koht blitt fremstilt som den avgjørende kraft i flaggsaken. Her var Koht selv sekretær, så det er grunn til å tro at Koht har overdrevet samlagets nasjonale betydning, selv om det er grunn til å anta at den har vært en viktig drivkraft bak flaggbruken i hovedstaden. Samlagets medlemmer skrev under på oppropet om flaggloven i 1893. Denne foreningen ble opprettet av en gruppe unge forretningsfolk i hovedstaden, med det enkle formål å samle inn penger til kjøp av flagg til barnetoget.⁷³ Foreningens medlemmer sørget også for at man kunne få kjøpt rene flagg. Brødrene Dobloug var medlemmer i samlaget, og som grossister av rene flagg kan det tenkes at de tjente store penger på flaggsaken. Da flaggutbredelsen var på det mest intense i 1896, var Doblougs flagg også til salgs også andre steder i landet.

Flaggsaken engasjerte mange unge studenter i Kristiania, som ønsket å markere seg innen venstrepartiet. En av dem var Rudolf Peersen, også kalt ”Flagg-Peersen”, en ung jusstudent som i 1892 ga ut en brosjyre i flaggsaken ved navnet ”Rent Flag!”. Peersen ble belønnet for sitt engasjement av Quam, og i 1893 ble han ansatt som Venstres første landssekretær.⁷⁴

Det unionsmerkede flaggets venner hadde som regel forbindelser til Morgenbladet, som ble flaggsamlagets motstykke. Avisen regnet det rene flagg for å være et unionsfiendtlig flagg.⁷⁵ Steen&Strøm var også på Morgenbladets side, her fikk man bare kjøpt unionsmerkede flagg. Morgenbladet og Flaggsamlaget ble de viktigste leverandørene av flagg i hovedstaden, og i kampen om å spre flaggene, ble det også strid om hvem som kunne selge de billigste flaggene. Denne priskrigen førte nok ikke til at fortjenesten ble særlig stor, profitt var derfor neppe et motiv bak denne virksomheten.

⁷¹ Koht 1951, s. 64

⁷² Dagbladet, 19.5.1891

⁷³ Koht 1968, s. 176

⁷⁴ Mjeldheim, Norsk Biografisk Leksikon, Bind 7: I 1895 ble han oppsagt, og han flyttet tilbake til hjembyen Kristiansand hvor han fortsatte arbeidet for det rene flagget. I 1919 ble han forsvarsminister i Gunnar Knudsens regjering.

⁷⁵ Morgenbladet, 10.5.1892

Flaggforslaget av 1893

Blekastad og Løvlands lovforslag om flagget i 1893 må sees i sammenheng med Venstres erfaringer fra striden om konsulatsaken i 1892 og valgtaktiske hensyn foran valget i 1894. Det hersker usikkerhet i litteraturen om hva som skjedde i 1892, derfor er det nødvendig å presisere dette. Det oppmuntrende valget i 1891 ga Venstre flertall på Stortinget, men antallet moderate var for stort til at stemmeretten kunne få noen avgjørelse. Vi har tidligere vært inne på Venstres programstrid, og hvordan Bjørnson og Dagbladet klarte å tolke landsmøtets vedtak slik at stemmeretten ble nedprioritert i valgkampen i forhold til unionspolitikken. Enkelte venstremenn, som Konow og Løvland hadde i valgkampen agitert for egen norsk utenriksminister, som opprinnelig var et Jacob Lindboe-prosjekt som Sigurd Ibsen skrev en artikkelserie om i Dagbladet.⁷⁶

Etter valget tok ministeriet Steen en annen vei. De visste at kongen ville motsette seg enhver aksjon fra Venstre på det unionspolitiske området, og valgte dermed å omformulere dette til en bevilgningssak, hvor Stortinget bevilget 50000 kroner til opprettelse av et eget konsulatvesen. Kongen hadde vetorett i utenrikspolitiske saker, men ikke i bevilgningssaker. Til tross for dette nedla kongen veto, og statsrådene leverte sine avskjedssøknader før de måtte kontrasignere kongens beslutning. Regjeringskrisen var dermed et faktum, men den opphissede stemningen i hovedstaden la stort press på den avgåtte regjeringen. Emil Stang ville ikke komme kongen til hjelp og danne en mindretallsregjering, selv om reaksjonære krefter innenfor Morgenbladet ønsket dette.

Det er uklart hva som var hensikten med Steens aksjonslinje 1892. Det ville vært en alvorlig feil av Steen å tro at kong Oscar ville gå med på bevilgingen til konsulatvesenet. Regjeringskrisen var med andre ord en tilsiktet konsekvens av dette. Hvorfor ønsket Steen en regjeringsskifte? Det kan være flere grunner til dette. For det første markerte regjeringens avgang tydelig at den ikke hadde autoritet til å gjennomføre sakene man hadde gått til valg på. Med andre ord, det var viktig å markere ovenfor velgerne at Venstre ikke kunne gjennomføre stemmeretten, og vise at dette ikke skyldtes at stortingsgruppen var splittet, men at kong Oscar sto i veien. Aksjonslinjen av 1892 var også forventet å ha en gunstig effekt på opinionen, i likhet med Åkerhjelm-effekten fra året før.

Toget som ble satt i stand til støtte for ministeriet Steen ble ifølge Dagbladet et mektig tog, hvor ”alle samfundslag var rikt representert”, og dessuten inneholdt mange damer.⁷⁷ I

⁷⁶ Lindboe, s. 163, Dagsposten 28-30.10.1886, om det Quamske forslag

⁷⁷ Dagbladet, 4.7.1892

spissen av toget ble det foruten Magnusbanneret båret flere rene flagg, og rene flagg var også heist på Tullinløkka, hvor Bjørnson talte. Talen hans var et voldsomt utfall mot svenskene, kongen og forsvarsfellesskapet. Bjørnson nevnte også flaggsaken. Dagen etter mobiliserte Høyre sine støttespillere i Kristiania og omegn, og resultatet ble et massivt kongetog til støtte for Oscar II, med bortimot ti tusen deltagere ifølge Dagbladet. Dette var den til da største mønstringen med unionsmerkede flagg. Dagbladet kalte dette et ”svensketog” og et ”søndenfjeldsk hoftog”, men la ikke skjul på at det hadde vært en mektig demonstrasjon.⁷⁸ Referatet inneholdt også noe flaggagitasjon.⁷⁹

Den opphissede stemningen i hovedstaden var et tilsiktet resultat av Steens strategi, og regjeringen fikk avledet oppmerksomheten vekk fra det som var regjeringens egentlige oppgave, nemlig stemmeretten. På mange måter var det en aksjon som var satt i scene av regjeringen og regissert av hovedstadspressen. Da målet var nådd, trakk ministeriet Steen tilbake sine avskjedssøknader.

Vi har sett hvordan flaggbruken spilte en viktig rolle i forbindelse med Åkerhjelskandalen, kongetoget og Steen-toget i 1892. I neste kapittel skal vi også se hvordan den utartet seg før valget i 1891. Mjeldheim skriver at Steen-ministeriet ikke planla noen regjeringsskise på konsulatsaken i 1893.⁸⁰ Av valgtaktiske hensyn ønsket man å vente til valgåret 1894. Da regjeringsskisen likevel kom, var det på grunn av et forhandlingsutspill fra den svenske riksdagen, som er kjent som ”broderhånden”. Til forskjell fra året før, ble dette et taktisk nederlag for Steen. Emil Stang kom denne gangen motvillig kongen til unnsetning, og dannet en mindretallsregjering. Sommeren 1893 var preget av Venstres beinharde aksjonslinje mot ministeriet Stang. Det ble framsatt flere mistillitsforslag, og venstre flertallet kuttet i kongens apanasje. Ved noen anledninger ble det så mye for Emil Stang at han brast i gråt. I den nye politiske situasjonen ble flaggsaken plutselig aktuell, og den kom til å samle hele Venstres stortingsgruppe, både rene og moderate.

Forslag til ny flagglov ble utarbeidet i 1892, denne gangen av Sigurd Blekastad. Parallelt med dette jobbet også flaggsamlaget med et lovutkast, og Ullmann hadde allerede et lovforslag liggende i skrivebordsskuffen.⁸¹ Blekastad kom flere av Venstres stortingsrepresentanter i forkjøpet, som også snart sluttet seg til forslaget. Utkastet ble skrevet om etter behandlingen i konstitusjonskomiteen, hvor komiteens leder Christian Michelsen

⁷⁸ Dagbladet, 6.7.1892

⁷⁹ Dagbladet 6.7.1892, En historie om en ”høyrefanatiker” som knakk flaggstanga til en ”standhaftig” venstremann.

⁸⁰ Mjeldheim, s.415

⁸¹ Morgenbladet, 8.5.1893

fikk en hånd på ordlyden. Alt dette skjedde like etter at Stangs regjering ble dannet. Det endelige produktet ble så lagt fram for Odelstinget i 1893, og en opphisset debatt fulgte. Agitasjonen fra Høyre og Venstre var blitt kraftigere siden 1891, og da saken ble behandlet i forkant av 17. mai var den på sitt sterkeste.

Flaggsaken hadde en samlende effekt på stortingsvenstre. Alle stemte for, ingen moderate stemte med Høyre. Mindretallet hadde på sin side for lengst gått i skyttergraven. Landets sjømannsforeninger hadde sendt inn adresser til støtte for det unionsmerkede flagg, men til forskjell fra 1879 var antallet adresser og underskrifter betydelig færre. Venstre ignorerte disse adressene, og mente at de ikke representerte sjømannsstanden, bare konservative ”flosshattsjømænd”. Høyre gjentok de 14 år gamle argumentene om sjøfolkenes rett til å bli hørt i saken, og stilte spørsmålstegn ved hvorfor flaggforslaget var kommet opp på dette tidspunktet. Michelsen svarte at flaggsaken var en ”moden frukt av den politiske situasjonen vi har i dag”.

Vi skal dvele litt ved denne uttalelsen, fordi den sier noe om hendelsene tidlig på våren 1893 og Venstres aksjonistiske politikk mot Stangregjeringen. Konstitusjonskomiteens innstilling bruker ordlyden ”da det parlamentariske styre er suspenderet” som begrunnelse på hvorfor flaggspørsmålet var aktuelt. Det siktes her til at Stang-ministeriet ikke har hatt støtte i Stortinget, og at man ønsker å få saken gjennom som en demonstrasjon.

Flaggsakens politiske betydning i Stortinget kom også som et resultat av utviklingen i konsulatsaken og det gryende ønsket om unionsoppløsning. Emil Stang sier selv: ”Jeg har ingen tvivl om at det Forslag, som her foreligger, har i stor Udstrækning sin Bund i - ... mangel på Velvilje, mangel på Anerkjendelse av Unionen.”⁸² Venstres representanter avviste denne påstanden, men mot slutten av debatten mistet Gunnar Knudsen tålmodigheten:

”.. jeg kan ikke komme ifra, at de Begivenheder, som vi har maattet være Vidne til i fjor og iaar, har grebet saa dybt inn i min Unionskjærlighed, at der ikke er Spor tilbage af den. Den faldt aldeles bort Ifjor, og den er efterhanden modnet mer og mer til en Følelse, som fra Misstemning er gaaet over i Uvilje, og jeg tør vel sige, at den vistnok nærmer sig sterkt til, som Statsministeren udtalte det, til Ønsket om at hæve Unionen.”⁸³

Knudsen innrømmet også at utviklingen i konsulatsaken hadde fått ham til å ”skjære Unionsmerket ut av Flaget”.⁸⁴

⁸² Odelstingsforhandlinger, 21.6.1893, s.680

⁸³ Odelstingsforhandlinger, 21.6.1893, s.694

⁸⁴ Odelstingsforhandlinger, 21.6. 1893, s.693

Denne forskjellen i meningsytringer tyder på at Venstre ikke var enig om strategien i flaggsaken. De moderate ønsket å påføre Stangministeriet et nederlag, og samtidig ikke fremstå som fiender av unionen. Da flaggloven ble bifalt og regjeringen anbefalte kongen å ikke sanksjonere, ga dette venstreagitasjonen vind i seilene. Stemningen på Stortinget var svært opphisset. Det kan man lese i departementstidene, hvor Høyre forsvarer sin anbefaling om sanksjonsnektelse: ”Tilstedeværelsen af en mer eller mindre bevæget Stemning i Anledning af indtrufne politiske Begivenheder efter Departementets Opfatning medfører saameget stærkere Grunde til ikke at træffe Afgjørelse i en Sag af en saavidt stor Rækkevidde”⁸⁵

En høyrerepresentant mistenkte flaggsaken for å være en bevisst strategi fram mot valget: ”Da jeg hørte, at Flagforslaget var under opseiling, tænkte jeg: nu skal herrerne have noget Kjævl og Strid og Kiv og Spetakler igjen; thi det er ikke tilstrækkelig, hvad vi har. Vi maa have noget mer. Det kan være hensigtsmæssig, at vi til næste Valg har noget solid at leve paa.”⁸⁶ Som vi har sett kom Steen-ministeriets avgang i 1893 i motsetning til året før ikke beleilig for Venstre, da den planlagte regjeringskrisen i 1894 kom et år for tidlig. I Stortinget ble flaggsaken et mottrekk som skulle holde liv i agitasjonen fram mot valget.

Venstre melket flaggsaken for hva den var verdt i valget i 1894, og vant overraskende seirer i Kristiania og Trondhjem. I 1894 finner vi derfor mest stoff om flaggsaken i venstrepressen, særlig i forkant av 17. mai. Det er vanskelig å si om agitasjonen for det rene flagg hadde noen innvirkning på valgresultatet i Kristiania. Flaggsaken tjente i første rekke som en avledningsmanøver i forhold til stemmeretten, som var Venstres egentlige førstesak.

Krigstrusselen i 1895

For å forstå flaggsakens skjebne i Stortinget, er det først nødvendig å gjøre rede for den generelle utviklingen på det rikspolitiske planet. Venstres knappe valgseier i 1894 førte i 1895 til et politisk sjakk matt som fikk avgjørende konsekvenser for unionen og flaggsaken. Emil Stang ville ikke lenger styre en mindretallsregjering i strid med parlamentarismens prinsipper, og søkte avskjed den 31.januar. Kong Oscar henvendte seg dermed til Johannes Steen, og krevde at stortingsgruppen måtte forkaste dagsordenen av 1892 og 1893. Kongen prøvde med dette å tvinge gjennom forhandlingslinjen i konsulatsaken. Sett i lys av Venstres linje i konsulatsaken, var dette kravet såpass urimelig at kongen må ha regnet med at Steen ikke

⁸⁵ Departements-Tidende, 20.9.1893

⁸⁶ Rynning, Odelstingsforhandling 21.6.1893, s.697

ville godta det. Samtidig som kongen presset på for at Venstre skulle gi opp knyttnevepolitikken, nektet han å innvilge ministeriet Stang avskjed.

Den debuterende tingmannen Jacob Lindboe fra Trondhjem ble det rene Venstres mest høyrøstede stemme på Stortinget våren 1895. Han begynte med å karakterisere kongens krav som en dårlig spøk.⁸⁷ Kretsen rundt Lindboe og Quam var også blant de mest utålmodige i forhold til den fungerende regjeringen. Moderate Venstre satte den 23.mars en endelig stopper for kongens drøm om en konservativ regjering, etter at Moderates fører, Jakob Sverdrup, hadde nektet å gå med i en koalisjonsregjering med Høyre. En enstemmig moderat stortingsgruppe erklærte at en høyreregjering ikke ville tolereres.

Kongen begynte dermed å forhandle med høyesterettsadvokat Michelet, en ”nomade” innen Høyre, for å få i stand en samlingsregjering bestående av alle tre partier. Han stilte de samme kravene som han hadde stilt ovenfor Steen, men gikk enda lengre. Kongens betingelse for regjeringsdannelsen var at flaggloven skulle henlegges.⁸⁸ Dette kravet kan tolkes dit hen, at flaggloven var blitt en torn i øyet på kongen. Sanksjonsnektelsen i 1893 kunne dermed ikke lenger tolkes som Emil Stangs verk. Ved indirekte å stille seg til ansvar for dette, risikerte kongen at agitasjonen for det rene flagget kunne bli rettet mot hans person. Som vi har vært inne på tidligere, framhevet Bjørnson kongens rolle i flaggsaken på folkemøtet i 1879, og tolket lovforslaget som et angrep på den personlige kongemakten.

I løpet av unionens historie var faren for krig aldri større enn i 1895. Kongen maktet ikke å få i stand en samlingsregjering, og reiste tilbake til Stockholm. Stangministeriet fortsatte som den fungerende norske regjeringen. Da kongen fortsatt nektet å innvilge regjeringen avskjed, befant Emil Stang seg i en situasjon hvor han kunne spille kongen ut mot Stortinget. Det er uvisst i hvilken grad han gjorde det, men vi må her ta i betraktning at Stang var en usedvanlig dyktig og taktisk politiker. Måten han informerte Stortinget om de svenske krigsplanene hadde stor betydning for at de rene til slutt ga opp, og han holdt hele tiden kortene tett til brystet. Han visste at de rene kunne skremmes til et tilbaketog. Samtidig var hans eget parti splittet i saken. På den ene siden sto de moderate i Centrum, som forsvarte parlamentarismens prinsipper, og på den andre siden de reaksjonære i kretsen rundt Morgenbladet, som krevde Stortingets retrett.

Lindboe raste mot Stangs tvetydige uttalelse om at ”.. stillingen må sies å være alvorlig og at den vil kunne bli kritisk, hvis konflikten yderligere tilspisses.”⁸⁹ Lindboe ville

⁸⁷ Lindboe, s. 250

⁸⁸ samme s.

⁸⁹ Asbjørn Lindboe, s.255

få rede på om trusselen kom fra den norske kongemakt eller ”en fremmed”. Han siktet til den tyske keiserens besøk i Stockholm, og det verserte rykter i pressen om at kong Oscar prøvde å få tysk hjelp til en intervensjon i Norge. Med formuleringen ”En fremmed kongemakt”, kan Lindboe også ha prøvd å få Stang til å innrømme at trusselen kom fra den svenske kongemakten og ikke fra norsk hold.

Selv om det ikke fantes noen detaljert krigsplan for å ta Norge, så var krigsfaren reell.⁹⁰ Den svenske riksdagens ”sekreta utskott” ble innkalt den 18.mars, og den 11.mai ble mellomriksloven oppsagt. Den 15.mai forlangte Riksdagen en revisjon av Riksakten, og på selve 17. mai økte den forsvarsbevilgningene med 2,5 millioner kroner. Den svenske pressen agiterte for militær intervensjon, ikke bare de forsvarsvennlige men også de liberale avisene. De svenske sosialistene vedtok protestresolusjoner, og redaktørene som publiserte disse ble tiltalt for majestetsforbrytelse.⁹¹

Den svenske sabelraslingen virket. Intelligenssedlernes redaktør, Hjalmar Løken, agiterte for at nordmennene burde ta krigen med Sverige med det samme. Lindboe var av den samme oppfatningen, og han trodde ikke at svenskene ville få en lett kamp. Selv om Norge kom til å tape krigen, så ville det samle folket en gang for alle og oppløse unionen, det var det viktigste.⁹² Intelligenssedlerne fikk støtte fra Dagbladet noen dager før tilbaketoget. Det hersker liten tvil om at de nasjonale følelsene som var i sving denne sommeren var enorme. Da de svenske krigsforberedelsene ble kjent, forsto også radikale venstrefolk som Jørgen Løvland og Viggo Ullmann at tiden var inne for en retrett. I Stortinget prøvde man å bli enig om en dagsorden som ikke var en total underkastelse for kongemakten, men samtidig opprettholdt nasjonen og Venstres ære. Med stortingsvedtaket den 7. juni ble den Moursundske og Løvlandske dagsorden fra 1892 og 1893 forkastet, og Stortinget gikk med på forhandlingslinjen i konsulatsaken.

Lindboe var den eneste som talte imot 7. juni beslutningen på Stortinget, med sine berømte ord ”Jeg holder fremtidens fane i min hånd, hr. president”. Lindboes tale var en varsku om unionsoppløsning i nær framtid: ”Derfor tror jeg også at den slekt som kommer efter oss, den vil ikke ha annet mål en det som jeg åpent erklærer for herefter også å være mitt mål: ad fredelig vei å søke denne forening oppløst, som har kostet mitt fedreland så store materielle og åndelige krefter.”⁹³

⁹⁰ Försvarsstabens krigshistoriska avdelning, s.67 ff, Agøy, s.143f, Mjeldheim, s.425

⁹¹ Asbjørn Lindboe, s.252

⁹² Asbjørn Lindboe, s.263

⁹³ Asbjørn Lindboe, s.266

Mjeldheim nevner ikke Lindboes tale i sin bok om Venstres historie: ”Ingen kunne tala på Venstres vegner under debatten om denne dagsordenen som kom til å markera eit vendepunkt i norsk unionspolitikk”,⁹⁴ skriver han. Lindboes linje fra denne talen var et resultat av at Venstre sto splittet i unionspolitikken. Selv om talen ikke fikk umiddelbare konsekvenser, så var det første gang noen åpent uttalte på Stortinget at de *arbeidet* for unionens oppløsning. Lindboes tale var ikke en tale for tingmennene, det var en tale for galleriet og for pressen. Stortingspresidenten hadde problemer med å få orden i salen etter jubelscenene som fulgte på galleriet da han sa at han ville stemme imot. Pressen var også svært opptatt av talen, og refererte den i detalj. Det kan tenkes at den ikke hadde noen betydning for norsk unionspolitikk på Stortinget, men det betyr ikke at den var uten betydning for pressen og Venstre for øvrig.

Etter 1895 ble Lindboe Venstres talsmann i flaggsaken på Stortinget frem til den ble vedtatt for tredje gang i 1898. Han var den eneste som åpent arbeidet for unionsoppløsning, og selv om dette isolerte ham på den ytterste venstreside, fikk han anledning til å forme og definere flaggsakens politiske innhold som det passet ham. Dette sier litt om de kontroversielle og radikale toner som klang med i flaggsaken.

Med støtte fra Løvland talte Lindboe for den korte lovlinjen i flaggloven. Flaggloven skulle ikke sanksjoneres av kongen i statsråd, den skulle sanksjoneres av *folket* ved at flagget ble heist på private og offentlige bygninger. Med dette rettet han flaggsaken direkte mot kongen, og en eventuell høyreregjering som skulle komme til å stille seg i veien.

I bygdene hadde 46 kommuner selv sanksjonert flaggloven siden 1893 ved å heise det rene flagg på kommunebygningen. Halvdan Koht klarte å skaffe seg en viss oversikt over disse, men hevdet at det virkelige tallet måtte være det tredoble. Denne listen hadde påfallende mange kommuner i Bratsberg Amt (Telemark), Nordre Trondhjems Amt, og Lister og Mandals Amt (Agder). Koht vokste selv opp i Skien, og var derfor spesielt godt informert om forholdene i Telemark og Agder. Han reiste også rundt i bygdene og agiterte for Venstres politikk. Hedmark og Nordland ser også ut til å hatt en god del ”rene” kommuner.⁹⁵ Bortsett fra Tromsø, Gjøvik, Ekersund, Kristiansand og Kristiansund sto ingen bykommuner på listen, de unionsmerkede flaggene vaiet fortsatt i byene. Koht hevdet også at Høyre mange steder ikke hadde stemt imot heisingen av det rene flagget. Dette kan skyldes at moderate høyrekrefter sto sterkere i bygdene enn i for eksempel Kristiania, Trondhjem og Arendal, hvor kretsen rundt Morgenbladet hadde stor innflytelse.

⁹⁴ Mjeldheim, s.426

⁹⁵ Dagsposten, 15.5.1895

Kommunenes ”sanksjonering” ble ført opp på det rikspolitiske planet, hvor den tok form som en strid om det kommunale selvstyre. I 1894 kom det inn forespørsler til Stangregjeringen om approbasjon av tre kommunestyrers (Halsaa, Onsø, Ekersund) beslutning om å heise rene flagg på kommunebygningene. Regjeringen nektet å godkjenne dette, og en måned etter 7. juni-vedtaket tok Lindboe opp saken. Tidspunktet for dette var ikke tilfeldig, han prøvde å finne ut hvordan stortingsmennene forholdt seg til flaggsaken etter venstres retrett. Han var den eneste som snakket åpent om at approbasjonssaken handlet om flaggsaken og ikke om det kommunale selvstyret. I Lindboes innlegg ser vi dessuten at han regnet flaggloven av 1893 som rettsgyldig.⁹⁶

Lindboe og flaggsaken: 1895-1898

Som Agøy er inne på, var bakgrunnen for flaggloven i 1879 lovfestingen av Magnusløven som militært banner. Det gamle forslaget tok også sikte på å forandre orlogsflagget, som var et militært flagg. Sett i lys av dette var Blekastads forslag av 1893 en moderasjon. Ved å foreslå lovfesting av koffardiflagget, fjernet man også alle militære assosiasjoner med flaggsaken, og gjorde den spiselig for Høyre og Moderate. Opprustning og utbyggingen av en egen norsk kommandostruktur under et eget forsvarsdepartement var Lindboes fremste hjertesaker. På Venstres landsmøte i 1889 hadde han uttalt at en aktiv unionspolitikk krevde store forsvarsbevilgninger.⁹⁷ I Stortingets forsvarskomite tok han sammen med bergenseren Christian Prahls initiativ til å bevilge 20 millioner til bygging av nye panserskip. Den svenske trusselen fikk mange motstandere av opprustningen innenfor Venstre til å skifte mening. Voteringen i Stortinget ble en knapp seier for Lindboe. Fire av Venstre stemte imot, og selv om Høyre av økonomiske årsaker var imot opprustningen, stemte fire høyremenn for.

Bortsett fra bevilgninger til forsvaret, var Lindboe særlig opptatt av å få en slutt på ”samrøret” mellom norske og svenske styrker, først og fremst til sjøs. Helt siden riksretten i 1884 og de angivelige geværavskruingene, hadde han vært engasjert i dette. Under unionskrisene i 1893 verserte det rykter om svensk mobilisering av norske sjøkrigsstyrker. Ved Kielerkanalens åpning i 1895 hevdet han at den norske flåten forsvant i en svensk-norsk flåte. Dette resulterte i en norsk instruks til flåten om ikke å sette norske fartøyer under svensk kommando.⁹⁸ Lignende episoder ble til mange stortingsmenns kjedsomhet tatt opp av Lindboe, deriblant svenske offiserers adgang på norske festninger under militærøvelser. Han

⁹⁶ Odelstingsforhandlinger, 26.7.1895, s.406

⁹⁷ Asbjørn Lindboe, s.268

⁹⁸ Asbjørn Lindboe, s.288

sørget også for at marinen fikk et eget salutt- og signalreglement uavhengig av det svenske. Det gjennomgående argumentet for disse sakene var alltid den svenske krigstrusselen i 1895, et argument som fikk gjennomslag i Venstre, og til og med samlet noen fra Høyre.

Lindboes rolle som sakfører i flaggsaken fra 1895 til 1898 kan tolkes som en del av hans aksjonslinje mot det militære samrøret i unionen. Dette innebar at han hadde for øye å få unionsmerket ut av orlogsflagget i tillegg til handelsflagget. Vi har allerede vært inne på hans tolkning av den kongelige resolusjonen av 1844 og flaggloven av 1821. Lindboe var talsmann for det vi kan kalle den ”korte” lovlinjen i flaggsaken. Flagget behøvde ikke noen kongelig sanksjon, det skulle rett og slett heises av privatpersoner og på offentlige bygninger. I 1896 kom Lindboe med tre flaggforslag på Stortinget som bekrefter dette. Han prøvde først å ta opp igjen Bjørnson og Sars’ forslag til endring av §111, men dette ble forkastet. Dette var lovforslaget som også omhandlet orlogsflagget, og som var blitt forkastet av Venstre i 1892. Den 13. mars 1896 ble flaggloven vedtatt for andre gang, med Lindboe som ordfører. Innstillingen viser at hovedargumentet i flaggsaken var den militære trusselen fra Sverige.⁹⁹

Da Lindboe ikke fikk gjennomslag for et rent orlogsflagg i Stortinget, la han i 1896 fram forslag om å heise det rene flagget på Stortingsbygningen 17. mai. Morgenbladet og Adresseavisen hadde tidligere agitert for det unionsmerkede flagget ved å vise til at det vaiet over Stortinget.¹⁰⁰ Som vanlig minnet han om flaggets betydning som et militært og nasjonalt samlingssymbol, og betydningen dette ville få for et eventuelt angrep fra Sverige:

”Efter de Begivenheder, som det norske Folk i de seneste Aar har gennemlevet, synes det ogsaa stærkere end nogensinde paakrævet, at det nationale Banner reises og hævdes.”¹⁰¹

Med dette presset han fram en avgjørelse i flaggsaken. Hvis Stortinget valgte den ”korte” veien på grunnlag av Lindboes tolkning av det rene flagg som det eneste lovlige, så ville flaggsaken bli en politisk demonstrasjon mot kongen. Kongens deltagelse i feiringen av Jämtlands innlemmelse i Sverige var en parallell demonstrasjon mot Stortinget fra kongens side, hevdet Lindboe. Steen gikk imot flaggheisingen, men uttrykte seg svært forsiktig.¹⁰²

Den politiske splittelsen mellom Lindboe og Steen var tydelig i dette spørsmålet. Steen hadde i det radikale Venstres øyne sviktet som partifører i 1895, da han i stedet for å samle partiet om en retning hadde drevet et dobbeltspill med de moderate. Denne misnøyen ble større mot slutten av 1890-åra, da motstanden skjulte seg bak et argument om at Steen var

⁹⁹ Stortingsforhandlinger, innstilling fra konstitusjonskomiteen, nr.12

¹⁰⁰ Stortingsforhandlinger, 12.5.1896, s.842 og Adresseavisen, 10.5.1894

¹⁰¹ Stortingsforhandlinger, dok.95 - 1896

¹⁰² Stortingsforhandlinger, s.845: ”Dette er det, som efter min Mening maa være Stortingets Opgave, ikke en Demonstration, enten det nu er paa vor Frihedsdag eller ved en anden Leilighed, men at vælge en Fremgangsmaade, der med konsekvens gennemfører den Tanke, hvortil det fra 1893 har sluttet sig...”

blitt for gammel. Jacob Schøning skrev om Steen i sin dagbok: ”Steen er partiets sjef, men meget mer i navnet enn i gagnet; der er ingen myndighet over ham, så han kan tvinge viljene under sin, han bare godsnakker, kitter sammen efter evne..”¹⁰³ Var Lindboe blitt en konkurrerende førerskikkelse i det rene Venstre? Lindboes standpunkt av 7. juni hadde plassert ham for langt ute på partiets ytterside. Statsministeren i Stockholm, Otto Blehr skrev i 1899 at det i de indre kretser av partiet var misnøye med Lindboe og Prahls evige ”surmuling”, og la til at Lindboe ikke lenger hadde noen reel innflytelse i partiet.¹⁰⁴ Vi kan i 1895 ane en splittelse i det rene Venstre i unionspolitikken, med en moderat gruppering under Steen som nærmet seg de moderate, og en radikal gruppe under Lindboe.

Dagsposten skrev at Steens motstand mot flaggheisingen var et forsøk på hestehandel med Høyre. Han talte imot Lindboe i håp om at de konservative ville anbefale kongen å sanksjonere flaggloven. Moderate og Høyre i regjeringen Hagerup anbefalte imidlertid kongen å nekte sanksjon, og de rene representantene i regjeringen stilte ikke kabinettsspørsmål på flaggsaken. De rene hadde med 7. junivedtaket inngått en avtale med Høyre om at de ikke skulle felle samarbeidsregjeringen på enkeltsaker. Steen var ikke villig til å sette Hagerupregjeringen på spill, men truet med mistillit da regjeringen anbefalte sanksjonsnektelse i den kommunale stemmerettssaken.¹⁰⁵ Dagsposten raste: ”Man ser nu, hva sanksjon man fik for sin Elskværdighet”¹⁰⁶

Det radikale rene Venstre tviholdt på Lindboes ”fane” av 7. juni. Men de var ikke mange nok til å hevde seg i flaggsaken. Bare 29 stemte for flaggheisingen, deriblant Quam, Wexelsen, Løvland og Ullmann. Hele Trondhjemsbenken og alle fra søndre og nordre amt stemte for forslaget, bortsett fra Steen. Utenfor Stortinget fikk forslaget kun støtte fra Dagsposten og Intelligenssedlerne.¹⁰⁷ Ved å gå imot den ”korte” linjen i flaggsaken, hadde også Steen forpliktet seg til å holde fast på den ”lange” linjen, det vil si å lovfeste det rene handelsflagget. Selv om flagglovens behandling i 1896 i likhet med 1895 ikke ble velsignet av alle moderate, så sto de rene samlet og fikk flertall. Lindboe var fortsatt sakfører i flaggsaken, selv om forslagene om grunnlovsendring i flaggsaken og flaggheisingen ikke ble bifalt av moderate og ”moderat-rene” Venstre. Hvis Venstre ikke samlet seg om flaggloven, kunne man risikere at flaggsaken ble en sak for Lindboes ytterste radikale fløy. På denne måten ble moderate tvunget til å stemme for det rene flagg.

¹⁰³ Etter Asbjørn Lindboe, s.254

¹⁰⁴ Blehr til fru Blehr: ”Bortsett fra Lindboe og Prahls skal Stemningen inden Stortingets Venstre være meget god, og de to har surmulet saa lenge og bestandig, at de har tabt næsten al Indflydelse. Blehr, s. 146

¹⁰⁵ Kaartvedt, s.139

¹⁰⁶ Dagsposten, 17.7.1896

¹⁰⁷ Dagsposten, 7.5.1896

Behandlingen av flaggloven i 1896 og 1898 i Odelstinget presenterte ikke noen nye argumenter. Det kan virke som om saken var utdebattert og foreldet, og at man var mest opptatt av å få saken ut av verden. Likevel hadde saken stor betydning for Venstres stortingsgruppe. Det definerte Venstres samhold mot Høyre, ja i 1896 var den bortsett fra skolesaken den eneste saken som samlet Venstre på Stortinget.¹⁰⁸

Splittelsen i det rene Venstre var mindre synlig i flaggsaken, og dette kan ha vært en av grunnene til at Venstre tok den med i valgprogrammet i 1897. Valgprogrammet skulle bli en folkeavstemning om flagget mot kongens vilje. Det framgår ikke av Venstres styreprotokoller hvem som fremmet flaggsaken i valgprogrammet. Den dukket opp som en logisk konsekvens av stortingsvenstres utvikling. Den var også en sak som Venstre kunne være sikker på å få gjennomslag for etter §79. At dette skulle skje mot kongens vilje var nok også et moment som man regnet med å vinne stemmer på. Mjeldheim skriver at Johannes Steen hadde innsett at konsulatsaken ikke kunne gjennomføres med det første, og kaller valgprogrammet ”unionspolitikk i det små”¹⁰⁹ Flaggsaken kunne dermed tjene den hensikt, at partiet ikke mistet initiativet i unionspolitikken.

Venstre gikk også til valg på stemmeretten for tredje gang i 1897. I 1891 hadde ikke partiet fått flertall for å gjennomføre den i Stortinget. Splittelsen i partiet etter 1895 førte til et kompromiss i stemmerettssaken som bare senket inntektskravet. Loven om allmenn stemmerett falt i lagtinget, da Astrup sviktet sine partifrender. Venstre hadde siden 1891 lovet sine arbeiderrepresentanter at stemmeretten skulle være hovedsaken. De gjentatte unionskrisene kan i denne sammenhengen tolkes som avledningsmanøvrer, da ministeriet Steen gjentatte ganger satte sin eksistens på spill i konsulatsaken. Som vi har vært inne på, var ikke den radikale unionspolitikken Venstres offisielle program, men hjertesaker for en liten høyrøstet gruppe svært radikale fribyttere, slik Kirkhusmo hevder i sin bok om unionell radikalisme.¹¹⁰

I neste kapittel skal vi se litt nærmere på sammenhengen mellom agitasjonen for stemmeretten og flaggsaken, og hvordan dette ble gjenspeilet i flaggbruken i Trondhjem by. Stemmeretten var en sak som Venstre prøvde å vinne arbeiderstemmer på, så denne sammenhengen må undersøkes i lys av Venstres sosialradikale appell. Som vi har sett, og skal se nærmere på, sto det unionsmerkede flagget i 1897 sterkt i byene, spesielt i Trondhjem og Christiania. Flaggsaken rommet derfor et stort risikomoment for Venstre, da flaggsaken særlig

¹⁰⁸ Dagsposten, 17.7.1896

¹⁰⁹ Mjeldheim, s. 432

¹¹⁰ Kirkhusmo 1978, s. 42

hadde en splittende effekt på velgermassen. Det kan være grunn til å anta at man med flaggsaken ikke ønsket å stjele høyrevelgere. I samlende forstand var den nok heller rettet mot de moderate. Dette er også et tema som skal behandles i neste kapittel.

Venstres valgseier i 1897 ble avgjørende for flaggsaken. Venstres stortingsgruppe kunne ikke lenger være splittet i flaggsaken, da hver og en var programbundet til å stemme for å lovfeste det rene flagg. For Emil Stang ble flaggsakens behandling i 1898 en kanossagang, han beklaget at Høyre indirekte var blitt tvunget til å ta standpunkt på den tapende side i flaggsaken:

”Naar jeg ser tilbage paa, hvordan denne sag har vokset sig til det, den nu er, naar jeg ser tilbage paa de forhold, som ligger bagenom og tænker paa, hva historien saa rigelig lærer os, saa finder jeg grund til at bringe i erindring den sandhed, at konsekvenserne af principer de melder sig, man stanser aldrig paa halvveien; selv den, der ønsker at gaa et stykke paa vej, drages længere med paa veien, saasnart han har sluttet sig til et princip, som med indre konsekvens fører længere end til det nærmeste skridt.”¹¹¹

Christian Knudsen var en av flere høyremenn som sluttet seg til Venstre på slutten av debatten, og talte for en nasjonal samling under det rene flagg selv om han stemte i mot.¹¹² Da flaggloven ble behandlet for aller siste gang i lagtinget i 1898, stemte også Høyres representanter for. Morgenbladet raste mot ”radikale partigjengere” innen Høyre, da flaggloven ”gled stille og let gjennom Lagtinget”.¹¹³ De hadde innsett at slaget var tapt, og ønsket å legge saken bak seg. I de siste debattene nevnes særlig forholdet til Sverige, men de gamle argumentene om at Venstre med flaggloven ønsket unionen oppløst ble ikke nevnt.

For Lindboe ble flagglovens siste behandling en parademarsj. Det unionsmerkede flagget kunne ikke lenger bli noe samlingsmerke for kongevennlige hvis Sverige skulle finne på å angripe Norge, og han anså faren for å være over. I denne situasjonen gjaldt det å få Høyre til å respektere loven. Han hoverte derfor ikke, men strakte ut en forsonende hånd:

”Jeg har fuld respekt, fuld agtelse for engver modsat opfatning om, hvilket merke der skal lovfæstes. Og jeg tror, at saa lovlydig et folk som vi er, vil det gaa saaledes, at naar loven først har talt, vil alle bøie sig.”¹¹⁴

Det rene flagget ble heist over stortingsbygningen på Stortingets siste virkedag for århundreskiftet, et stort øyeblikk for Venstres talsmann i flaggsaken. Han hadde heller ikke gitt opp kampen om orlogsflagget. Da flaggloven trådte i kraft, prøvde han å tolke

¹¹¹ Odelstingsforhandlinger, 11.11.1898, s.34

¹¹² Odelstingsforhandlinger, 11.11.1898, s.46, Knudsen støtter loven men stemmer imot

¹¹³ Morgenbladet, 17.11.1898

¹¹⁴ Odelstingsforhandlinger, 11.11.1898, s.38

orlogsflagget som et flagg som bare ble brukt på skip. Det rene splittflagget skulle ifølge hans tolkning av flaggloven også heises på de norske festningene.¹¹⁵ En samlet hovedstadspresse og majoriteten innen Venstre avviste dette.¹¹⁶ Kampen om orlogsflagget var dermed tapt, og da Lindboe døde i februar 1902, fikk han aldri se det rene flagget vaie over norske festningsanlegg.

Den tredje perioden: 1898-1905

Den tredje perioden av flaggsaken handler først og fremst om at svenskene blir oppmerksomme på saken. Den norske flaggloven vakte stor harme i Sverige, og nasjonalistiske høyrekrefter øvet stort press på kong Oscar for at han ikke skulle sanksjonere den. Opphisselsen nådde store høyder høsten 1899, og i en brosjyre vedlagt Stockholms Dagblad nevnes også faren for krig hvis nordmennene skulle få viljen sin i flaggspørsmålet.¹¹⁷ Brosjyren er sannsynligvis skrevet av representanter for kretsen rundt professor Alin, som lenge hadde stått for en radikal anti-norsk unionspolitikk. Flaggsaken ga disse ideene en gjenklang i pressen som bare kan sammenlignes med unionsoppløsningen og 7. junivedtaket i 1895.

Kong Oscar hadde et enormt press på seg for ikke å sanksjonere flaggloven. Av hensyn til den svenske opinionen og sterke krefter i Riksdagen, kunne han ikke engang sette sitt navn under Loven og erklære den gyldig etter grunnlovens §79.¹¹⁸ I sin avhandling om det norske statsministerembete i Stockholm skriver Per Jostein Ringsby om kongens reaksjoner under behandlingen av flaggloven. (Etter Blehr) ”Kongen var imidlertid neppe vel. Han blev pludselig ganske bleg og saa yderst elendig ud.”¹¹⁹ Situasjonen gikk så hardt inn på ham at han måtte tilkalle kronprinsen. Steen var ikke villig til å søke avskjed på flaggsaken slik han hadde gjort i konsulatsaken. Likevel klarte statsminister Blehr i Stockholm å overliste kongen til å tro at han ved ikke å underskrive loven risikerte en ny unionskrise, da han på forhånd sa at han ville nekte å kontrasignere. Kongen skrev derfor motvillig under.¹²⁰

Flaggsaken ble til slutt et sviende nederlag for kong Oscar II. Han klarte ikke å takle kritikken som kom i kjølvannet av flaggloven, og sykmeldte seg på nyåret i 1899. Den

¹¹⁵ Det rene splittflagget: Appendiks, flagg nr. 5

¹¹⁶ Dagbladet, 17.12.1899, Steen til Blehr, Blehr s. 184

¹¹⁷ Vedlegg til Stockholms Dagblad, “hvad Bjuda Rättvisan og Klokheten från svensk synpunkt i Norska Flagghågan?”

¹¹⁸ Blehr til Steen, 10.12.1898

¹¹⁹ Ringsby, s. 50-51

¹²⁰ samme s.

svenske motstanden mot flaggloven fortsatte ut året. Utenriksminister Douglas nektet å informere konsulatene om den nye loven, og måtte dermed forlate regjeringen. Han hadde vært en av de ivrigste talsmennene for en svensk militær intervensjon i Norge i 1895.

Fra norsk side gjaldt det å håndheve den nye flaggloven. Det skulle ikke bli lett, og det hersket stor forvirring om hvorvidt en lov kunne bestemme hva slags flagg en skulle heise privat og til sjøs. Selv om den nye loven brukte ordlyden ”skal” i stedet for ”bør”, så kunne skipene i praksis fortsatt seile under unionsmerkede flagg. Gunnar Knudsen nevnte dette allerede i odelstingsforhandlingene i 1893:

”Det vil med andre ord sige, at der er intet til hinder for, at vedkommende reder eller skipper kan vedblive at heise det unionsmerkede flag, om han saa synes. Til daglig kommer han ikke i det sjeldne tilfælde – som jeg aldri erindrer at have oplevet -, at han tiltrænger noen beskyttelse hos Konsul eller Gesandtskap.”

Høyremannen Smith kom også inn på dette i 1898, han mente at den åpnet for ”den videste adgang til fremdeles at benytte det unionsmerkede flagg”. Fra 1902 begynner det å komme inn klager til indredepartementet på skip som fører unionsmerkede flagg.¹²¹ En reder fra Kragerø klaget på dette, og viste til at dette var en vanlig praksis.

Også på land fortsatte flaggstriden. Morgenbladet hevdet at det ikke var noe i veien for konservative å heise unionsmerkede flagg den 17. mai 1899, men Aftenposten mente at det ville være en uheldig demonstrasjon.¹²² Da valget i 1900 nærmet seg, og det viste seg at Venstre brukte den nye flaggloven til å mobilisere velgerne, endret Aftenposten dette standpunktet, og forsvarte framtidig bruk av det unionsmerkede flagg: ”Det kan være ærgerligt nok at se Svenskerne sidde og le i Skjegget over vort Venstres nye Flagvaander – det er noget, som Venstre faar taget paa sin kappe. Men at Venstre, for at lappe paa sin egen Ynk, skulde saa kommandere Høires private Forhold til Unionsflaget, det synes dog at være mindre ”loyalt” overfor Høiremænds Unionstroskab saavel som Frihed, Sælvstændighed og Menneskeværdighed”¹²³

Prester i Oppland, Hedmark og Nordland fortsatte å heise unionsmerkede flagg, til tross for at prestegårder var offentlige bygninger og dermed kom inn under flaggloven.¹²⁴ I en skrivelse til indredepartementet nektet også amtmannen i Hedmark å instruere prestene i

¹²¹ ”Det dreier sig kun om, at der engang maa blive respect for Flagloven, at Biørn og et par andre Herrer ikke længer skal faa lov til at chikanere sit Land, some de vedholdende gjør ved at Skibene seiler under unionsmærket Flag.”, I.D 3413 U. 1902

¹²² Morgenbladet, 12.4.1899

¹²³ Aftenposten, 18.12.1899

¹²⁴ Oplandenes Avis 13.6.1900, I.D. 6141 C, 6.8.1900, og Aftenposten, 17.12.1899

denne saken.¹²⁵ Under keiser Wilhelm II's Trondhjemsbesøk i 1904 heiste de nederlandske, franske og tyske konsulene "sildesalaten", og flere andre privatpersoner flagget med sine unionsmerkede flagg ved denne anledningen.¹²⁶ Det unionsmerkede flagget fortsatte å være et symbol på konservatisme og unionsvennlighet frem til 1905, og det er godt mulig at reaksjonære kan ha heist det etter unionsoppløsningen også. Selv om flaggsaken var avsluttet på Stortinget og i pressen, så fortsatte striden både til lands og til vanns.

Da flaggloven trådte i kraft 16.12.1899, feiret Venstre med fakkeltog i de største byene. Man oppfordret til å heise rene flagg, men merkelig nok ble det knapt heist flagg ved denne anledningen, verken i Kristiania eller Trondhjem.¹²⁷ Bjørnson holdt tale i Bergen, hvor han takket bergenserne: "Takk derfor, at denne by i kampen for samlingens mærke, Flaget, aldri svigtede."¹²⁸ Han framsto som en seierherre som siden 1879 hadde vært hovedmannen bak det rene flagg, selv om det ikke var hans lovforslag som til slutt ble vedtatt i Stortinget. At flaggsakens utfall ble regnet som Bjørnsons seier, vitner om betydningen han ble tillagt som sakens ideolog og forkjemper.

Flaggsakens symbolske innhold

Hva var det symbolske innholdet i flaggsaken? Bortsett fra å være en sak om nasjonal verdighet, flaggets utseende, og forandring av §111 i grunnloven, hadde selve saken også en *symbolikk* som handlet om mer enn sakens formaliteter. Symbolikk behøver ikke å være en del av en bevisst agitasjon. Det trefargete flagg hadde eksistert siden 1821, og det er usannsynlig at det var helt fritt for symbolkraft før 1879. Vi har allerede vært inne på at det rene flagget symboliserte republikken. Forskjellen mellom tidligere flaggstrid og striden i 1890-åra var først og fremst den massive bruken av flagg. Stender og klasser som tidligere ikke hadde merket seg med slike symboler, gjorde dette for første gang. Sett fra utsiden skapte dette et bilde av samhörighet, men i virkeligheten hadde flaggsaken også en splittende effekt både utad og innad. Splittelsen mellom Høyre og Venstre var den mest synlige. Flaggsaken symboliserte blant annet unionsoppløsningen, slik Høyres representant Roll uttrykte det i Lagtinget: "de, der vil ha Unionen du av sindene, vil ogsaa ha den ud af Øje"¹²⁹

Da flaggloven ble behandlet i Odelstinget for siste gang i 1898, oppsummerte Høyres Jørgen Knudsen flaggstriden med disse ordene:

¹²⁵ I.D. 5893 C, 1900

¹²⁶ ID 06649 U, 1904

¹²⁷ Aftenposten, 16.12.1899, Morgenbladet, 16.12.1899

¹²⁸ VG, 16.12.1899

¹²⁹ Morgenbladet, 3.7.1893

”Dette flagspørgsmaal har i aarrækker været til splittelse, og det er efter min mening et spørgsmål, som uden nødvendighet har splittet nationen i to dele. Det har ikke foreligget noget, som skulle nødvendiggjøre, at flagsaken blev en politisk sag, saaledes at det ene parti skulle slutte seg om, hvad man kalder det rene flag, og det andet parti om unionsflaget...”¹³⁰

Knudsen stiller her et interessant spørsmål. Ble flaggsaken bevisst drevet frem som et politisk våpen mot Høyre? Eller var det Høyre som prøvde å slå politisk mynt på Venstres flaggmønstring, vel vitende om at det unionsmerkede flagget hadde størst oppslutning? I flaggkampen måtte høyremenn finne seg i å bli hånet som ”svenskmerket”, ”unasjonal” og ”besteborgerlig”. Det bilde som flaggsaken tegnet, stemte ikke overens med høyresidens egentlige fedrelandssinn.

I likhet med venstrefolk, ønsket også konservative og arbeidere å være nasjonale. Dette lå i tidsånden, og det nasjonale ble regnet som framskrittrettet og tidsriktig. Da Høyre utover i 1880-åra ble nærmere knyttet til det unionsmerkede flagg, så skyldtes dette det politiske skillet mellom by og land. Fra 1879 var det rene flagg blitt bøndernes flagg, og i 1880-åra hadde bønder hugget seg flaggstenger og skåret unionsmerkene ut av sine flagg.¹³¹ De unionsmerkede flaggene som ble heist på skip og offentlige bygninger, var med få unntak nesten ikke å se utenfor byene. Det var færre unionsmerkede flagg å se i mjøsbyene, der flagget flere høyrefolk rent: ”..nu er selv højremænd- saaledes som vi nylig har set paa Gjøvik- med paa at hejse det trefarvede flag.”¹³² I propagandakrigen mellom høyre- og venstrepressen ble også det politiske budskapet ofte nedtonet i togene til fordel for flaggene.

Det unionsmerkede flagget ble selve symbolet på unionen. Unionsmerket var svenskheten som skulle ut av flagget. Begrepet ”rent flagg” spiller på dette, og ble først tatt i bruk tidlig på 1890-tallet. Mange så dette som et symbol på unionsoppløsning. Dette går også frem av svenske aviser.¹³³ Unionsoppløsning var et svært radikalt tema, som sjelden ble omtalt i offentligheten. På grunn av forsiktigheten som dette temaet omgis med, har jeg ikke funnet kilder som tyder på at flaggmennene hadde unionsoppløsning som mål. Likevel kom flaggsaken til å symbolisere dette mer enn noe annet. Dette kan skyldes at sakens talsmann på Stortinget, Lindboe, åpent erklærte seg som motstander av unionen i 1895. Det er mulig at denne symbolikken ble sterkere etter 1898 og 1905, da flaggsaken satte sinnene i kok i Sverige. Det er også påfallende at flaggets symbolikk i forhold til unionen blir tydeligst

¹³⁰ Odeltingsforhandlinger, 11.11.1898, s.42

¹³¹ Greni, s.49

¹³² Dagbladet, 13.5.1892

¹³³ Vedlegg til Stockholms Dagblad, ”hvad Bjuda Rättvisan og Klokheten från svensk synpunkt i Norska Flagghågan ?”

uttrykt på Stortinget, og ikke i agitasjonen ute i samfunnet. Utviklingen i konsulatsaken hadde stor betydning for det rene flagg. I 1892 skrev Dagbladet: ”Rundt om i landet vil der iaar, takket være de unionelle stridigheder, bli hejst Hundreder af rene norske Flag den 17. mai.”¹³⁴

Vi kan ikke uten videre gå ut fra at Dagbladet hadde rett i at hendelsene i hovedstaden fikk gjenklang over hele landet. I Bergen spilte flaggsaken en uvesentlig rolle i folketogene, spesielt på nasjonaldagen, noe som kan skyldes byens sterke 17. maitradisjoner. Her ble de unionsmerkede flaggene bare heist på offentlige bygninger, mens private flagg i all hovedsak var rene. Bergenserne hadde ikke de samme assosiasjoner til flaggstriden, noe som kom til uttrykk ved kong Oscars besøk i 1896. I motsetning til de andre vestlandsbyene, ble det da hovedsakelig flagget rent, noe som hovedstadspressen for anledningen la stor vekt på i sin agitasjon mot kongen.¹³⁵ Den eneste flaggstriden i Bergen foregikk i sjømannsstanden. I 1893 mottok Stortinget sjømennenes resolusjoner, som både var for og imot flaggforslaget. ”Skipsborgere” var tilhengere av det unionsmerkede flagget, og ”underordnede sjømenn” ville ha det rene flagget.¹³⁶ Året før hadde to skippere strøket to rene flagg som var heist på stemmerettstogets tribune.¹³⁷ Sjømannsstandens motstand var også en av grunnene til at flaggloven falt i 1879. Hendelsene i Bergen underbygget Venstres påstand om at sjømannsstanden som Høyre støttet seg til kun besto av ”flos hatsjø mænd”.

Ut fra vårt kildemateriale kan vi ikke se at flaggstriden var sterk i Bergen. Oppslutningen om det rene flagg kan skyldes flere forhold. For det første var Bergen den eneste kommunen hvor de ”rene” overlevde den indre partistriden i 1888. Det rene flagg kan derfor ha blitt innarbeidet tidlig. Flagget av 1821 hadde også en historisk tilknytning til Bergen, da det var bergenserens Fredrik Meltzer som var mannen bak det trefargede flagget.¹³⁸ Det første sporet av flaggsaken i Bergen som vi finner i kildene er i 1892. Bergens Handelssamfund hadde tidligere flagget med både det unionsmerkede flagget og det rene flagg på sin bygning. Et forslag om å bare heise det rene flagget ble forkastet med bare en stemmes overvekt.¹³⁹

De politiske forholdene i Bergen kan også forklare flaggsakens spesielle utfall. I motsetning til Kristiania og Trondhjem var Høyre her mye mer moderat. Størsteparten av Venstre var også hovedsakelig moderat, de rene var splittet og ute av stand til å samle arbeiderne. Selv arbeiderne var moderate, og Arbeiderpartiet stilte liste til kommunevalget så

¹³⁴ Dagbladet, 5.3.1892

¹³⁵ Dagsposten, 27.7.1896

¹³⁶ Morgenbladet 15.5.1893, VG 20.5.1893

¹³⁷ Dagsposten, 21.5.1892

¹³⁸ Storm, s. 24

¹³⁹ Dagbladet, 10.5.1892

tidlig som i 1894.¹⁴⁰ Den moderate venstremannen Christian Michelsen ble Bergens talsmann i flaggsaken, og som konstitusjonskomiteens formann fikk han en hånd på utformingen av flaggloven.

Da flaggmennene i byene ønsket å heise rene flagg på 17. mai, førte dette til brudd i 17. mai-komiteene. I mange av de norske byene brøt venstreforeningene med 17. mai-komiteen og dannet sine egne stemmerettstog. I disse togene ble det flagget rent, og i borgertogene gikk folk med unionsmerkede flagg. Slik ble det umulig for en høyremann å heise et rent flagg, det ble det samme som å sympatisere med Venstre i stemmerettsaken. Høyrepressen kalte stemmerettstogene ”venstretog”, og raste mot Venstre, som man mente ville gjøre 17. mai til en politisk kampdag.

Flagget og arbeiderne

Det var flere grunner til at Venstre valgte stemmeretten som kampsak 17. mai. Først og fremst var det et ledd i kampen om arbeiderne. Det første stemmerettstog i Kristiania ble av Dagbladet omtalt som ”Arbejdertoget”.¹⁴¹ Arbeiderpartiet var i sin spede barndom i 1890, og kampen mellom Venstre og sosialistene begynte først noen år senere. Venstre hadde heller ikke satt stemmeretten som hovedsak, så togene gjenspeiler også byvenstreforeningenes engasjement i saken. Det første arbeidertog ble satt i gang av sosialistene i Kristiania i 1886.¹⁴² Bruken av rene flagg ble etter hvert sentral i stemmerettstogene i hovedstaden, og var stadig tiltagende fra 1888, da Venstre tok kontroll over arrangementet. Som et ledd i mobiliseringen foran valget ble flagget en viktig del av prosesjonen 17. mai 1891.

Sosialistenes eget symbol, det røde flagget, dukket ikke opp i Sverige før i 1883.¹⁴³ Selv om det ble et kjent symbol med stor internasjonal utbredelse, tok ikke norske sosialister det røde flagget i bruk før i 1894. Sosialistenes politiske overtagelse av arbeiderforeningen ble markert ved at man heiste ”eget Flag på eget Hus”.¹⁴⁴ Intelligenssedlerne og Morgenbladet raste mot sosialdemokraten, da det røde flagget ble tolket som en krigserklæring mot både Venstre og Høyre.¹⁴⁵ Sosialistene markerte avstand til Venstre i flaggsaken, og agiterte for at arbeiderne skulle slutte å flagge rent og heller ta i bruk det nye flagget. Det røde flagget var ”internasjonalismens banner”, og det rene flagget var symbolet på nasjonen.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Wyller, s.23

¹⁴¹ Dagbladet, 18.5.1889

¹⁴² Bjørgen, s.108

¹⁴³ Björck, s.142

¹⁴⁴ Adresseavisen, 22.5.1894

¹⁴⁵ Socialdemokraten, 22.5.1894

¹⁴⁶ Socialdemokraten, 17.5.1894

Selv om den røde fane etter hvert skulle bli sosialistenes eget flagg, var det rene flagget mest utbredt blant arbeiderne 1.mai og 17. mai.¹⁴⁷ Socialdemokratens forsøk på å innføre et nytt symbol lyktes ikke i særlig grad. Da den røde fane ikke vant stor tilslutning, krevde sosialistene at arbeiderne brukte rene flagg som var merket ”Arbeiderpartiets 17.de mai-tog 1895. Stemmeret for kvinder og mænd.”¹⁴⁸ De som hadde et alminnelige rene flagg, ble nektet adgang til toget. Flaggets popularitet blant arbeiderne ser ut til å ha vært stor i 90-åra. I 1895 hadde sosialisttoget i Kristiania flere rene flagg enn venstretoget.¹⁴⁹ I Trondhjem var flagget også svært utbredt blant ”smaafolk”.¹⁵⁰ Arbeidernes bruk av det rene flagget henger sammen med Venstres sosialradikale appell og mobiliseringen i folketogene. Det kunne også være mye å vinne hos arbeiderne ved å gå inn for unionsoppløsning. I 1895 gikk Arbeiderpartiets organ Socialdemokraten ivrig inn for den radikale parolen: ”Ud af unionen!”¹⁵¹

Stemmerettstogene gjenspeiler også Venstres kompliserte programstrid fra 1891. Stemmeretten var hovedsaken, men omstendighetene krevde en ny unionspolitisk offensiv fra Venstres landsstyre. Ved å trekke flaggstriden inn i stemmerettstoget, kunne man oppnå at arbeiderne utad fremsto som unionsfiendtlige samtidig som arbeidernes krav om stemmeretten ble opprettholdt. Flaggsaken kunne også bidra til å dekke over Venstres stadig mer anstrengte forhold til arbeiderne. Selv om Venstre vant stortingsvalgene på stemmerettssaken, så var det mange moderate venstremenn som ikke støttet opp om landsmøtes valgprogram. Venstre var også splittet i spørsmålet om en allmenn stemmerett ved stortingsvalg også skulle gjelde for kommunene. Denne splittelsen førte til at Venstre brøt sine løfter, noe som igjen ga sosialistene initiativet i kampen om arbeiderne. Dette skal vi se nærmere på i neste kapittel.

¹⁴⁷ Socialdemokraten, 4.5.1893

¹⁴⁸ Socialdemokraten, 11.5.1895

¹⁴⁹ Adresseavisen, 18.5.1895

¹⁵⁰ Dagsposten, 25.4.1896

¹⁵¹ Socialdemokraten, 16.6.1895

Kapittel 3. Det rene flagget og den politiske mobiliseringen i Trondhjem

Innledning

I forrige kapittel så vi hvordan flaggsaken fortonet seg på det rikspolitiske planet. Forslag om å heise det rene flagg var blitt fremmet i mange byer og i forskjellige sammenhenger i 1880-åra, uten at det fikk noe større gjennomslag.¹⁵² Fra å være en sak som engasjerte unge studenter i kretsen rundt Bjørnson og Sars, ble den et ledd i Venstres demonstrasjonspolitikk mot Høyre og kongemakten etter konsulatstriden i 1893. Det rene flagget symboliserte en aktiv linje i unionspolitikken, men ble likevel båret fram i Stortinget av moderate venstremenn som Sigurd Blekastad og Christian Michelsen. Bortsett fra at den var en del av knyttnevepolitikken, var den en sak som samlet partiene, og definerte skillet mellom moderate Høyre og moderate Venstre. Flaggsaken uttrykte fiendskap mot unionen, selv om Venstres representanter nektet å innrømme dette. Høyres ideolog i flaggsaken, professor Aubert, oppfattet det slik, noe som også ble hevdet av Gunnar Knudsen i Odelstinget.¹⁵³ I Morgenbladets øyne var saken et eksempel på Venstres ”unionshykleri”.¹⁵⁴

Venstres bruk av flaggsaken som en demonstrasjon på Stortinget hadde en viktig funksjon, nemlig å gi partiet noe å leve på fram til valget i 1894. I 1891 opplevde Steen at Åkerhjelskandalen fikk en positiv innvirkning på valgresultatet.¹⁵⁵ Da flaggsaken ble dagsorden på Stortinget, ble det rene flagget et redskap som Venstre kunne benytte i valgkampen, selv om flaggsaken ikke sto på valgprogrammet. I dette kapittelet skal vi se nærmere på hvilke konsekvenser dette fikk for mobiliseringen på det lokale planet. Da saken ikke var formulert i noe arbeidsprogram eller valgprogram, sto det hver agitator fritt å definere sakens innhold. Var innholdet i flaggsaken den samme på Stortinget som utover i landet, eller kunne den få et noe annet innhold og anta andre former lokalt?

Vi skal i dette kapittelet se på Venstres bruk av det rene flagget i mobiliseringen i Trondhjem. I forrige kapittel så vi hvordan kong Oscar la press på enkelte

¹⁵² ”Allerede i Ottiaarene var der flere gange tale om at heise det rene Flag”, Adresseavisen 10.4.1892

¹⁵³ Morgenbladet, 3.5.1892, og Odelstingsforhandlinger, 21.6.1893, s.694

¹⁵⁴ Morgenbladet, 10.5.1893

¹⁵⁵ Mjeldheim, s. 398

stortingsrepresentanter i regjeringsforhandlingene i 1895 for å hindre at flaggsaken ble tatt opp igjen. Kongemaktens voldsomme press på Stortinget nådde sitt klimaks i 7. juni-vedtaket, og dette fikk store følger for Venstres radikale fløy. Venstrefolk på Stortinget som på papiret var radikale og tilhørte de ”rene”, skulle komme til å nærme seg de moderate på flere punkter under ministeriet Hagerup. 1895 markerer også skillet i flaggsaken. Vi vil undersøke hvorvidt dette også fikk konsekvenser for flaggstriden i Trondhjem.

På det rikspolitiske planet tok flaggsaken nye former etter 1895. På grunn av den militære trusselen fra Sverige, ble det rene flagget fremmet som et militært og nasjonalt samlingssymbol. Fra å være en politisk sak med brodd mot unionen og Høyre, tok saken gradvis form som en bevisst provokasjon mot den personlige kongemakten. Vi skal undersøke hvordan dette kom til uttrykk ved kong Oscars besøk i Trondhjem i 1896 og 1897.

I forrige kapittel så vi hvordan Lindboe brukte flaggsaken i et forsøk på å samle Venstres stortingsgruppe i en radikal fraksjon. Johannes Steen ble i 1894 valgt inn på Stortinget fra Trondhjem, selv om han ikke hadde noen tilhørighet til byen. Han var den eneste av stortingsrepresentantene fra søndre og nordre Trondhjems amt som ikke stemte for Lindboes flaggheisingsforslag i 1896.¹⁵⁶ På Stortinget var trønderne den bærende kraft i kampen for det rene flagget, og sto for en aktiv linje i unionspolitikken til tross for vedtaket 7. juni 1895. I Kohts fremstilling av flaggsaken fra ”norske Flagsange”, går mye av æren for flagglovens gjennomførelse til Løvland, Hagbart Berner og Kristiania Flagsamlag.

Flagsamlaget og forholdene i Kristiania skal ifølge Koht ha påvirket massene til å slutte seg til det rene flagg. Koht skiller ikke mellom flaggbruken i Kristiania og flaggsaken som en politisk sak på Stortinget. Vi skal undersøke flaggbruken i Trondhjem, og prøve å finne sammenhengen mellom flaggstriden der og på det rikspolitiske planet. Nasjonaldagsfeiringen var høytiden for bruken av rene og unionsmerkede flagg, og kommer derfor til å stå sentralt i undersøkelsen. Vi skal også se på 1.mai-feiringene, Steen-toget i 1892 og flaggbruken under valgene.

Flaggbruk og 17. maitog

Som vi har sett, bygger Kohts hovedstadsorienterte framstilling på hans eget engasjement i flaggsaken. Tidligere forskning om 17. mai feiringene på 1800-tallet har også hatt en tendens til å være sentrert rundt hovedstaden. Et eksempel på dette er Sigurd Aarnes’ avhandling om

¹⁵⁶ Stortingsforhandlinger, 12.5.1896, s.856

”Oppfinnelsen 17. mai”. Aarnes legger her vekt på barnetoget som det sentrale ritualet i *norsk* nasjonaldagsfeiring, uten å presisere at dette kun er tilfelle i hovedstaden

”Trondhjem var det første Sted i Landet hvor 17de Mai blev feiret ..her feiredes den i 10 Aar, før det øvrige Land kom efter.”, skrev Dagsposten i 1894.¹⁵⁷ Aarnes forkaster landets første 17. maifeiringer i Trondheim som ”enestående”¹⁵⁸, og nasjonaldagsfeiringen blir fremstilt som et hovedstadsfenomen som spres til distriktene. Aarnes hevder at det ”ikke kan være tvil” om at hovedstadsfeiringen i det meste av 17. mais historie har vært normdannende for resten av landet.¹⁵⁹ De ”fransk- inspirerte festformene” fra Trondhjemsfeiringen ble ifølge Aarnes aldri gjentatt på samme måte. Han legger stor vekt på Wergelands rolle, og nevner ikke Bergens spesielle 17. maitradisjoner i det hele tatt. Kildene viser at de første 17. maifeiringene i Trondhjem var en del av borgerskapets klassebevissthet på 1890-tallet. De ”enestående” symbolene fra Norges første 17. maifeiringer eksisterte fortsatt, som for eksempel dekorasjoner av granbar og Nora-figuren.¹⁶⁰ De franske forbildene for Trondhjemsfeiringen var heller ikke avgrenset til tidlig 1800-tall, de franske nasjonaldagsfeiringene brukte også revolusjonens symboler på slutten av 1800-tallet.¹⁶¹

Aarnes skriver videre: ”Først med den franske ”annalskolen” og siste tiårs interesse for mentalitetshistorie har et emne som nasjonale festdager fått et sikrere faglig fotfeste. Det studiet av en nasjons festdager kan gi, er et annet perspektiv enn det den tradisjonelle statshistorie tilbyr.”¹⁶² Problemet med dette svært sentrale utsagnet i avhandlingen hans, er at det ikke eksisterer en slik ”tradisjonell statshistorisk” framstilling av 17. mai. Han henviser ikke til dette heller. Det er et paradoks at ”mentalitetshistorien” og antropologisk-orientert opptatthet rundt symboler og ritualer har en tendens til å fortrenge den tradisjonelle kildekritiske metoden. I Aarnes’ framstilling blir resultatet en sterkt hovedstadssentrert framstilling som ikke representerer andre mentaliteter enn forskersubjektets egne sentralistiske holdninger.

Hildegunn Bjørgens artikkel om 17. mai feiringen som et politisk redskap bygger videre på Sigurd Aarnes. Hennes syn på symbolbruken er her koblet til sosialantropologiske teorier etter Clifford Geertz. Hun er også opptatt av symbolbruken som et ritual, og ser anvendelsen av flagget i sammenheng med andre ritualer som taler, sanger, paroler og tog. Selv om undersøkelsen hennes ikke tar sikte på å lete etter de underliggende motivene for

¹⁵⁷ Dagsposten, 19.4.1894

¹⁵⁸ Aarnes, s.37

¹⁵⁹ Aarnes, s.33

¹⁶⁰ Adresseavisen, 12.5.1894

¹⁶¹ Thorsen, s.102

¹⁶² Aarnes, s.32

nasjonaldagsfeiringen og flaggbruken, tegner hun et bilde av flaggbruken i Kristiania fra 1888 til 1895.

Bjørgen hevder at det rene flagget i Kristiania først og fremst symboliserte kampen mot unionen.¹⁶³ Flagget ble brukt for første gang i 17. maifeiringen 1888, da rene Venstre begynte å markere seg i arbeidertoget. Det rene flagget ble båret side om side med sosialistenes stemmerettsparoler. For Bjørgen er flagget en ”meningspakke” og et ”oppsummerende” symbol etter antropologen Sherry B. Ortner.¹⁶⁴ Hun går derimot ikke videre med dette, og det framgår ikke hvilke andre saker eller meninger som flagget oppsummerte i Kristiania i denne perioden. I undersøkelsen om Trondhjem skal vi se nærmere på sammenhengen mellom bruken av stemmerettsparoler og rene flagg.

Bjørgen skriver mye om flaggets rolle i 17. maifeiringen i hovedstaden, men selve flaggbruken står ikke sentralt i forhold til dette. I forrige kapittel så vi hvordan den generelle flaggbruken økte i 1890-åra. Dette førte til at de rene flaggene gikk fra å være svært sjeldne til å bli vanligere mot slutten av perioden. Likevel var det unionsmerkede flagget det mest brukte i Kristiania og Trondhjem. Bjørgen har Dagbladet som hovedkilde, og er muligens blitt forledet til å tro at det rene flagg hadde en større utbredelse enn det som framgår av vårt materiale. Det mest interessante med Bjørgens undersøkelse er at hun har kommet fram til at arbeiderne fortsatte å bruke det rene flagget etter at Venstre gikk ut av arbeidertoget og dannet sitt eget tog. Vi skal også se om dette var tilfelle i Trondhjem.

Når det gjelder barnetogets rolle i den politiske kampen, ser det ut som om Bjørgen er usedvanlig opptatt av å framstille dette som et samlende element, også for voksne. For henne er dette det kulturelle og nasjonale samlingselementet i nasjonaldagsfeiringen. Bjørgen argumenterer for dette ved hjelp av sosialantropologen Nina Witoszeks teorier om barnetog, og en kilde fra Morgenbladet i 1894. Bjørgen bruker Morgenbladet fra tidlig 1880-tall for å forklare en teori som omhandler et fenomen på 1890-tallet, noe som neppe kan være fruktbart. At flaggstriden også var tilstede i barnetog, blir avvist som irrelevant til fordel for dette sosialantropologiske synet på nasjonaldagsfeiringen.¹⁶⁵

Det kan tenkes at barnetog var et slikt samlende element for borgerskapet på 1880-tallet, da Morgenbladet kunne prege barnetog med sine unionsmerkede flagg. I 1890-årene var situasjonen derimot en helt annen. En av Kristiania flaggsamlags hovedoppgaver var å dele ut flagg i barnetog. Siden 1870 hadde barnetog av økonomiske hensyn hatt trefargede

¹⁶³ Bjørgen, s.187

¹⁶⁴ Bjørgen, s.32

¹⁶⁵ Bjørgen, s.252

flagg, men etter 1879 ble disse byttet ut med unionsmerkede. Bjørnson erklærte dermed, at kampen for det rene flagg, skulle utkjempes i stillhet, og barnetoget var en arena for denne striden.¹⁶⁶ Barnetoget i Trondhjem kom i stand i 1884, to år før Arbeiderforeningen heiste det rene flagget for første gang.¹⁶⁷ Arbeiderforeningen oppbevarte rene flagg, som ble delt ut til de av barna som ikke hadde flagg selv. Disse flaggene ble kjøpt inn av 5-6 personer med tilknytning til Venstre.¹⁶⁸ De av barna som hadde råd, kjøpte flaggene sine på skolen. Lærerne spilte dermed en sentral rolle i flaggutdelingen, og de holdt også oppsyn og organiserte barnetogene.

Da flaggstriden brøt ut for alvor i 1892-1893 ble det spesielt viktig å dele ut rene flagg i barnetoget. Dagbladet oppfordret Venstres 17. maikomité i Kristiania til å bruke mer penger på rene flagg til skolene, da elevene stort sett bare fikk kjøpt unionsmerkede flagg.¹⁶⁹ Dette var ikke en virksomhet som var forbeholdt Kristiania Flaggsamlag, også i Trondhjem ble flagg delt ut over en lav sko. Lærerne delte ut gratis flagg til barna, og i motsetning til flaggene som Arbeiderforeningen delte ut, måtte ikke barna levere dem tilbake etter toget, men fikk dem til odel og eie. Barn fra finere skoler gikk fortsatt med unionsmerkede flagg.¹⁷⁰

Aarnes har rett i at ideen bak barnetoget var en demokratisering av skole og samfunn.¹⁷¹ Men dette var en prosess som foregikk over lang tid, denne demokratiseringen skjedde ikke over natta i 1870. I 1890-åra var det fortsatt et skarpt klasseskille mellom skolene, spesielt i byene. I bygdene var skolen mer enhetlig. Flaggstriden spilte på denne klassemotsetningen, og barna ble trukket inn i den politiske striden. Da Venstre i 1894 fikk kontroll over 17. maikomiteen i Trondhjem, fikk barnetoget et element av flaggsaktvang. Det ble gitt klar beskjed om, at det skulle være et "Flagtog av Børn, ikke et Skoletog".¹⁷² Lærerne ble bedt om å overlate oppsynet med toget til komiteen. Barn uten flagg fikk ikke adgang til barnetoget, dette var et forsøk på å luke ut de "fine" barna fra Latin- og Realskolen. Adresseavisen kritiserte Venstres mangel på "fintfølelse", og presiserte at til tross for arbeidet for å få rene flagg inn i toget, så var fortsatt de unionsmerkede flaggene i flertall.¹⁷³

Splittelsen i barnetoget kom i 1897, da Høyre brøt ut og arrangerte et eget barneflaggtog med kun unionsmerkede flagg. Dette kan tyde på at Venstres årelange kampanje for å få barna til å vifte med rene flagg var vellykket. Ingen ville gå åpent ut og

¹⁶⁶ Dagbladet, 14.3.1879

¹⁶⁷ Dagsposten, 18.5.1884, etter Rolf Danielsen

¹⁶⁸ Dagsposten, 18.5.1889

¹⁶⁹ Dagbladet, 15.5.1893

¹⁷⁰ Adresseavisen, 18.5.1893

¹⁷¹ Aarnes, s.48

¹⁷² Dagsposten, 16.5.1894

¹⁷³ Adresseavisen, 18.5.1894

splitte barnetoget, selv om splittelsen allerede var et faktum. ”Høires Forsøg paa at dele Børnene i Høire og Venstre vil visselig bare vække Indignation overalt”, skrev Dagsposten.¹⁷⁴ Avisene skilte mellom ”venstrebarne” på den ene siden, og ”høyrebarne” på den andre.¹⁷⁵

Hildegunn Bjørgen og Sigurd Aarnes tolker barnetogene i Norge som en politisk stabilisator, men vi har sett at det motsatte var tilfelle. Barna ble brukt aktivt i den politiske kampen, og selv om man offisielt ikke ønsket å splitte barna, så var det nettopp dette som skjedde. Dette stiller den eksisterende 17. mai-forskningen i et underlig lys. Har man forsøkt å tilpasse en tolkning av 17. mai i moderne tid til forholdene i 1890-åra? Det virker som om dette er Bjørgen og Aarnes’ oppriktige hensikt. En begrunnelse for disse standpunktene kan vi ikke finne hos noen av dem. Begge tar det for gitt at nasjonalisme er et fenomen som springer ut fra hovedstedene, og ingen har tatt seg bryet med å studere forholdene i andre deler av landet. Kilder som avviker fra teorien blir avvist som ”spesielle”. Jeg tror det vil være fruktbart å undersøke om det motsatte er tilfelle. Vi skal se at nasjonale ritualer og symboler også kunne utgå fra provinsen.

Flaggbruken utenfor 17-maitogene var også et viktig ledd i flaggstriden. Ifølge flaggparagrafen skulle offentlige bygninger flagge med unionsmerkede flagg, og vi har sett hvordan enkelte kommuner i landet trosset loven og heiste rent flagg på kommunens bygninger. Agitasjonen la også stor vekt på privat flagging. Etter 1896 fikk flaggbruken mer improviserte former, da både Høyre og Venstre agiterte for å heise flagget i ”gledesstunder”, og ikke bare på helligdager.¹⁷⁶ Samtidig ble det reist flaggstenger i bygdene i stor skala.¹⁷⁷ Flaggstenger og store flagg av god kvalitet var kostbare gjenstander. Det er derfor grunn til å tro at det skulle en god del penger og entusiasme til for at en privatperson skulle flagge privat. En annen utbredt form for flagging, som Thorsen har påvist i Berlin og Paris, var å henge flagget ut av vinduet. I 1896 ble det solgt flaggstenger som kunne monteres på utsiden av husveggen. Flaggene ble også brukt i fantasifulle dekorasjoner, hatter, kjoler, portaler, og lignende.

Flaggingen kunne med andre ord ta mange former. Vi støter her på et kildeproblem. Både Venstres og Høyres agitasjon har en tendens til å legge vekt på flaggingen i en bestemt gate, på et bestemt hus. Dette gjorde de for å hevde at det ene eller det andre flagget var i flertall, eller ble spesielt lagt merke til. Der det var store mengder flagg, kunne redaktørene ofte finne på å trekke fram et eneste flagg, som ble framstilt som ekstra stort eller puslete.

¹⁷⁴ Dagsposten, 4.5.1897

¹⁷⁵ Dagsposten, 6.5.1897

¹⁷⁶ Dagsposten, 30.4.1897

¹⁷⁷ Dagsposten, 27.4.1896

Dette ene flagget ble også i noen sammenhenger framstilt som en provokasjon mot en viktig person fra det motsatte partiet. Vi må gå ut fra at kilder som bruker denne retorikken ikke er troverdige, og derfor ikke forteller oss noe om den allmenne flaggbruken. Likevel er det verdt å ta dem med i undersøkelsen, selv om de ikke kan tillegges noen større verdi.

Hvis flaggsaken ble tillagt andre underliggende meninger enn flaggsaken på det rikspolitiske nivået, hva sier da flaggbruken om flaggsaken som fenomen? I den grad vi kan vite noe om flaggbruken, er det uvisst hvilken konkret betydning den bør få. Vi må finne ut hvilke lokale aktører som sto bak flaggagitasjonen, og se hvilke assosiasjoner de prøvde å vekke i forhold til flagget. Noen foreninger og grupperinger var særlig engasjert i flaggsaken, og det er grunn til å tro at flaggbruken springer ut fra disse, og ikke ut fra massene. Det var ikke menigmann som hadde den politiske styrken eller viljen til å presse gjennom saken på Stortinget og i pressen. 17. mai hadde de en annen funksjon, nemlig å skape et bilde på styrke og samhold om politiske saker. Dette blir en aktørbasert undersøkelse, hvor vi legger strukturer og andre teorier til side. Strukturer og ”strømninger” er lite etterprøvbare, og egner seg derfor ikke i vår undersøkelse. En strukturbasert tilnærming ville innebære å undersøke den faktiske bruken av flagget på 17. mai og i andre folketog. Som vi har vært inne på, byr dette på avgjørende kildeproblemer.

De viktigste kildene som sier noe om allmenn flaggbruk, er avisene. Men disse er ikke særlig pålitelige. I fremstillingen av antall unionsmerkede flagg og rene flagg, størrelsen på stemmerettstog og 1.maitog, opererer høyrepressen og venstrepressen med vidt forskjellige tall. Debatten om størrelsen på venstretogene og antall rekker og flagg, kunne pågå i lang tid etter 17. mai. Jeg mener at det med utgangspunkt i kildematerialet er vanskelig å ta stilling til flaggsakens styrke og aktualitet hos massene som gikk i disse togene. Agitasjonen om flaggsaken er sterkest i forbindelse med 17. mai og andre folketog om sommeren. I folketog om vinteren ble flaggene byttet ut med fakler. Toget i desember 1899 var et eksempel på et slikt politisk fakkeltog, og man kan lure på hvorfor et tog som markerte at flaggloven trådte i kraft ikke var et flaggtog.¹⁷⁸ Likevel er det verdt å merke seg at flagget ikke var det eneste symbolet i slike tog. Korporasjonsfaner, banner og paroler har også vært viktige symboler i slike sammenhenger. Rene flagg trengte heller ikke å være helt ”rene”. I Kristiania ble det solgt egne stemmerettsflagg med inskripsjoner som ”17. mai 1892” for 15 øre.¹⁷⁹ Unionsmerkede flagg kunne også inneholde flere unionsmerker¹⁸⁰. Symbolbruken ved 17.

¹⁷⁸ Hovedgrunnen til dette kan være at flagg ikke synes så godt i mørke, og at fuktige flagg lett fryser i kulda.

¹⁷⁹ Dagbladet, 5.5.1892

¹⁸⁰ Dagbladet, 22.5.1891, ”7 unionsmerker i 5 Flag”, viser til sjømennenes flagg i Trondhjems borgertog 17. mai

maifeiringen og i andre sammenhenger har derfor hatt et element av improvisasjon. Likevel fokuserer agitasjonen ofte på antallet rene eller unionsmerkede flagg.

Jeg har likevel funnet en kilde som sier noe om allmennhetens engasjement i flaggsaken. Kilden stammer fra Trondhjem, 5 år etter at flaggloven hadde trådt i kraft. Den tyske keiser Wilhelm 2. besøkte byen i juni 1904, og de nederlandske, franske og tyske konsulene markerte begivenheten med å heise det unionsmerkede flagget. Håkon Løken, som da var redaktør for avisen Nidaros, protesterte kraftig mot dette. Statsminister Sigurd Ibsen ble gjort oppmerksom på saken, og skrev et konfidensielt brev til stiftsamtmannen i Trondhjems amt: ”..hvorvidt dette virkelig forholder sig saa, samt i bekræftende fald, hvorvidt dette forhold har vakt meget opmerksomhed eller forargelse.”¹⁸¹ I svaret går det fram at trondhjemmerne ikke brydde seg noe særlig om saken:

” Politimesteren troede sikkert at kunde udtale, at Heisningen af det unionsmærkede Flag ikke vakte nogen Opmærksomhed eller forargelse udenfor den Krets, der staar Bladet ”Nidaros” nær, da det ogsaa var adskillige andre, end de tre nævnte mænd, der havde heist dette flag i Anledning af den tyske Keisers Ophold i Throndhjem. Mig var denne Sag ganske ubekjendt, forinden jeg modtog Hs. Excellences Skrivelse.”¹⁸²

I Trondhjem var flaggsaken i 1904 en sak som bare engasjerte en liten del av det lokale venstrepartiet. Det er mulig at flere var engasjert i saken i begynnelsen av 1890-åra, men det er mest nærliggende å gå ut i fra det motsatte, nemlig at kampen om det rene flagg ble drevet av en liten gruppe menn med tilknytning til redaktør Håkon Løken og lagmann Lindboe.

Nøkkelen til et helhetlig bilde av flaggsaken ligger ikke i massene, men i selve agitasjonen. Avstanden fra Stortinget til 17. mai-toget i Trondhjem var for stor til at massenes flaggbruk kunne ha noen som helst rikspolitisk betydning. Undersøkelsen vår skal først og fremst handle om flaggsakens funksjon innenfor Venstre. Det opinionsdannende leddet i Venstre, først og fremst redaktørene, er den synligste drivkraften i flaggsaken. Kontakten og forholdet mellom disse og aktørene på Stortinget er derfor av stor interesse. Aktører som har innflytelse i flere av Venstres politiske kanaler, kan forventes å ha hatt avgjørende betydning. Derfor er det viktig å først presentere de sentrale aktørene, etterpå skal vi ta en kronologisk gjennomgang av hendelsene fra 1890-1898.

¹⁸¹ ID 06649 U, 1904, 27.7.1904

¹⁸² ID 06649 U, 1904, 8.8. 1904

Aktørene

Det konservative Trondhjem

”Trondhjem er den klippe som radikalismen kan beskylle, men ikke overskylle”.¹⁸³ Dette var Christian Frieles politiske manifest for Trondhjem, og viser til byens sterke konservative tradisjon. Grunnlovsforeningen var ikke bare Høyre i Trondhjem, men også en konservativ drivkraft i begge de trønderske amtene. Oberstløytnant Ole Christian Høitomt ledet partiet. Han var redaktør for Høyres organ Adresseavisen, og tilhørte byens ultrakonservative borgerskap.

Olaf Richter beskriver Høitomt slik: ”Hans penn var ofte tung, og han brukte klubben hvor en lett kårde hadde vært det rette våben”.¹⁸⁴ Han hadde gode journalistiske egenskaper, men han kunne også finne på å trykke usanne historier for å sverte sine politiske fiender. Det mest kjente eksempelet på dette var ”rubelaffæren”, hvor Venstre angivelig hadde blitt bestukket av den russiske tsaren for å ødelegge unionen mellom Sverige og Norge. Quam satte statsadvokat Kjerschow på saken, og kongen blandet seg også inn. Selv om rubelaffæren viste seg å være et produkt av Høitomts fantasi, ble han frikjent mens Kjerschow og Quam måtte tåle hard kritikk.¹⁸⁵ I lignende søksmål hadde Høitomt ofte rettsapparatet på sin side.

Handelsborgerskapet utgjorde en betydelig del av det trondhjemske Høyre, som Alf Kaartvedt beskriver som landets mest ytterliggående fløy. I 1884 gikk de kraftig imot ”det Brochske kompromiss”, og motarbeidet Emil Stangs forsøk på å gjøre Høyre til et moderat masseparti.¹⁸⁶ Høyrefolk i Trondhjem definerte seg som samfunnets eliter, og fordi partipolitikk tradisjonelt sett var noe som man så med skepsis på, så tok det lang tid før man i det hele tatt kalte det et parti. Det trondhjemske Høyre gikk imot 7. junivedtaket i 1895, og mente at Stangregjeringen burde fortsette, støttet av et samlet Høyre. Høytomt var svært opptatt av at unionen med Sverige skulle bestå, og da Venstre seiret ved stortingsvalget i 1894 uttrykte han sterk bekymring for unionens fremtidige eksistens.¹⁸⁷

Tilknytningen til Høyre skyldtes ikke bare tradisjoner. Den hadde også sammenheng med borgerskapets økonomiske interesser, som falt sammen med ønsket om at unionen skulle bestå. Byens handelsborgerskap hadde store forhåpninger til mellomriksbanen som ble åpnet i 1882. Rolf Danielsen beskriver dette som borgerskapets ambisjoner om at Trondhjem skulle bli et Nordens Hamburg.

¹⁸³ Christian Friele, etter Anders Kirkhusmo, ”En Glemte Storhet?”

¹⁸⁴ Norsk Biografisk Leksikon 1984, Bind VI

¹⁸⁵ Agøy, s. 92

¹⁸⁶ Kaartvedt, s.142

¹⁸⁷ Rolf Danielsen, s. 52

Beliggenheten og jernbaneforbindelsene mot sør og øst skulle gjøre Trondhjem til de Forenede Rikers største og betydeligste importhavn. Bruken av dampskip skulle også gjøre Trondhjem mer attraktiv som havn, fordi den lange innseilingen ikke lenger var av betydning. Handelsborgerskapet skulle aldri få oppleve at byen ble noen havn av større betydning. Klippfisk og tørrfiskeeksporten ble fortsatt kontrollert av Kristiansund og Bergen, og selv om trelasteksporten økte kraftig i 80-åra, så kom den aldri i nærheten av andre norske byer som Fredrikstad og Drammen. En farlig konkurrent i trelasthandelen var nabokommunen Hommelvik, som hadde en utmerket naturlig havn. I Rolf Danielsens oversikt inngår ikke trelasteksporten til naboen i statistikken, så det gir ikke noe helhetlig bilde av denne eksporten over Storlien fra Sverige. Det ble gjort vellykkede fremstøt med eksport av ferskfisk, men likevel ble det sagt at det eneste som var fint i Trondhjem på denne tiden var å drive ”kolonial engros”¹⁸⁸. Reeksporten til Sverige besto først og fremst av kaffe, flesk og sild, og mange av de største kundene i byens kolonialhus var svensker.

Ved åpningen av Jernbanen i 1882 kom unionsvennligheten til uttrykk i flaggdekorasjonene. Husene var utsmykket ”med rige dekorasjoner af grønt og blomster, af flag i broget mangfoldighet fra tage, vinduer og alle mulige steder, draperier i nationale og svenske farver”¹⁸⁹. Allerede i 1815 hadde Adresseavisen trykt hymner til ære for ”guult og blaat”.¹⁹⁰ Den store oppslutningen som det unionsmerkede flagget fikk i 1879, ser ut til å ha vart lenge. Dagsposten bekreftet dette: ”Endnu for 15 år siden (1876) var der faa, som brukte andet end det rene flag, men saa kom alle høiremænd på den tanke, at unionsmerket var det vesentligste med flagget, og saa sattes det ind baade af den og af den.”¹⁹¹ Koht ga dessuten Trondhjem æren for den unionsmerkede 17. maisløyfa.¹⁹² I 1891 hevdet Dagsposten at den nesten ikke var å få kjøpt lenger.

”Vi var Lørdag inde i en Butikk for at kjøbe Frihedssløife. Der blev os forevist en slig gulblandet Sløife som eneste levning fra Uselvstendighetssjæskets gode tid. Vi fik den med hjem for at gjemme den som et kuriosum, - og vi trodde den var den eneste.”

De unionsmerkede 17. mai-sløyfene forsvant nok ikke med dette. Det unionsmerkede flagget var det mest brukte langt opp i 90-åra.

Det moderate Høyre, også kalt Centrum, fikk stor innflytelse i kommunen i slutten av 80-åra. Centrum besto av tidligere moderate venstremenn, som sto uten partiorganisasjon etter

¹⁸⁸ Rolf Danielsen, s. 92-101

¹⁸⁹ Dagsposten, 24.7.1882, etter Danielsen

¹⁹⁰ Nygaard, s. 13

¹⁹¹ Dagsposten, 16.5.1891

¹⁹² Koht 1896

at Lindboe ble lei av interne stridigheter og oppløste Venstreforeningen. Centrum ble ikke noen lojal alliert for Høytomt. Ved valget i 1894 nektet de valgsamarbeid med Høyre, og stemte med Venstre.¹⁹³ Skillet mellom Moderate og Centrum var svært uklart, og både Høyre og Venstre kunne tjene på å trekke klare politiske skillelinjer. Vi skal se om flaggsaken fikk en slik innvirkning på de politiske forholdene.

Jacob Lindboe

I forrige kapittel så vi hvordan Venstres sakfører i flaggsaken, lagmann Lindboe, drev saken gjennom på Stortinget. Radikaleren og frimurere Jacob Lindboe spiller en sentral rolle i denne oppgaven på grunn av rollen han spilte på Stortinget. Som lokal organisator av Venstre i Trondhjem, ble han landsdelens venstrehøvding. Bortsett fra flaggsaken ble han kjent som en av dem som sto bak radikaleringen av unionspolitikken i 80-åra. Selv om flaggsaken ikke ble nevnt i noe programforslag før 1896, så var den et radikalt element blant de venstremenn som var opptatt av unionspolitikk etter 1880. Antallet unionsaktivister på denne tiden var forsvinnende lite. Anders Kirkhusmo tar opp dette i sin avhandling "Unionell Radikalisme".

I min undersøkelse vil jeg bygge videre på Kirkhusmos hypoteser.

Han viser til at den egentlige unionelle radikalismen på denne tiden var forbeholdt en liten høyrøstet gruppe av politiske outsiders rundt B. Bjørnson og S. Ibsen.¹⁹⁴ Kirkhusmo sikter her til Sigurd Ibsens artikkelserie om egen norsk utenriksminister 1890-91, en ide som egentlig først ble lansert av Lindboe i en artikkelserie i Dagsposten i 1886. Dagbladet og Bjørnsons tolking av arbeidsprogrammet på landsmøtet i 1891 er også et eksempel på slik politisk outsiders virksomhet. Videre skriver Kirkhusmo om "outsiderne": "Kretsens aktører var knyttet til Venstre, men ingen av dens menn satt på Stortinget eller spilte noen ledende rolle i partiorganisasjonen. De var outsiders og fribyttere på ytterfløyen, løst organisert og ledet, og hadde sin styrke mer i evne til personlig påvirkning, agitasjon og publisistisk virksomhet enn til organisasjonsarbeide."¹⁹⁵ Jeg vil begynne med å plassere Jacob Lindboe i denne ytterfløyen.

I motsetning til Bjørnson og Ibsen, var ikke Lindboe en fribytter uten organisasjonstalent. Det var under svært vanskelige forhold at Jacob Lindboe organiserte Venstre i Trondhjem i 1880-åra. Da partiet ble reorganisert i Den Liberale Forening i januar

¹⁹³ Kaartvedt, s.141

¹⁹⁴ Kirkhusmo 1978, s.27

¹⁹⁵ Kirkhusmo 1978, s.42

1891, brukte Håkon Løken nøyaktig de samme ordene om Lindboes pionervirksomhet.¹⁹⁶ Den konservative eliten i byen anså Lindboe for å være en klasseforræder, og ekskluderte ham fra det gode selskap. I tillegg startet Adresseavisas redaktør Høytomt en injuriekampanje for å undergrave hans person. Skriveriene tok til i 1885, og sluttet ikke før Lindboe hadde opparbeidet betydelig anseelse som lagmann. Jacob Lindboes biografi som ble skrevet av hans sønn, den senere justisminister Asbjørn Lindboe, refererer friskt fra Adresseavisas svertetekampanje: ”Han var løgnaktig, manglet sans for personlig verdighet, drev en fræk motbydelig og skamløs agitasjon, svek og bedro velgerne, han hadde for lengst bidt Hovedet af al Skamfølelse. En saa skamløs person bør være uværdig til ethvert godt selskab.”¹⁹⁷ Noe av dette ble også sitert i den konservative pressen i andre byer.

Lindboe var gift inn i Jenssen-slekten, som tilhørte byens eksklusive elite. Hans kone ble derfor frosset ut av sin egen familie, og barna ble ekskludert fra alle sosiale tilstelninger i regi av den konservative eliten. Denne heksejakten var et forsøk på å hindre at Venstre etablerte seg i Trondhjem. At Løken beskrev dette som vanskelige forhold i 1891, kan tyde på at kampanjen kan ha hatt en viss effekt og dermed hindret ”frisinnede” i å melde seg inn i partiet.

I denne sammenheng må det nevnes at Lindboe i 1882 bevisst valgte å kalle venstreforeningen i Trondhjem ”Thrøndernes Grundlovsforening”. Dette var en krigserklæring mot høyreforeningen som het ”Grundlovsforeningen i Trondhjem”. Han fulgte opp dette med en annen provokasjon. I valgkampen i 1882 holdt han en rekke foredrag hvor han flere ganger uttalte at Høyre skulle ”knuses”. Hva han egentlig sa ble aldri brakt på det rene, men denne ”knusingen” ble brukt for alt det var verdt i den konservative pressen og i karikaturtegninger.

Lindboe hadde ikke på noe tidspunkt en moderat fremgangsmåte i sitt arbeid, og var kjent som en av de mest radikale politikerne på sin tid. Ørebladet beskrev ham slik: ”...preget av sanseløs vill fanatisme der fullstendig blinder synet for de nøkterne forhold og som bringer mannen til med lukkede øyne å renne seg de digreste staker i livet, en innbilningskraft så overspent at de mest dagligdags og likegyldige ting i hans hjernebilde hvirvler seg opp...at mannen selv tror på det oppkonstruerte gjøglerbillede, som det var evangeliet selv – en fullstendig fantast fra isse til fotsåle.”¹⁹⁸

¹⁹⁶ ”.. for hva han med sin sjeldne kraft og energi havde virket for fremskridtets sag i Trondhjem under vanskelige forhold.” Dagsposten, 26.1.1891

¹⁹⁷ Lindboe, s.66

¹⁹⁸ Ørebladet, 1894, etter Lindboe, s. 195

Behandlingen Lindboe fikk av den konservative presse kan ha flere årsaker. En av dem er helt klart hans sterke personlighet og idealisme, som ble ytterligere forsterket gjennom tjue år med intense politiske stridigheter. En annen grunn kan være at de andre venstrelederne i Trøndelag ikke sto like lagelig til for hogg. Quam sto under beskyttelse av lagmannsembetet, som Lindboe senere overtok. Det var også vanskelig å trekke Wexelsens ry i vanære, selv om man også prøvde på det. Ole Richter var også utsatt, men han ble felt av sine egne, og tok tilslutt sitt eget liv i ministerhotellet i Stockholm 1888.

Lindboe ble kjent som en av de ivrigste agitatorene for at Norge skulle ta unionspolitikken i egne hender. Som stortingsmann var han sterkt engasjert mot det han kalte ”samrøre” innen unions- og forsvarspolitikken. Det kan derfor virke underlig at han tidlig i 80-åra var positivt innstilt til unionen med Sverige. Han kom i denne perioden ikke med angrep på kongen eller unionen, og utbrakte flere ”leve for unionen”.¹⁹⁹ Motstanden mot unionen begynte først rundt 1886, og tok form som motstand mot Venstres fører på Stortinget, Johan Sverdrup. I et møte mellom Lindboe, Quam og Sverdrup klarte Sverdrup å skape forvirring i forhold til det Quamske grunnlovsforslag.²⁰⁰ I denne saken hadde Lindboe en egen tolkning av Quam som gikk lenger enn grunnlovsforslaget i å hevde Norges rett til å ta de diplomatiske sakers behandling i egne hender. Sverdrup gikk i motsatt retning. Selv om han åpnet for å programfeste unionspolitikken, så var han tilhenger av delegasjonstanken, som gikk ut på at Norge skulle ordne saken gjennom unionelle fellesinstitusjoner. Venstre var allerede ideologisk splittet på denne tiden, og det eneste samlende elementet var Sverdrup selv.

Lindboe så behovet for å finne samlende saker som kunne settes opp på et program. For å oppnå dette, måtte venstreforeningen gjenreises som et politisk redskap. Før landsmøtet i 1886, hadde landsstyret møte med flere ”innflytesesrike mænd” i Kristiania. Her fikk Lindboe gjennomslag for at landsmøtet skulle brukes til å samle Venstre om det unionelle likestillingsprinsipp.²⁰¹ Dermed gikk startskuddet for en fem år lang programstrid innen Venstre som skulle rive partiet i filler. Resolusjonen om det Quamske grunnlovsforslag ble ikke noe enstemmig vedtak, og en tilleggskommentar av Konow om likestillingsprinsippet ble nedstemt. I en tale på Lillehammer i oktober kastet Sverdrup masken og tok klart avstand fra det Quamske grunnlovsforslag, og dermed mot landsmøtets vedtak. Lindboe, som hadde sondert hos Sverdrup angående denne saken, tolket dette som et svik. Han hadde regnet med

¹⁹⁹ Lindboe, s. 85

²⁰⁰ Leiv Mjeldheim, s. 168, forfatteren viser her til avvik i de skriftlige referatene fra møtedeltakerne.

²⁰¹ Mjeldheim, s. 165

at partiføreren skulle holde fast på formuleringen fra Stortinget om at Norge skulle ta saken i ”egne hender”. I et brev til Quam erklærte Lindboe krig mot Sverdrup: ”...Statsministerens store Frontforandring krydser derfor min Opfatning af, hva vort Lands Interesser kræver, og det saa stærkt at jeg synes det maa gjøres noget alvorlig for at stoppe ham og forhindre at den Sæd, han nu udsaar, faar spire og bære Frugt. I den Hensigt skulde jeg ønske, at der kunde holdes møde i bestyrelsen i nær fremtid.”²⁰²

Sverdrup mislikte at Lindboe drev venstrepolitikk utenfor Stortinget. Etter 1884 hadde han ikke deltatt på landsmøtet, og han så på partiorganisasjonen som en trussel. Lindboe var en av de som i Kiellandsaken regnet seg som ”europæer”, og ideologisk sto han langt fra Sverdrup og Oftedølene. Når han regnet med Sverdrups støtte i unionssaken, så var det fordi han trodde at Sverdrup støttet den. Men da Lindboe prøvde å bruke den i et forsøk på å samle Venstre utenfor Stortinget, gikk Sverdrup imot. Slik ble samlingen av Venstre og unionspolitikken en og samme sak for Lindboe, og den krevde bred mistillit mot Sverdrup for å gjennomføres. På landsmøtet i Trondhjem året etter, det såkalte ”tyvemøtet”, gikk han åpent til angrep på statsministeren: ”Den Dag er kommen, da det aabent bør siges: Vi har havd tillid til Johan Sverdrup, men nu har vi det ikke. Jeg og tusinde med mig har Mistillid til Johan Sverdrup.”²⁰³

Ved å kuppe landsstyret hadde også Lindboe kuppet landsmøtet. Den eneste demokratiske kontrollen landsmøtet hadde over programprosessen, var at alle programforslag gikk ut til høring i amts- og byforeningene. Her krevdes 2/3 flertall, og ved hjelp av smale tidsfrister og andre virkemidler ble antallet foreninger redusert slik at det kom innenfor vedtektenes grenser. Slik fikk Lindboe flertall for programforslaget om visekongedømmets avskaffelse, som var en radikalisering i forhold til Hamarresolusjonen. Landsstyret hadde også monopol på programforslag. Tyvemøtet i Trondhjem hadde ikke mer enn 20 representanter, hvorav flertallet var lojale tropper fra Trøndelag. Av de andre amtene var bare Kristiania og Smaalenene representert.

Felttoget mot Sverdrup utenfor Stortinget fortsatte. Bortsett fra representasjonen og programprosessen, brukte Lindboe også andre virkemidler i forhold til landsmøtet. På landsmøtet i 1888 sa Lindboe at han ville endre en eventuell resolusjon som uttrykte tillit til Sverdrup.²⁰⁴ Denne uttalelsen sier også noe om maktforholdet mellom landsmøtet og landsstyret. I 1886 hadde målet vært å samle partiet, men fram mot valget i 1888 valgte

²⁰² Brev fra Lindboe til Quam, 1.11.1886, etter Lindboe

²⁰³ Dagsposten, 15.7.1887

²⁰⁴ Mjeldheim, s.184

Lindboe splittelsens vei. Aksjonslinjen og den ivrige organiseringen skulle koste ham og de ”rene” dyrt.

Selv om denne kretsen av radikale menn fra Trøndelag hadde kontroll over partiets offisielle politiske kanaler, så var det to elementer i Venstre som de ikke hadde kontroll over. For det første fikk de ikke den samme innflytelsen på Stortinget før etter valget i 1894. Det rene stortingsvenstre var før 1891 en minoritetsfraksjon under ledelse av Carl Berner. Da konfliktene mellom rene og moderate brøt ut, ble Quam kastet som visepresident. Stortinget var Sverdrups hjemmebane, og her kunne han føre den politikken han ønsket, uten å støtte seg på noen bestemt fraksjon, og uten å risikere mistillit.

Et annet element som de rene ikke hadde større innflytelse over var agitasjonen. Ved valget i 1888 stilte riktignok moderate Venstre og Høyre på felleslister for å presse ut de rene, men det var ikke mange aviser som sto på de ”renes” side. De moderate avisene oppfordret til ”nedhugning”: ”Hug dem ned under Valgene, Mand for Mand, og det med freidig Mod! Ned med dem!”²⁰⁵ De som ble ”hugget ned” i valget i 1888 var de samme som sto bak opprøret mot Sverdrup. Steen, Konow, Ullmann, og Quam måtte sitte hjemme i neste stortingsperiode. De rene seiret bare i Bergen. Dette skjerpet konflikten mellom rene og moderate.

I Trondhjem hadde de moderate stilt felles liste med Høyre foran valget. Det kom forslag om å stille felles liste med de rene, med på betingelse av at Quam skulle fjernes. Da Lindboe ikke gikk med på dette, kastet de moderate kortene. Dette kan forklare Lindboes uforsonlige forhold til de moderate innenfor egne rekker. I motsetning til mange andre venstreforeninger i landet som ble reorganisert eller dannet på nytt, valgte han rett og slett å legge ned Grunnlovsforeningen som han selv hadde vært med på å starte. Dette betydde at Lindboe formelt ikke lenger var valgbar til landsstyret, og han trådte dermed ut av landsstyret som han hadde sittet i siden Venstre ble dannet i 1884.

I perioden 1889-1891 var ”fribyttere” som Bjørnstjerne Bjørnson og Sigurd Ibsen de tydeligste eksponentene for en radikal politikk.²⁰⁶ I forhold til andre politiske aktører var de ganske høylytte, og hadde svært selvstendige planer for venstreforeningen. Etter valgnederlaget hadde landsstyret fått en mindre radikal sammensetning. Lindboe og Konow gikk ut, og Steen tok over etter Quam som partiformann. Landsstyrets strategi var nå å samle dem som hadde vendt ryggen til, men det opprøret som hadde startet ville ikke stanse med det første. Dette kom til uttrykk i det som kalles Venstres programstrid fra 1889-1891. Det var landsstyrets oppgave å legge fram forslag til partiprogram. Det er derfor påfallende at det var

²⁰⁵ Kristianiaposten, 26.7.1888, etter Lindboe

²⁰⁶ Kirkhusmo 1978, s.22

to aviser som engasjerte seg sterkt i denne debatten. Dagbladet med Lars Holst sto for Bjørnsons linje, som gikk ut på at velgerne skulle kunne velge de sakene de støttet ut fra en hel rekke saker. Intelligenssedlerne holdt seg til Venstres programtradisjon, og ønsket at kun *en* sak skulle presenteres som Venstres hovedsak. Denne saken skulle ha definerende egenskaper. Den skulle være et merke for partiet, samle dem som var for og skille ut dem som var imot. I motsetning til Dagbladets linje i programstriden var Intelligenssedlernes linje *definerende* og ikke *samlende*.

Det offisielle programmet av 1891 var i stor grad et kompromiss mellom disse to linjene. Bjørnsons saker ble tatt inn i et arbeidsprogram, og stemmeretten ble som vi har sett satt opp som hovedsak. Unionspolitikken fikk en tredje plass på programmet med en uklar, tvetydig formulering. Intelligenssedlernes linje hadde i virkeligheten seiret, da stemmeretten var en sak som østlandsbøndene og andre moderate venstrefolk var imot. Den definerende programlinjen var med dette Venstres offisielle, men Bjørnsons kommentar til vedtaket prøvde å sette valgprogrammet i skyggen til fordel for arbeidsprogrammet. Steen støttet dette, og kalte Bjørnsons opptreden en ”kommentar til bestyrelsens forslag”.

Det var en interessant forbindelse mellom Intelligenssedlernes redaktør Hjalmar Løken og Jacob Lindboe. Da programstriden brøt ut hadde Hjalmar Løken nettopp sluttet i jobben som redaktør i Dagsposten og begynt i sin nye stilling som eier og redaktør av Intelligenssedlerne. En annen Løken, Håkon, som vi snart skal vende tilbake til, ble ny redaktør av Dagsposten. Lindboe hadde hatt stor innflytelse på det redaksjonelle innholdet i Dagsposten under redaktør Løken. Dette skyldtes at Lindboe sammen med andre lojale venstremenn var hovedaksjonær i avisa. I 1886 hadde Lindboe presentert en del nye ideer om unionsforholdet, blant annet hadde han vært inne på tanken om en egen norsk utenriksminister, en ide som senere Sigurd Ibsen fikk æren for. For sin tid var disse planene radikale, og Dagsposten inntok sammen med Dagbladet posisjonen som de mest profilerte talerør for de ”rene”. Som redaktør for Intelligenssedlerne skulle Hjalmar Løken representere en mer moderat linje enn den Lindboe sto for. Men forbindelsen mellom dem var der gjennom hele 90-åra. Den 7. juni 1905 trykte Intelligenssedlerne et stort bilde av Lindboe med hans berømte ord fra 7. juni 1895: ”President, det er fremtidens fane jeg holder”.²⁰⁷

Under Dagspostens nye redaktør Håkon Løken tok avisa avstand fra Intelligenssedlernes standpunkt i programstriden og sluttet seg til Dagbladet: ”...idet vi i hovedsagen yder Dagbladets og Verdens Gangs Opfatning vor Tilslutning med den Tilføielse,

²⁰⁷ Intelligenssedlerne, 7.6.1905, etter Lindboe s. 286

at vi synes, Spørsmålet har faat en lidet naturlig Skarphed i Polemiken..”²⁰⁸ Håkon Løken kom til å stå på samme linje som Dagbladet i de fleste saker i denne perioden. Ønsket om å hysje ned programstriden, kan tyde på at han ville holde seg inne med sin forgjenger. Fra 1889-91 var Dagsposten den avisa i landet som etter Dagbladet var mest opptatt av unionelle forhold i lederartiklene.²⁰⁹ Denne radikale profilen holdt Løken fast ved helt til han gikk av som redaktør i 1903.

Med Venstres seier i valget i 1894 ble Jacob Lindboe tingmann for Trondhjem og Levanger. Det kan virke som om han i 1894 ikke hadde noe oppriktig ønske om å bli stortingsmann. Hans engasjement var i Trondhjem by, men hans ambisjoner gikk ut over kommunens grenser. Det var som stortingspolitiker Lindboe kunne få gjennomslag for sine ideer om unionspolitikken. Sønnen Asbjørn hevder at faren lett kunne ha stilt til valg i andre valgkretser, og at det var flere som oppfordret ham til dette. Men han ”forsmådde den vei” og ”ventet til hans tid kom”.²¹⁰ Da stortingsdebutanten visstnok mente at han ble valgt for sent, reiser dette også andre spørsmål: Hadde han hatt reelle muligheter for å bli valgt inn på Stortinget før 1894?²¹¹ Valgseieren i 1894 vakte oppsikt i hele landet, ettersom Venstre ikke hadde vært i nærheten av å vinne byen i 80-åra.

Lindboes største sjanse til å komme i nærheten av Stortinget var da det første Steenministeriet ble opprettet i 1891. Som en av de mest sentrale profilene blant de rene ville det ha vært naturlig om han gikk inn i denne regjeringen. Ledende kretser i det rene Venstre ville ha ham med. Men Trøndelag var allerede overrepresentert i regjeringen da Blehr ble statsminister i Stockholm, og Quam og Wexelsen fikk statsrådposter.²¹² Konow ønsket at Lindboe skulle bli med i regjeringsdannelsen i 1900, men Lindboe hadde på det tidspunktet plassert seg selv såpass langt ute på den radikale fløyen i Venstre at han avsto.²¹³ Helsen sviktet også på dette tidspunktet, og han døde i 1902.

Som stortingspolitiker gjorde Lindboe seg bemerket i flere saker. I Norsk biografisk leksikon er han særlig nevnt for sin innsats som Venstres sakfører i flaggsaken, men han brant

²⁰⁸ Dagsposten, 19.1.1891

²⁰⁹ Etter statistisk arbeide av Kirkhusmo, hadde Dagbladet 93 lederartikler og Dagsposten 32. Kirkhusmo, s.18

²¹⁰ Stortingsforhandlinger 1897, side 2171-2177, etter Asbjørn Lindboe, s.237

²¹¹ Brev til Hanna Lindboe, 26.2.1902, etter Lindboe: I forbindelse med valgseieren skal jeg ta med to kilder som gir et intimt innsyn i Lindboes personlighet. Kildene er ikke særlig pålitelige, da den ene er datert 8 år etter at hendelsen inntraff, og den andre er en beretning fra Konow som Asbjørn Lindboe har gjengitt. Da Lindboe fikk telegrammet om at han var blitt valgt, fyltes hans øyne med tårer, og han la hodet ned på armene og sa det ene ord: ”Forsent”. Håkon Løken opplevde det samme da han gratulerte partikollegaen med seieren; ”Da sa han og han tog omkring mig og graad da han sa det: Jeg er glad for din skyld! For min? svarede jeg. Ja, for din,sa han, for med mig er det forbi. Det er for sent! Nei, havde jeg kunnet begynde for 12 aar siden, da kunde jeg have udrettet noget.”

²¹² Lindboe, s.181, etter Konow

²¹³ Konow til Steen, Blehr, s.28

også for andre saker. Han var den ivrigste talsmannen for opprustningspolitikken etter 1895, og interpellerte ofte i sammenheng med militære kommandosaker. Disse sakene omhandlet det han kalte ”samrøret” mellom svenske og norske styrker, spesielt innenfor sjøforsvaret. Han kjempet for allmenn stemmerett for menn og kvinner, og var også for å innføre den kommunale stemmeretten før den statsborgerlige. I debatten om 8-timers arbeidsdag og andre arbeiderreformer sto han alltid på arbeidernes side. Han befant seg på den ytterste radikale fløy i hele perioden, og i motsetning til andre radikale venstrefolk gikk han aldri tilbake på sine politiske standpunkt. Bjørnsøns karakteristikk av Lindboe som ”den rødglødende lagmann fra Trøndelag” må sies å ha vært svært treffende.

Morgenbladet harselerte med at Venstre i januar 1891 førte opp forsvaret av den parlamentariske statsskikk på programmet, for så å bryte med den to måneder senere.²¹⁴ Regjeringen hadde nemlig vært en mindretallsregjering før valget, noe som brøt med parlamentarismens prinsipper. Lindboe var også uenig i regjeringsdannelsen av to grunner. For det første var det ikke forenelig med valgprogrammet, og for det andre måtte regjeringen sitte på de moderates nåde. Dette går fram av et brev til Quam.²¹⁵ Selv om Lindboe ikke var skuffet over at han ikke fikk en statsrådspost, så var trolig mer skuffet over at hendelsene i 1891 ikke førte til noen valgseier for Venstre i Trondhjem. I årene fram mot valget i 1894 startet kappløpet om å erobre byen. Strategien var å mobilisere nye arbeidervelgere, og til å hjelpe seg fikk han en mann med visjoner og ressurser: Håkon Løken.

Håkon Løken

Så langt har jeg gjort rede for de politiske forholdene i Trondhjem i 1880-åra. Høyre sto sterkt i byen, og tviholdt på makten. Dette skjedde til dels ved hjelp av personangrep på de radikale lederne i Venstre, og i en viss grad ved at man søkte samarbeid med de moderate. Venstre var til sammenligning en liten gruppe ressurssterke menn i kretsen rundt Lindboe og Quam. Da Quam satt på Stortinget, var det Lindboe som sto for organiseringen av partiet lokalt. Senere ble han også den som startet landsstyrets opprør mot Sverdrup og organiserte ”tyvemøtet” i Trondhjem. Til tross for at han ikke satt på Stortinget i denne perioden, så var han en av de mest betydningsfulle radikale politikerne i landet. Her spiller også en annen lokal venstremann en framtreddende rolle sammen med Lindboe – Håkon Løken.

Innledningsvis i denne hovedfagsoppgaven ble det gjort rede for venstrebevegelsens fire ledd; det sentrale, lokale, opinionsdannende og stortingsgruppen. Når jeg skal plassere

²¹⁴ Morgenbladet, 6.3.1891, etter Sars

²¹⁵ Brev fra Lindboe til Quam, 7.3.1891, etter Lindboe

Lindboe og Løken i dette, er det påfallende at de på sett og vis opererer innenfor alle disse leddene. Det eneste leddet de ikke hadde direkte innflytelse på var Stortinget. Quam satt der i en periode, men ble ”nedhugd” i 1888. Lindboe var initiativtaker lokalt og sentralt, og hadde en finger med i både den lokale pressen og hovedstadspresen. Håkon Løken var partimann lokalt, og som redaktør var han en rendyrket agitator. Da den Liberale Forening ble stiftet i 1891 var det med Løken som leder. Likevel sto Lindboe i bakgrunnen som en slags førerskikkelse og ideolog. Eksempler på dette var de mange folketogene som Løken regisserte til ære for Lindboe. Bare i 1894 gikk det tre slike tog ut til Lindboes hus på Nidareid.

Det fantes også en nær forbindelse mellom Håkon Løken og Hjalmar Løken. Artikler fra Intelligenssedlerne var ofte å se i Dagsposten, noe som tyder på en nær kontakt. Begge var ledende aktører i Venstres Presseforening²¹⁶ Jeg har likevel ikke funnet noen kilder som tyder på at disse personene øvde innflytelse på andre redaktører. Leiv Mjeldheim antyder at det kan ha vært friksjon mellom denne foreningen og Venstres arbeidsutvalg. Utvalgets framstøt for å opprette en egen pressekomité med Sigurd Ibsen mislyktes, sannsynligvis fordi redaktørene i venstrepressen ikke støttet opp om planene.²¹⁷ Det er påfallende hvordan begge disse avisene konsekvent støttet opp om Lindboes politikk.

I de politiske tumultene som fulgte fra 1891 og til Lindboe reiste til Kristiania som tingmann i 1894, var Lindboe og Løken som et tohodet troll, sett med konservative øyne. Deres politiske motstandere skilte ikke mellom dem, og rettet sine angrep mot det de kalte ”de radikale ledere”. Redaktøren av Adresseavisen, Høitomt, nevnte dette ved flere anledninger, for eksempel denne oppfordringen i forbindelse med Hagerup-skandalen: ”D’hrr. Løken og Lindboe har prostitueret sig selv saa grundig, at de rettelig burde trække sig tilbage til Privatlivet og indstille al offentlig Virksomhed...”²¹⁸ Lindboe ga ordre, og Løken utførte dem. Det eneste unntaket fra dette handlingsmønsteret var under Hagerupaffæren, noe jeg skal komme tilbake til senere.

I likhet med Lindboe var Løken radikal av natur. Allerede som student i Kristiania og styremedlem i Studentersamfundet var han en aktiv venstremann som engasjerte seg i unionelle spørsmål, først og fremst rettet mot den personlige kongemakten. Da Universitetet feiret prins Gustavs bryllup med prinsesse Victoria av Baden med pompøse fester, sto Løken i spissen for en gruppe studenter som protesterte på ordlyden i en gratulasjon som en professor sendte på vegne av studentene. Løken hadde tatt det ille opp at man ba prinsen ”i

²¹⁶ Dagsposten, 5.6.1897

²¹⁷ Mjeldheim, s.254

²¹⁸ Adresseavisen, 7.10.1894

underdanighet deres kgl høihed om naadigst at ville mottage” en gave. Ved punchebordet i Samfundet 17. mai 1882 hadde Løken vært en av dem som utbragte skåler for det rene flagg og Johan Sverdrup. Slikt ble det bråk av den gangen, og salen ble ryddet.²¹⁹

Håkon Løkens rødglødende radikalisme kan ha vært en av grunnene til at han var ønsket som redaktør etter Hjalmar Løken. En annen grunn kan være at han hans mor var av samme slekt som Lindboe var gift inn i, den innflytelsesrike, velstående og konservative Jenssen-slekten. På grunn av sitt politiske engasjement i Kristiania mistet han all økonomisk støtte fra familien. For å spe på inntektene ble han redaksjonssekretær for *Nyt Norsk Tidsskrift*. På denne måten kom han i kontakt med kretsen rundt Sars og Bjørnson.

Håkon Løken har ingen biografi, men som redaktør og skribent har han etterlatt seg et godt kildemateriale. Rolf Danielsens byhistorie bygger i stor grad på Løkens beretninger. Anders Kirkhusmo har også vært opptatt av mannen, og har skrevet en miniatyrbiografi som handler om den ”glemte storheten” Håkon Løken. Kirkhusmo beskriver ham som ”en forunderlig blanding av moderne trubadur, pressetroll og kommunal pave”.²²⁰

Løkens personlighet var også en av årsakene til at han fikk så mange fiender i byen. Han var påståelig, selvhøytidelig og kompromissløs. På den andre siden var han en mann med visjoner. Han hadde store planer for Trondhjem, og engasjerte seg i saker som lå langt forut for hans tid. For eksempel var han opptatt av å bygge lekeplasser for barna, og jobbet for å få den tekniske høyskolen lagt til Trondhjem. Han agiterte for en lov mot spyting, og ønsket at byen skulle få trikk med to spor. I *Dagsposten* ga han til og med folk instruksjoner om hvordan de skulle sitte med rett rygg på en velocioped.²²¹

Det mest påfallende med Løkens politiske engasjement var at han aldri gjorde noen fremstøt på det rikspolitiske planet. Han hadde bakgrunn fra hovedstaden som skribent og sakfører, og sto i nær kontakt med det rikspolitiske miljøet. Men i likhet med Lindboe, anså Løken Trondhjem og Trøndelag for å være av større betydning enn Kristiania og Stortinget. Han omga seg med en rekke andre kulturpersonligheter i byen, som var svært opptatt av trøndernes historie. På denne tiden ble Nidarosdomen restaurert, og med det fulgte en begeistring for byens middelalderhistorie. I kretsen rundt Løken oppsto det en del ideer som Løken ble hovedeksponent for. En av dem var feiringen av olsok, som man mente var en tradisjon fra middelalderen. Han tok også til orde for at byen skulle skifte navn til Nidaros,

²¹⁹ Wallem, s. 806-808

²²⁰ Kirkhusmo 2003, s. 80, etter Olav Myre

²²¹ Kirkhusmo 2003, s.79

som man også mente hadde vært byens navn i middelalderen.²²² Både Løken og Lindboe var opptatt av de norske kongene fra middelalderen, spesielt Olav Trygvasson som ifølge Snorre grunnla Trondhjem. Denne kongen fikk derfor en egen sentrumsgate oppkalt etter seg, og en statue ble senere reist på torget. Vi skal komme tilbake til dette senere i undersøkelsen.

Håkon Løken og hans meningsfrender var nasjonalister på en annerledes måte. De var i første rekke *trøndere*, og i andre rekke nordmenn. En slik nasjonalist betegnes vanligvis som en lokalpatriot. Til sammenligning synes mange å mene at en lokalpatriot i hovedstaden var å forstå som en nasjonalist. Nasjonalismebegrepet er gjerne knyttet til hovedsteder, og det vi kunne kalle lokale satellitter av hovedstadsmiljøene, noe som er svært problematisk når man vil undersøke en subnasjonalisme, som Løken er en representant for. Akkurat som den franske nasjonalismen utgår fra Paris, den engelske fra London og den russiske fra Moskva, regnes ofte norsk nasjonalisme som et fenomen med utspring i Kristiania. Det er derimot mye som tyder på at forholdet i Norge ikke er så enkelt. Vestlandsbøndene har for eksempel gjennom målsaka stått for et alternativt nasjonalt prosjekt.

Kretsen rundt Løken og Dagsposten var et slikt alternativ til hovedstadsnasjonalismen, som i Trondhjem var representert ved Høyre og Adresseavisen. Det som er påfallende med den subnasjonale trønderpatriotismen, er at Løken regner Trondhjem for å være sentrum i nasjonen. Dette var svært tydelig i perioden etter 1895, som vi skal se senere i undersøkelsen.

Venstres seire ved stortingsvalgene hadde en mer symbolsk betydning. Til sammenligning var Høyre mer opptatt av stortingsvalgene, kommunepolitikken var sekundær.²²³ En grunn til dette kan være at Høyre satt trygt i kommunestyret, og at Venstres representanter i stor grad var samarbeidsvillige. Det var også en vanlig oppfatning på denne tiden at sosiale reformer kunne gjennomføres på kommunalt nivå. Som ”trønder” var agitasjonen myntet på å samle forskjellige grupperinger under partifanen, som i første halvdel av 90-åra var det rene flagget.

Arbeiderne og korporasjonene

Rolf Danielsen skriver om den tidlige arbeiderbevegelsen i Trondhjem i sin byhistorie i kapittelet ”Arbeidernes vilje”. Overskriften forteller mye om Danielsens syn på forholdet mellom sosialliberale og sosialister. Sosialistiske elementer ble fortrent til fordel for elementer som var positivt innstilte til Venstre, som bygde opp fagbevegelsen fra grunnen av.

²²² Dette ble grundig utredet av språkforskere i forbindelse med navnestriden i 1930, som viste til at Trondhjems navn i middelalderen var ”Kaupangen”, Adresseavisen, 18.7.1897

²²³ Adresseavisen, 26.4.1894, Høitomt klager på lav deltagelse ved suppleringsvalg og at høyre valgte inn venstres kandidat, av den grunn at det kan virke stimulerende på Venstre ved stortingsvalget.

Da Venstre ikke lyktes i å samle arbeiderne i partiorganisasjonen, kom sosialistene sterkere tilbake. Dette resulterte i fagforeningenes emansipasjon fra Venstre. Arbeiderne beholdt dermed organisasjonen, som ble et fundament for et sterkt Arbeiderparti. I denne framstillingen kan vi lese at arbeiderne hadde en "egen" vilje, også 1889-1890. Mener Danielsen at arbeidernes vilje gikk i sosialistisk retning helt fra begynnelsen av denne perioden? Dette er et tema innenfor arbeiderhistorien som har blitt viet mye oppmerksomhet. I lys av flaggsaken skal vi se om mobiliseringen av arbeiderne i 1890-93 foregikk på Venstres eller sosialistenes premisser.

Arbeiderne må deles inn i to hovedgrupper. Vi må skille mellom faglærte og ufaglærte arbeidere. De faglærte arbeiderne hadde høyere status, og var i Trondhjem i første rekke representert ved håndverkere som bakere, smeder, slaktere, murere osv. Det nyeste tilskuddet til denne klassen kom fra verftsindustrien, som rekrutterte kvalifisert arbeidskraft fra den tekniske skolen. Ufaglærte arbeidere som jobbet som sjauere eller fabrikkarbeidere, hadde ikke samme sosiale status. Løken refererte vanligvis til disse som "Kropsarbeidere". Skillet mellom arbeidere og kroppsarbeidere var tydelig i agitasjonen.

Trondhjem Arbeiderforening var ikke en forening for arbeidere. Akkurat som andre arbeiderforeninger i landet, var det en borgerlig forening som drev med filantropisk virksomhet. Målet var å opplyse arbeiderne, ikke arbeide for deres politiske interesser. Flere av dem som hadde støttet Venstre i 80-åra var også sentrale i Arbeiderforeningen. I 1880 hadde foreningen fått unionsmerkede flagg og stang i gave av patrisieren E.C.Dahl.²²⁴ I 1886 ble derimot det rene flagget heist på 17. mai, etter at foreningen hadde fått det rene flagget av en anonym giver., til Adresseavisens store forargelse. Hvem kunne ha interesse av å gi foreningen denne gaven? Etter 1879 hadde Bjørnson sagt at man skulle arbeide i det skjulte for det rene flagg. Var dette en del av en større plan for å spre det rene flagget, eller en offensiv for å radikalisere Arbeiderforeningen?

Kristiania Arbeiderforening hadde i forkant av dette ønsket en sammenslutning, noe som den Trondhjemske søsterforening avslo. Arbeiderforeningen hadde antakeligvis ikke tatt i mot et rent flagg i gave fra hovedstaden, det var ikke i den retningen foreningen orienterte seg. Det er heller ingen grunn til å tro at sosialistene i Kristiania skulle ha noen interesse av å være anonym i en slik sak. Sannsynligheten er større for at gaven kan ha kommet fra en velstående person i Trondhjem, kanskje Lindboe selv.

²²⁴ Mathiesen, s.112

Flaggheisingen vakte voldsomme reaksjoner. Da flagget var heist den 17. mai, klatret en gast opp på taket av Arbeiderforeningen for å kutte ned flagget, og havnet dermed i basketak med vaktmesteren som klarte å forhindre flaggskjendingen.²²⁵ Adresseavisen gikk hardt ut mot foreningens flagging, og mente at en slik politisk demonstrasjon var i strid med foreningens lover. Flere av foreningens konservative støttespillere meldte seg ut. Målet med flaggheisingen var nådd. Høyre var ute av foreningen, og Lindboe fikk fritt spillerom. Slik jeg ser det, var det bare Lindboe som kan ha hatt motiv, penger og kontakter til å gi foreningen et rent flagg.

Ved å heise rent flagg markerte Trondhjem Arbeiderforening seg som Venstres støttespiller i byen. Her holdt partiet sine møter, og foreningen var en viktig bærebjelke for organisasjonen som ble bygget opp under Løken. Det var et alvorlig nederlag da han mistet kontrollen over foreningen høsten 1894, selv om det var økonomiske årsaker til det. Politisk holdt den en moderat venstreprofil i hele perioden, og var det konservative ytterpunktet i Trondhjems Venstre.

I 1890 lå Trondhjem Arbeiderparti dødt. Initiativtageren som startet partiet i Trondhjem, hadde gitt opp i 1889. I dette vakuumet kunne Løken operere fritt. Han fikk en alliert blant arbeiderne, som skulle vise seg å være sparsøkt i de politiske kampene som fulgte. Murer Hagerup var en mann med betydelige retoriske egenskaper, en arbeiderpolitiker som hadde tro på at Venstre ville slåss for arbeidernes sak. Han mente at arbeiderne i forståelse med arbeidsgiverne kunne oppnå sine krav. Hagerups hovedtanke var at arbeidsgiverne skulle dele utbyttet med arbeiderne, og han ønsket å jobbe for arbeidernes sak i forståelse med de næringsdrivende.

Som fører for arbeiderne i Trondhjem under Venstre ble han hyllet av Dagsposten. Han nådde også svært langt innenfor Venstre på rekordtid, og ble medlem av landsstyret. Han ble også tildelt politiske oppgaver fra Stortinget, og ble satt inn i kommisjonen som skulle utrede spørsmålet om syke og invalideforsikring.²²⁶ Hagerup var en pioner i arbeiderbevegelsen. Martin Tranmæl har beskrevet ham slik: ”Hagerup-Lyngvær ble tidlig interessert i arbeiderbevegelsen, og fordi han hadde så uvanlig godt hode, ble denne mannen uten skoleutdanning en av de mest kunnskapsrike politikere vi hadde den gang.”²²⁷

Hagerup ble den første arbeiderrepresentanten som ble valgt til Stortinget. Men kort tid etter valget ble han avslørt av Adresseavisen. Hagerup het i virkeligheten Lyngvær, og

²²⁵ Mathiesen, s. 123

²²⁶ Adresseavisen, 7.10.1894

²²⁷ Lindboe, s.239

hadde sonet en lengre straff for tyveri og dokumentfalsk.²²⁸ Hans kriminelle fortid var det ingen som kjente til, og det var dette som til slutt felte ham. Dette fikk store konsekvenser for Venstres samling av arbeiderne. Dagen etter avsløringen markerte Lindboe sin støtte til den falne arbeiderlederen, og paraderte sammen med ham i promenadegaten Nordre gate. Dette var en demonstrasjon av stor betydning for både Lindboe og Venstre, og den næret håp om at arbeiderne også ville slutte opp om Venstre i framtida. Dessverre for Lindboe og Venstre, var Håkon Løken av en annen oppfatning. Han gremmet seg slik at han ble syk og sengeliggende.²²⁹

Tranmæl var ikke nådig mot Løken: ”Venstres ledere var lamslått og Håkon Løken i Dagsposten opptrådte feigt mot den ulykkelige mannen. Ett mannfolk var det likevel i kretsen, det var Lagmann Lindboe...”²³⁰

Lindboes initiativ hjalp Lyngvær slik at han fikk den nødvendige æresoppreisningen, og han ble senere valgt inn i bystyret for Arbeiderpartiet. Danielsen skriver at det ”møysommelige oppførte byggverk” raste sammen med Hagerup-Lyngværs fall.²³¹ Løken skulle likevel prøve å få til et samarbeide med arbeiderne helt fram til 1903.

Hvordan ble mobiliseringen uttrykt i flaggbruken? I første rekke var det rene flagget symbolet på det ”rene” Venstre. Ble flagget dermed et symbol på samrøret mellom sosialliberale og arbeidere? Sosialistene som konkurrerte om arbeidernes gunst kan ha vært av denne oppfatningen. Likevel brukte de ikke det røde flagget for å markere avstand til Venstre. Før Venstres framstøt eksisterte det ikke noen sosialistisk arbeiderbevegelse i Trondhjem. Arbeiderne ble derfor tidlig trukket i sosialliberal retning. Vi skal se hvordan dette ble uttrykt i flaggbruken.

1890-1894: Den første store mobiliseringen under det rene flagg

Vi har allerede vært inne på arbeidernes bruk av det rene flagg i Kristiania, og sammenhengen mellom flaggets radikale symbolikk og arbeidernes kamp for sosiale reformer. I arbeidertogene som hadde pågått siden 1886, måtte Venstre gå side om side med sosialistene. Her dominerte stemmerettsbannere, og først etter 1888 begynte de frisinnete studentene i kretsen rundt Sars å flagge rent. Arbeidertoget ble aldri et stemmerettstog i Venstres regi. I

²²⁸ Adresseavisen, 3.10.1894 – ifølge Martin Tranmæl kjente Høitomt via fengselsprest Hval til historien, men venter med avsløringen til etter valget; Lindboe, s.239

²²⁹ Danielsen, s.148

²³⁰ Lindboe, s.240

²³¹ Danielsen, s.148

1892 gikk Venstre i Kristiania ut av arbeidertoget. I det nye venstretoget tok man stemmerettsparolene og knyttet dem til en nasjonal appell: ”Det nationale tog for Uafhængighed og Borgerræt”. Stemmerettstogene i Bergen og Trondhjem hadde på denne tiden ingen parole, men het ganske enkelt ”Stemmerettstog”.²³² I Drammen ble det arrangert stemmerettstog i 1891, men året etter ble arrangementet avlyst. Venstre ville her ikke assosieres med sosialistene, som demonstrerte for kommunal stemmerett.²³³

I 1893 fikk stemmerettstoget i Trondhjem den samme parolen som Kristiania hadde året før, med et unntak. Flaggsaken ble en del av parolen: ”Det nationale Stemmerettstog med trefarvede norske Flag for Norges Uafhængighed og alle Nordmænds Borgerret”.²³⁴ For å dempe ned assosiasjonene til Venstre, brukte man uttrykket ”trefarvet Flag” istedenfor ”rent Flag”. Flaggsaken ble med dette koblet til stemmerettsparolen, og denne parolen ble innarbeidet i de følgende år. I 1897 var den såpass innarbeidet at arbeiderne så flaggsaken og stemmeretten som to sider av samme sak.²³⁵ Selv om Venstre på dette tidspunktet hadde mistet grepet om arbeiderne, så var det rene flagget et symbol på den eneste saken som forenet sosialliberale og sosialister, nemlig stemmeretten.

Flaggsaken kunne skjule andre saker, som stemmeretten og unionspolitikken. Undersøkelsen min belyser hvordan Løken prøvde å koble forskjellige saker opp mot flaggsaken for så å bruke det i kampen om arbeiderne i Trondhjem. Han serverte arbeiderne en god del valgflesk på 1890-tallet. Stemmeretten og 10-timers arbeidsdag, kommunale sykeforsikringer og bygging av arbeiderboliger er eksempler på det. Min påstand er at Løken hadde andre motiver for å knytte arbeidere til seg. Han ville vinne valgene.

I kampen om stemmer i Trondhjem hadde Venstre to strategier. Den ene strategien gikk stort sett ut på å vinne de moderate velgerne som allerede fantes i byen, de som vekslet mellom Moderate og Centrum. Fram til 1890 førte ikke dette fram, til Lindboes store frustrasjon. Et annet problem med denne strategien var at mange av det frisinnete borgerskapet var konservative. Valget i 1882 hadde gitt en knapp seier til Høyre. Lindboe trodde derfor at byen kunne vinnes for partiet. Da krigen mellom moderate og rene Venstre brøt ut i 1888, oppløste han venstreforeningen. Han gikk inn i en tilværelse i Trondhjem som politisk eremitt, men beholdt sitt glødende politiske engasjement og kontakten med den radikale fløyen i Venstre. Tiden var inne for en ny strategi.

²³² Dagsposten, 24.5.1892

²³³ Dagbladet, 3.5.1892

²³⁴ Dagsposten, 18.5.1893

²³⁵ Dagsposten, 16.1.1897

Den alternative strategien som han fulgte fra 1890, gikk ut på å produsere nye velgere for partiet. Her ble det benyttet to framgangsmåter. Stemmerettsreformene fra 1882 ga stemmerett til den, som hadde en årsinntekt på 800 kroner. Ved å hjelpe dem som lå på grensen til å lage en selvangivelse som viste at de hadde nådd inntektsmålet, fikk man flere stemmeberettigede. Byutvidelsene mot øst i 1892 innlemmet områdene fra Singsaker til Lademoen. Med dette fikk Trondhjem femten tusen nye innbyggere, som stort sett var arbeidere og bønder.²³⁶ Ved hjelp av målrettet politisk agitasjon og foreningsdannelser prøvde Venstre å knytte disse til partiet. Arbeiderbevegelsen hadde ennå ikke fått fotfeste i byen, så forholdene lå til rette for å vinne byen med arbeidernes hjelp. Kirkhusmo har ved hjelp av notater fra Venstres rodemestre fått en oversikt over hvordan de forskjellige samfunnslagene stemte ved valgene. I 1897 stemte 2/3 av arbeiderne Venstre, og en like stor andel av byens eliter stemte Høyre.²³⁷ Dette kan tyde på at det var mulig for begge partiene å vinne stemmer i alle samfunnsklasser.

Venstres seire i stortingsvalgene kan forklares ut ifra den sosiale utviklingen og at byens kjerne ble flyttet østover i retning av Brattøra. Men tilveksten av arbeidere skulle også tilsi at Venstre seiret i kommunevalgene, noe de ikke gjorde. Vi skal se hvordan mobiliseringen foran valgene kan ha innvirket på dette.

Trondhjems Liberale Forening

Løken og Lindboe grunnla Den Liberale Forening i januar 1891. Venstreforeningen hadde ligget død siden striden mellom Moderate og rene Venstre begynte, og en uke før landsmøtet ble den nye organisasjonen dannet. Under Løkens ledelse skulle Trondhjems Liberale Forening bli et organisasjonsprosjekt uten sidestykke i norsk historie. Den samlet et bredt lag av befolkningen, og ideologisk sto medlemmene ofte langt fra hverandre. Spesielt var konflikten mellom ”næringsdrivende” og arbeidere tydelig, og denne konflikten ble den største utfordringen for Håkon Løken.²³⁸ Den Liberale Forening var den fremste eksponenten av rene norske flagg, og kom til å spille en sentral rolle 17. mai og 1.mai.

Siden 1889 hadde Hagerup-Lyngværs politiske arbeiderforening vært Trondhjems Arbeiderforbund. Forbundets medlemmer ble med i den nye venstreforeningen, noe som førte til at Arbeiderforbundet ble lagt på is. I 1893 fikk forbundet sin renessanse som en paraplyorganisasjon for fagforeningene. Denne paraplyen sto under Hagerup-Lyngvær og

²³⁶ Danielsen, s. 114

²³⁷ Kirkhusmo 2003, s. 84

²³⁸ Danielsen, s. 156

Løkens kontroll. Denne organisasjonsstrukturen var avgjørende for at Venstre skulle få innflytelse over arbeiderstemmene. Konsekvensen av å ta arbeiderne med på råd, var at Den Liberale Forening i 1891 ble stiftet på et svært radikalt program.

Programsakene var: 1) Allmenn stemmerett. 2) Direkte statsskatt. 3) Egne konsuler og norsk utenriksminister. 4) Parlamentarisk kontroll over diplomatiske og militære kommandosaker.²³⁹

De to første sakene var identiske med Venstres valgprogram som ble vedtatt i Christiania en uke senere. Punkt to på programmet, den direkte statsskatten, ble gjennomført etter valget i 1891. De to siste sakene var svært forskjellige fra landsmøtets program, i virkeligheten var de Lindboes hjertesaker. Vi kjenner dem igjen fra Lindboes agenda på Stortinget etter 1895. Sak 4, som omhandlet parlamentarisk kontroll over militære kommandosaker, hadde vært noe av bakgrunnen for Berners flaggforslag i 1879. Lindboes argumentasjon på Stortinget viser at dette punktet for ham var det viktigste momentet i flaggsaken, nemlig å få unionsmerket ut av flagget slik at de militære symbolene kom under Stortingets lovgivning. Det er derfor mulig å hevde at Den Liberale Forening ble stiftet på en sak som igjen dannet fundamentet for flaggsaken.

Der landsmøtet bare klarte å sette opp en vag formulering om ”ordning av de utenrikspolitiske anliggender”, gikk Lindboes program i Trondhjem mye lenger. På landsbasis hadde venstreorganisasjonene i byene og arbeiderrepresentantene stilt ultimatum på stemmeretten. Hvis stemmeretten ikke ble hovedsaken på valgprogrammet, ville de bryte ut av partiet, het det. I Trondhjem fikk Lindboe bestemme alt. I en tilleggskommentar til Den Liberale Forenings program, framholdt han at stemmeretten var et middel for unionspolitikken, til tross for at den sto på første plass: ”Landets Ære og Selvstendighed kunde vistnok egentlig ikke stilles i anden Række, men almindelig Stemmeret var Midlet, hvorved en stærk Fylkning skulde dannes for Gjennemførelse af saavel denne som de andre store Programsager.”²⁴⁰

Lindboe og Løken tillot ikke noen diskusjon rundt den spesielle tolkningen av forholdet mellom stemmeretten og de unionelle anliggender. Ved stemmerettens hjelp skulle de binde arbeiderne til seg. Stemmerettstogene var en del av denne planen, og flaggsaken ble brukt som symbolet på det som egentlig var førstesak for Lindboe og Løken. Deres motstandere i Adresseavisen gikk langt i å antyde at stemmeretten som parole i stemmerettstoget var et vikarierende motiv: ”De som slutter seg til toget (de Radikales 17.

²³⁹ Dagsposten, 26.1.1891

²⁴⁰ Dagsposten, 26.1.1891

mai tog), slutter seg i virkeligheten til Programmet: Ud af unionen! Frem med Republiken!”²⁴¹

Flere venstrefolk snudde brått i stemmerettssaken etter januar 1891. Apoteker Brun, som var en av Løkens nærmeste medarbeidere, hadde tidligere vært innbitt motstander av stemmeretten. I et møte i arbeiderforeningen i mai 1893 ble han konfrontert med sitt tidligere standpunkt av to arbeiderrepresentanter. Løken truet med å frata dem sine verv.²⁴² Arbeiderne hadde bare formell innflytelse i den Liberale Forening, i likhet med de senere valgalliansene mellom Løken og fagforeningene. Selv om arbeiderne fikk profilerte representanter i Venstre, så foregikk fylkingen likevel på Løkens premisser.

I Kristiania protesterte sosialistene høylytt på Venstres tolkning av Unionspolitikken i forhold til stemmeretten. Socialdemokraten hevdet at ”...uden tro tager partiet stemmeretten med, og endnu tager det den kun med som et atpaaslæng, som en sag av en syvendedels værd og rang.”²⁴³ I Trondhjem eksisterte det ikke et sosialistisk organ som kunne gå slik til verks som Arbeiderpartiets avis i Kristiania. Venstres eneste konkurrent om arbeidernes gunst var Høyre.

Stemmerettstogene 1890-1893

Det første fremstøtet for å samle arbeiderne under det rene flagg kom i 1890. Dette året kom det første stemmerettstog i gang, og 17. mai gikk toget med ”...de stemmeretsløses stiltfærdige Skare uden Musikk eller Trommer, bare med et rent Flag i spidsen og en enkelt Fagforenings Fane...”²⁴⁴ En uke før nasjonaldagen hadde det stått et anonymt leserinnlegg i Dagsposten med adresse til Løken, undertegnet ”en Arbeider”:

”Skulde det ikke her iaar...lade sig gjøre, at faa i stand et Arbeidertog eller Stemmeretstog til den 17de mai? Thi jeg føler mig forvisset om, hvis interesserede Mænd satte sig i Spidsen og arrangerte et saadant Tog, at det ikke vilde mangle Tilslutning fra Arbeidernes Side...Lad os vise vore Brødre i Kristiania, at vi ogsaa her oppe i Trondhjem er vaagne, følger med Tiden.”²⁴⁵

To dager senere svarte Løken med en oppfordring til alle ”smaafolk” om å slutte seg til stemmerettstoget. Kravet om allmenn stemmerett hadde vokst i styrke i Kristiania, men i Trondhjem hadde dette kun skjedd ”...gjennem Pressen og ved siste Storthingsvalg, men

²⁴¹ Adresseavisen, 15.5.1893

²⁴² Samme s.

²⁴³ Socialdemokraten, 20.5.1893

²⁴⁴ Dagsposten, 19.5.1890

²⁴⁵ Dagsposten, 9.5.1890

iøvrigt ikke ved nogen samlet Optræden.” Det var ikke Løkens ønske at bare ”smaafolk” skulle gå i stemmerettstoget: ”At Toget bør udgaa efter Foranstaltning af Arbeidere og andre stemmerettsløse, er en selvsagt Ting. Men alle, som sympatiserer med deres Ønske om Borgerret, bør slutte sig til. At mange *Landsfolk* vil deltage, anser vi som givet, - og *Kvinderne* bør ogsaa være med.”²⁴⁶

Med *Landsfolk* mente Løken venstrefolk fra Inn- og Uttrøndelag. Venstre vant de fleste valgkretsene i nordre og søndre amt i valgene i 1891 og 1894.²⁴⁷ Løken reiste mye rundt i distriktet som foredragsholder. På denne måten fikk Dagsposten også en mye større og direkte utbredelse enn Adresseavisen. De fleste massemønstringene på 1890-tallet i regi av Løken ble fulgt opp av lignende arrangement i bygdene.

Å svare på egne leserinnlegg er en velkjent framgangsmåte hvis man vil fremme en sak. I dette tilfellet benyttet Løken denne teknikken. Leserinnlegget hadde plass øverst til venstre på forsiden, en uvanlig sentral plassering for noe som ikke var redaksjonelt stoff. Innlegget er også skrevet i Løkens karakteristiske ”pekefinger”-stil, det vil si i en sterkt moraliserende og formynderaktig tone. Flere ting tyder på at oppfordringen ikke var skrevet av en arbeider. Et eksempel på dette er bruken av ordet ”smaafolk”. En arbeider ville neppe identifisert seg selv som dette. Små kår og fattigdom var forbundet med skam. I 1897 boikottet byens småfolk en påspandert festbespisning, fordi ingen ville framstå som fattig. Vi kan ikke uten videre anta at arbeiderne hadde noen utpreget klasseidentitet 1890. Og dette kan ha vært en medvirkende årsak til at toget ble et ganske lite tog i regi av de venstrevennlige arbeiderførerene i byen.

Stemmerettstoget i 1890 var begynnelsen på en målrettet kampanje for å organisere arbeiderne under Venstres paraply. Toller Castberg sto i spissen for den praktiske gjennomføringen av toget, som i utgangspunktet skulle være et sørgetog uten flagg, ”thi den 17de Mai 1814 havde ikke bragt dem noget at glæde sig af, aldenstund de magthavende Klasser forbeholdt dem deres lovlige Ret”²⁴⁸. Lindboe og Løken holdt seg i bakgrunnen. Dagsposten telte 300 deltakere i toget, og var overveldende positiv til toget, som besto av ”..omtrent udelukkende Arbeidere. Af andre Samfundsklasser var yderst faa at se.”²⁴⁹

Vi har allerede vært inne på Løkens definisjon av arbeidere. Agitasjonen i forkant tyder også på at arbeiderne i dette toget stort sett var byens håndverkere, som sto Venstre nært. Løken tillot seg også å mene at det var en feil som ble begått, da man ikke ønsket flere

²⁴⁶ Dagsposten, 12.5.1890

²⁴⁷ Valgkart for Norge 1891 og 1894, <http://digitalarkivet.no/miniutstilling/valg.htm>

²⁴⁸ Adresseavisen, 16.5.1890

²⁴⁹ Dagsposten, 19.5.1890

flagg og musikk i toget. Bortsett fra Snekker- og Tømmermensforeningens fane var det bare et eneste flagg. Dette flagget ble særlig nevnt i Dagspostens referat; ”.. bare med et rent flag i spidsen...”.

Et annet tog hvor bruken av det rene flagg ble utbredt, var 1.maitoget. Fordi det ikke var mulig å få fri på denne dagen, ble den første markeringen i Trondhjem lagt til en søndag, den 3.mai 1891, året etter det første stemmerettstoget. Mai-demonstrasjonen ble på forhånd annonsert i Dagsposten som et tog under det rene flagg.²⁵⁰ Adresseavisen rapporterte det samme: ”Demonstrasjonstoget for ottetimig Arbeidsdag hadde ikke samlet mange Deltagere under Fanen eller rettere sagt under det rene norske Flag.”

I 1891 tok Løken tak i 1.maimarkeringen, og to år senere var den blitt et ledd i hans radikale kampanje. Dette var et nytt politisk standpunkt, og innebar at Venstre i Trondhjem offentlig støttet normalarbeidsdagen: ”Dagsposten har tidligere fraraadet dette Tog, men anbefaler igaar Arbeidere at slutte sig til det.”, skrev Adresseavisen.²⁵¹ Av hensyn til valget i 1891 la Venstre i Trondhjem om den politiske kursen. Saker som før hadde vært alt for radikale, ble plutselig kampsaker. Tre år senere sto åttetimersdagen oppført på den Liberale Forenings kommuneprogram, noe som tyder på at radikaliseringen skjedde i et høyt tempo. For å dekke over de politiske motsetningene og gjøre parolen tydelig, ble flaggsaken aktualisert.

Danielsen hevder at Dagsposten forholdt seg nøytralt til maidemonstrasjonen, og at den franskfødte typografen og sosialisten De Hane var den virkelige initiativtageren til den første mai.²⁵² Kilden hans er en påstand fra Arbeideravisa i 1946. Danielsen har rett i at Løken gjennom Hagerup-Lyngvær fikk full kontroll over 1.mai i 1893, men jeg vil hevde at det første stemmerettstoget i 1890 og 1.maitoget i 1891 også var redaktørens verk. Det kan tenkes at andre gjorde jobben for ham. Løken ville ikke framstå som bakmann, kanskje av hensyn til de moderate kreftene i sitt eget parti, og kanskje for å unngå Adresseavisens oppmerksomhet. Kildene tyder på at de første 1.mai-markeringene ikke var sosialistenes verk.

Det må understrekes at 1.mai-demonstrasjonen i regi av Løken og Hagerup-Lyngvær ikke var et demonstrasjonstog, men et møte i Arbeiderforeningen under kontrollerte forhold, hvor Løken holdt tale. Det er uklart om De Hane fikk hjelp til å organisere toget i 1891. Det rene flagget markerte i alle fall sympati med Venstre, så noe utpreget sosialisttog kan det ikke

²⁵⁰ Dagsposten , 21.4.1891

²⁵¹ Adresseavisen, 2.5.1891

²⁵² Danielsen, s.146

ha vært. Danielsen tolker Løkens syn på initiativet som ”velvillig nøytralt”, men jeg kan ikke finne spor av denne nøytraliteten i kildene.

I kildene fra 1892 kunne jeg ikke finne spor av noe 1.mai-tog. Dette betyr at det første initiativet døde hen, og at det neste initiativet kom i 1893 som en del av Løkens politiske samling. Grunnen til at det ikke ble arrangert noen 1.maidemonstrasjon i 1892, var at Løken ikke så behovet for å mobilisere når det ikke var valgår. Den politiske forvirringen rundt Steen-regjeringens avgang kan også ha vært en årsak.

Den første mai 1891 gikk startskuddet for flaggagitasjonen i Dagsposten. Tidspunktet var ikke tilfeldig valgt. I forrige kapittel så vi at flaggagitasjonen i Kristiania skjøt fart med Åkerhjelskandalen samme år. I Dagsposten ble ikke Åkerhjelm brukt i agitasjonen før 11.mai.²⁵³ Løkens initiativ hadde altså bakgrunn i det planlagte stemmerettstoget.

Flaggagitasjonen handlet først og fremst om at *de som hadde råd* skulle skaffe seg rene flagg og flaggstang til 17. mai.²⁵⁴ Flaggstenger og flagg var kostbare gjenstander, som Løken ikke regnet med at arbeiderne kunne skaffe til veie. Oppfordringen var myntet på det moderate Venstre. Flaggagitasjonen falt sammen med organiseringen av det andre stemmerettstoget i Løkens regi. Løken sto denne gangen fram som stemmerettstogets organisator. Toller Castberg, som hadde vært syk i en lang periode, var ikke lenger hovedmannen. Det nye toget fulgte en mye lengre rute ned til Brattøra, hvor Lindboe holdt tale. I 1890 var toget blitt oppløst etter talene, men i 1891 gikk det videre, tilbake tvers gjennom byen og til Dagsposten og Løkens bolig som for anledningen var overpyntet med rene flagg. Her ble det ropt hurra, og etterpå holdt apoteker Brun nok en tale.

Det var ingen tvil om hvem som eide stemmerettstoget i 1891. Rolf Danielsen beskriver toget som en ”bred massebevegelse i Venstres regi”, en sannhet med modifikasjoner. Løken hadde ikke lyktes i å samle byens korporasjoner i dette toget. Dagspostens egen liste over deltakerne viser at bortsett fra Arbeiderforeningen var det først og fremst venstreforeningene i nabokommunene, Frosta, Singsaker, Lade, Tiller og Byåsen som deltok under det rene flagg. Hagerups nydannede arbeiderforeninger deltok også.²⁵⁵

Stemmerettstoget i 1892 fikk noe lavere deltagelse sammenlignet med året før. Løken mente at dette hadde flere årsaker. Arbeiderne møtte ikke mannsjevn opp fordi toget var lagt til arbeidstiden. Bøndene fra Inn- og Uttrøndelag møtte ikke opp fordi 17. mai falt på en

²⁵³ Dagsposten, 11.5.1891

²⁵⁴ Dagsposten, 1.5.1891

²⁵⁵ Dagsposten, 19.5.1891. Rolf Danielsen hevder at Lade og Singsaker arbeiderforening ble dannet av Hagerup i 1893, men da disse deltok i toget i 1891 kan ikke dette være riktig.

hverdag. Det kalde været med regn og hagl fikk også sin del av skylden. Bortsett fra bøndenes frafall, manglet også noen arbeiderforeninger i forhold til året før. Kvinnene var derimot representert under eget flagg. Det påfallende med dette stemmerettstoget var at det ikke ble holdt noen taler om stemmeretten. I stedet holdt Løken en tale for det rene flagg, og etterpå ble det sunget en flaggsang som var skrevet for anledningen.²⁵⁶

Til tross for at Venstre hadde seiret i stortingsvalget i 1891, hadde ikke partiet kvalifisert flertall på Stortinget, som var nødvendig for å utvide stemmeretten. Dette var derfor ingen politisk samlingssak. Viggo Ullmanns utspill i VG mot innførelse av kommunal stemmerett før den statsborgerlige, avslørte at partiet var splittet i stemmerettssaken.²⁵⁷ Den Liberale Forening var ikke i nærheten av å vinne kommunestyret, og den kommunale stemmeretten var et farlig standpunkt før valget. Det var strategisk viktig for Løken å unngå å ta opp stemmeretten direkte, og det kan tenkes at flaggsaken ble en passende avledningsmanøver.

Toget til støtte for ministeriet Steen 3.juli 1892 var en demonstrasjon mot kongen og Høyre i den Liberale Forenings regi. Referatet sier ingenting om rene flagg i dette toget, men legger mye vekt på kvinnenenes deltagelse.²⁵⁸ Hvis vi ser på Dagbladets referat fra Steen-toget i Kristiania, kan vi se at dette toget bar mer preg av å være et flaggtog enn demonstrasjonen i Trondhjem. Dette kan skyldes at flaggbruken hadde sin viktigste funksjon i *konkurranse* med Høyre. Adresseavisen maktet ikke å samle et like imponerende kongetog som det Høyre i Kristiania gjorde, og dermed fikk Venstre marsjere alene i gatene. Betydelige militære styrker ble hentet inn fra Stjørdalen for anledningen, det ble sagt at mobiliseringen var for å forberede Keiser Wilhelms ankomst, selv om keiseren befant seg i Bergen og ikke var ventet før om en uke. Dagsposten var sikker i sin sak, troppene ble utkommandert for å ”vise sig storartede” overfor folketoget.²⁵⁹ Generalens frykt for opprør hadde en bakgrunn, i 1888 hadde en voldtektssak utløst opptøyer i byen, og de ble hevdet fra høyrehold at Venstre sto bak og oppviglet massene.²⁶⁰

Slik Danielsen hevder, var det på mange måter en bred bevegelse som deltok i folketogene, men Trondhjem by var ikke spesielt godt representert. Stemmerettstogene i 1892 og 1893 fikk omtrent samme ”bredde”. Adresseavisens framstilling var forskjellig fra Dagspostens:

²⁵⁶ Dagsposten, 18.5.1892

²⁵⁷ Dagbladet, 3.5.1892

²⁵⁸ Dagsposten, 4.7.1892

²⁵⁹ Dagsposten, 4.7.1892

²⁶⁰ Danielsen, s. 138

”...derefter (etter den Liberale Forening) kom en del meget frisindede kvinder, ogsaa selvfølgelig under rent Flag. Resten af Toget bestod af Arbeider og haandværkerforeninger, hertil en hoben Bønder forskrevne fra Ind og Uttrøndelagen, hvoriblandt Pastor Seip med sin Menighed fra Frosta.”²⁶¹

Med det rene flagget fikk også kvinnene sin fane. Antallet kvinner i stemmerettstogene var overveldende, noe Adresseavisen hånlig bemerket. Det skulle gå noen år før kvinnene fikk gå med i det felles borgertoget. I 1893 utgjorde kvinnene en betydelig del av togets deltagere. Høyres holdning i forhold til kvinnene endret seg etter 1894, da Venstre fikk kontroll med borgertoget. De første stemmerettstogene fungerte som brekkjern for kvinnesaken i Trondhjem, og vi kan gå ut fra at de fleste kvinner som ikke hørte til de ”fine fruer”, støttet opp om det rene Flagg. Kvinner fra byens beste borgerskap markerte sin tilhørighet med å kle seg i gult og blått. ”Med gule Baand i Nationalsløiferne saaes en Del unge Damer ”af god Familie” igaar Formiddag i den straalende 17. mai-Sol”²⁶² En ”Radikaler” og en ”forhenværende Statsraad” (Lindboe og Quam ?) gikk rundt i byen og irettesatte de unge damene som var kledd i svenske farger. Lindboe og Løken var ivrige forkjempere for den kvinnelige stemmeretten. Dette kom også til uttrykk i stemmerettstogets parole, som i motsetning fra hovedstadsparolen krevde ”*alle Nordmænds Borgerret*”.

Stemmerettstogene var forestillinger satt i verk av Håkon Løken for å få de forskjellige korporasjoner til å markere sin tilknytning til Den Liberale Forening. Han agiterte blant bønder og den tekniske skoles elever, og gikk selv først i toget, ”...i spidsen av toget, 10 skrit foran musikken,...”²⁶³ At de fleste korporasjonene deltok i borgertoget, betyr at Løken ikke klarte å samle de moderate. Det er mulig at redaktør Høitomt hadde rett i at Løkens agitasjon virket frastøtende på de moderate. I alle fall var det i Høyres interesse å framstille det slik: ”For øvrig hersker der ganske sikkert inden det menige Venstre ikke stor Sympathi for disse Splittelses- og Protesttog. De sættes væsentlig kun i Scene af Lederne til disses egen Forherligelse. Her i Byen er det Redaktør Løken, som faar dem i stand, for paa denne Dag at kunne præsentere sig som Gæderen foran Faarene.”²⁶⁴

²⁶¹ Adresseavisen, 18.5.1893

²⁶² Adresseavisen, 19.5.1893

²⁶³ Adresseavisen, 12.5.1892

²⁶⁴ Adresseavisen, 16.5.1892

Danielsen skriver at flaggsaken var Løkens unnskyldning for å bryte ut av borgertoget i 1893.²⁶⁵ Jeg vil hevde at dette bruddet kom allerede i 1891, og at flaggsaken allerede da ble brukt som en splittelsessak for å markere avstand til Høyre og samle de moderate. Spørsmålet om flaggene på tribunen skulle være rene eller unionsmerkede ble symbolsaken som Løken brukte for å presse venstremenn inn i stemmerettstoget. Dette skjedde til tross for at halvparten av det borgerlige venstre var imot stemmeretten.

Flaggsaken hadde også en annen viktig funksjon i kampen om korporasjonene. Hvis man ikke fikk korporasjonenes faner til å delta, så kunne lojale venstremenn fra disse foreningene samles under rene flagg. Flagget ble dermed en slags reservefane, som skulle samle medlemmene på individuelt grunnlag. På denne måten kunne stemmerettstogene være katalysatorer for nye foreningsdannelser, som for eksempel Den Liberale Avholdsforening, Den Liberale Turnforening, arbeidssammenslutninger og kvinneforeninger. Dette innebar at mange måtte bryte lojalitetsbåndene med sine foreninger til fordel for Venstre. Flaggsaken spilte derfor en viktig rolle for veksten og nyskapingen i organisasjonslivet.²⁶⁶

I 1893 nådde agitasjonen for de to 17. maitogene sitt høydepunkt både i Adresseavisen og Dagsposten. Dette skjedde samtidig som flaggsaken ble aktualisert på Stortinget og i hovedstadspressen. Konsulatstriden hadde satt sinnene i kok. Redaktør Høitomt gikk angrep på de radikale stemmerettsparolene i Dagsposten, i håp om at det borgerlige venstre ville fortsette å gå i borgertoget. Vi har vært inne på at Dagsposten i 1893 koblet flaggsaken til stemmerettsparolen fra Kristiania i 1892. Adresseavisens polemikk berørte det merkelige forholdet mellom unionspolitikk og stemmerett. Mellom kraftsalvene og personangrepene var det påfallende lite fokus på selve stemmerettssaken, men noen ganger ble den nevnt: ”Stemmerettstoget samtidig med Borgerprosessionen blir nærmest et Anstaltmageri for at opagitere Borgere til at yde ”Dagsposten” eller den liberale Forenings Bestyrelse sin Tilslutning af andre hensyn end Stemmeretshensynene. Det er jo alltid godt at ty ind under disse for at skjule andre hensigter.”²⁶⁷

Flaggsaken fikk mye spalteplass i begge avisene. Bare i mai 1893 finner vi 7 oppslag om flaggsaken i Adresseavisa og 11 i Dagsposten. Halvparten av dem handler om Blekastad og Løvlands lovforslag om det rene flagget, og kan regnes som innspill i den rikspolitiske debatten. De andre oppslagene handler om flaggsaken i forhold til stemmerettstoget. Til

²⁶⁵ Danielsen, s.146

²⁶⁶ Fuglum, s. 368

²⁶⁷ Adresseavisen, 9.5.1893

sammenligning hadde Dagbladet og VG 5 oppslag hver, og da har vi ikke tatt med de små annonsene om ”rent flagg i orden til 17. mai!”. Det kan tenkes at flaggsaken var en sak som engasjerte mange trondhjemmere denne sommeren. Avisene var i alle fall mer opptatt av den enn hovedstadspressen. Dette kan skyldes den tilspissede politiske striden i byen, og at enkelte ildsjeler som Håkon Løken drev flaggsaken fram med stor iver.

Stemningen var særlig opphisset i 1893. Steen-regjeringens avgang og den påfølgende regjeringsskrisen hadde satt sinnene i kok i hovedstaden. Adresseavisen mente at dette var bakgrunnen for Løkens storoffensiv: ”Det er ikke Tale mer om Stemmeretten, men om at benytte denne som et Middel til en Demonstrasjon ligeoverfor de sidste politiske Begivenheder.”²⁶⁸ Venstres lovforslag om flagget kom samtidig som regjeringsskrisen, og ble en av mange demonstrasjoner mot Emil Stang den sommeren. I Trondhjem benyttet Løken sjansen til en storoffensiv mot Høyre.

Den 11. mai 1893 holdt Den Liberale Forening et politisk møte med følgende saker på programmet: 1) Stemmeretten. 2) Flaggsaken. 3) Avholdelse av ungdomsmøter i foreningen.²⁶⁹ De forskjellige unionspolitiske saker som sto på programmet to år tidligere var nå sammenfattet i en eneste sak, og som vi tidligere har vært inne på, var stemmeretten i realiteten en underordnet sak. Dette betydde at flaggsaken ble den Liberale Forenings virkelige kampsak, og hovedfienden var Høyre.

Dagsposten ble stadig mer aggressiv i agitasjonen etter dette møtet. Et eksempel er de gjentatte oppfordringene om at valg av 17. maitog var et *personlig* valg.

”Vælg Nu! Enten: Det nationale Stemmeretstog med trefarvede norske Flag for Norges Uafhængighed og alle Nordmænds Borgerret, Eller: Den svenskmærkede Besteborger-Prosesjon ud til Ilevolden, Stemmerets-Adelens og de Lydrige-tilfredses Tog. Trikoloren eller Salaten? Friheden eller Underdanigheden? Norsk eller svensknorsk?”²⁷⁰ Redaktør Høitomt hadde allerede bitt på agnet. Å gå i stemmerettstoget var det samme som å si ”Vi vil ud af unionen!” og ”Vi vil ikke have noget at gjøre med Svenskerne!”²⁷¹

Hva kunne Løken tjene på å hisse opp Høyre? Han visste at det rene flagget var en rød klut for mange konservative, ja noen kalte det til og med en klut.²⁷² Han kunne også regne med at konservative ville forlate selskap hvor det ble flagget rent. På denne måten kunne han sikre seg bare lojale partikolleger på sin side. De som følte en dragning mot Høyre ville

²⁶⁸ Adresseavisen, 14.5.1893

²⁶⁹ Dagsposten, 9.5.1893

²⁷⁰ Dagsposten, 12.5.1893

²⁷¹ Adresseavisen, 11.5.1893

²⁷² Stortingsforhandlinger, 11.11.1898, s. 39

forlate partiet, og bidra til at Venstre fikk en tydeligere profil utad. Dessuten ville det også legge en demper på motsetningsforholdet mellom arbeidere og moderate innen egne rekker. I 1893 var også Centrum på gli, og ved å sette de reaksjonære kreftene i sving, kan det tenkes at disse ville identifisere seg sterkere med Venstre.

Løkens krigsdans skyldtes også andre forhold. I 1893 sto han i fare for å miste kontrollen over den konkurstruede Arbeiderforeningen, som var selve bærebjelken i Den Liberale Forening. Den økonomiske krisen hadde begynt på 80-tallet, da det rene flagg ble heist og foreningens ”velgjørere” trakk sin støtte. Arbeiderforeningen hadde stor gjeld som den ikke kunne betale, og kreditorene var byens mektige høyremenn. Misnøyen hadde vært stor da Arbeiderforeningen gikk med Løken i 1891, og halvparten av foreningens medlemmer var imot stemmeretten.²⁷³

I 1893 begynte Høyre å legge press på Arbeiderforeningen, og det begynte å brenne under føttene på Kjær, foreningens formann. Han ble tvunget til å innlede uoffisielle forhandlinger med korporasjonene om deltagelse i borgertoget.²⁷⁴ Tradisjonelt ble syttendemaikomiteens sammensetning bestemt på denne måten. Dette skjedde i konkurranse med Løken, som selv ønsket å samle korporasjonene under rene flagg. Samtidig som dette pågikk, gikk Hagerup til aksjon og stiftet Trondhjems Arbeiderforbund, som var en paraplyorganisasjon for byens fagforeninger. Arbeiderforeningen holdt ekstraordinær generalforsamling om saken, som endte i en bitter kampvoting mot Kjær. Den Liberale Forening hadde møtt mannssterkt opp, de eldre ”sindige” borgere unnlot å møte.²⁷⁵ Resultatet ble at Kjær tapte, og ble offisielt stemplet som høyremann i Dagsposten.²⁷⁶

Ved å markere forskjell på Høyre og Venstre kunne Løken presse fram et oppgjør i Arbeiderforeningen. De som sto imot Løken, risikerte i offentligheten å bli stemplet som høyrefolk og dermed utgått av partiet. Under de harde drakampene fram mot 17. mai holdt Løken et ekstra fast grep på det redaksjonelle innholdet i Dagsposten. Selv lojale venstrefolk som var tilhengere av Steen og konsulatsaken, kunne ikke skrive innlegg i bladet som kritiserte Løken. Da ville han ”blive stamplet som en høiremand, der ikke vil fædrelandets vel”, skrev Høitomt. Den Liberale Forening vedtok en resolusjon, hvor den ytret sin misnøye med at 17. maikomiteens arbeide foregikk i det skjulte, uten at Dagsposten fikk ha en finger med i spillet.

²⁷³ Adresseavisen, 3.5.1891

²⁷⁴ Dagsposten, 12.5.1893

²⁷⁵ Adresseavisen, 15.5.1893

²⁷⁶ Dagsposten, 16.5.1893

Løken henvendte seg også til grupper som han før 1893 ikke hadde viet større oppmerksomhet. Først og fremst styrket han sin posisjon blant arbeiderne gjennom sin allierte gråsteinmurer Hagerup. Arbeiderforbundet ble mellomleddet som omgjorde fagforeningene til politiske satellitter under Den Liberale Forening. Dette var ledd i en langsiktig plan, men tidspunktet for sammenslutningen var ikke tilfeldig. Arbeiderforeningen hadde begynt å vippe mot Høyre, og var ikke lenger en alliert som Løken kunne stole på. Arbeiderforbundet ble derfor et alternativ hvor det var rom for en mye mer radikal politikk, naturligvis på Løken og Lindboes vilkår.

Høyres tradisjonelt sterkeste kort i flaggstriden var sjøfolkene. Det gjaldt derfor å samle flest mulig sjøfolk under det rene flagget, for dermed å svekke stortingshøyres argument om at sjøfolkene tviholdt på det unionsmerkede flagget. Lindboe kom senere til å gå imot Høyres argumentasjon på Stortinget, da han mente at det norske skipsdekk ikke var en unionell arena.²⁷⁷ Den 16. mai 1893 gikk det derfor ut en oppfordring om at alle frisinnete sjømenn skulle samles under det rene flagg.²⁷⁸ Sjømannsforeningen gikk som vanlig i borgertoget, og etter 17. mai oppsto det en krangel om hvilket tog som hadde de beste sjømennene. Løken påsto at sjømennene som gikk i borgertoget var lojale menn fra damskipsselskapene og gamle kontorister, og Adresseavisen kalte den liberale styrmann Jahn en ”løssjauer og ekte landkrabbe fra Tydalen”²⁷⁹ Selv om det ikke kan ha vært mer enn 100 sjøfolk som gikk i togene, så hadde de en enorm symbolverdi.

Det var også andre grupper som fikk stor betydning. For første gang ble avholdsbevegelsen mobilisert politisk, og det ble dannet en egen frisinnet avholdsbevegelse under det rene flagg som sluttet seg til stemmerettstoget. Avholdsbevegelsen var av stor betydning for Den Liberale Forening. Da samlingsprosjektet med arbeiderne mislyktes for siste gang i 1897, oppsto behovet for å finne nye alliansepartnere. Venstre allierte seg med avholdsbevegelsen, som hadde stilt egen liste ved kommunevalget i 1898. Denne alliansen bidro senere til Venstres seier i 1900. Avholdsbevegelsens politiske styrke var at den samlet folk på tvers av de tradisjonelle klassene. Dette kunne også være en god splitt- og hersk-taktikk i forhold til arbeiderne. Mange av de kommende arbeiderlederne, som Martin Tranmæl og Angell Olsen, var også avholdsfolk.²⁸⁰

²⁷⁷ ”Det norske skibsdæk er ingen unionel plads, den norske handel er ikke nogen unionel handel, og det er netop fordi man saa let vil lægge dette ind, at unionsmærket der oppe i det ene hjørne af handelsflaget angiver vor statsretslige og folkeretlige stilling ogsaa paa handelens og skibsfartens omraade, -netop derfor er det, at det er praktisk betydningsfuldt at faa det væk.”, Stortingsforhandlinger, 11. november 1898, s. 45

²⁷⁸ Dagsposten, 16.5.1893

²⁷⁹ Dagsposten, 23.5.1893

²⁸⁰ Danielsens, s.153

Ved å knytte til seg avholdsbevegelsen, kunne Løken undergrave sosialistenes innflytelse i fagforeningene. Løkens frieri til avholdsforeningene hadde allerede begynt med agitasjonen for stemmerettstoget 1893. Avholdsfolket var både konservativt og liberalt, men Løken lyktes i å samle halvparten av dem under det rene flagget.²⁸¹ Hvert år oppfordret Dagsposten til edruskap på 17. mai, et krav som gikk over i tiltak for å begrense salget av alkohol på nasjonaldagen. Å være full på 17. mai var en dobbelt forbrytelse, ifølge Dagsposten.²⁸² Pengene man sparte på alkohol, ble foreslått brukt på rene flagg.²⁸³ Brennevinssamlaget spilte en viktig rolle i kampen om edruskap på 17. mai, og i 1894 sto kampen mot skjenkerettighetene på Venstres kommuneprogram.²⁸⁴ Det tok likevel tid før hele avholdsbevegelsen ble samlet under Løkens flagg og banner på 17. mai.

Løken appellerte ikke bare til det nasjonale. I siste time gikk oppfordringen om å slutte seg til stemmerettstoget til *trønderne*.²⁸⁵ Den samme retorikken gikk igjen i stemmerettstogets adresse til Stortinget: ”Tusener af frisindede *trønderske* Mænd og Kvinder, samlet under trefarvede norske Flag...hilser Norges Storthing..”

Dagspostens referat fra stemmerettstoget 17. mai var overveldende positivt.²⁸⁶ Likevel forteller listen over korporasjonene som deltok i borgertoget en annen historie. Løken hadde på ingen måte lykkes i å få byens tradisjonelle korporasjoner over på sin side. Skytterlaget, mannskoret, Trøndernes Arbeidersamfund²⁸⁷, brorparten av avholdsfolket og alle idrettskorporasjonene gikk i borgertoget. ”Diverse Borgere under et rent og et mærket Flag” var en oppsamling av dem som ikke ønsket å gå i Løkens tog. ”Trods al Protest mod det rene Flag og alle Demonstrasjoner for de unionsmærkede, havde man i sin Trang til Bistand fundet det nødvendig at lokke Venstremænd til at samle sig under et rent og et unionsmærket Flag.”, skrev Dagsposten.²⁸⁸ Høyre svarte ikke på Løkens utfordring med å forby rene flagg i borgertoget, det var de unionsmerkede flaggene på tribunen som hadde vært årsaken til splittelsen.

Hvorfor kunne ikke Høyre i Trondhjem gjøre som man gjorde i Bergen, hvor man hadde imøtekommet Venstres krav om å heise både det rene flagget og det unionsmerkede flagget? Høyres 17. maikomite skilte seg fra Løkens organisering av 17. maitoget på et viktig punkt. I borgertoget eksisterte det ikke noen tvang i forhold til hvor mange menn som skulle

²⁸¹ Dagsposten, 10.5.1893

²⁸² Dagsposten, 14.5.1892

²⁸³ Dagsposten, 6.5.1895

²⁸⁴ Danielsén.

²⁸⁵ Dagsposten, 16.5.1893

²⁸⁶ Dagsposten, 18.5.1893

²⁸⁷ Thrøndernes Arbeidersamfund var Høyres arbeiderorganisasjon i Trondhjem

²⁸⁸ Dagsposten, 18.5.1893

gå i bredden, avstand mellom leddene, eller hvilke flagg man brukte. Da Løken fikk kontroll over 17. maikomiteen året etter, kom det mye mer disiplin inn i toget. Høyre hadde tillatt folk å bruke det flagget som passet dem, og var kun opptatt av 17. maikomiteens egne flagg, som vaiet på tribunen. Løken kom ikke til å være like liberal som Høyre når det gjaldt flaggingen.

Løkens bruk av flaggsaken for å samle Venstre i 1893 lyktes ikke. Han innrømmet selv at det var mange venstrefolk under korporasjonenes faner i borgertoget, men skyldte på at en del ”snille” venstremenn foretrakk å være lojale mot sine korporasjoner i stedet for å gå under det rene flagget i stemmerettstoget.²⁸⁹ Akkurat som året før var en stor del av stemmerettstogets deltagere lojale tropper fra andre kommuner. Dette går fram av den hissig diskusjonen om togenes størrelse i dagene etter 17. mai. I forhold til tidligere år hadde Løken lagt langt mer energi inn i forberedelsene av stemmerettstoget i 1893. Han hadde også vært i kontakt med Edvard Grieg, som skrev en flaggsang til Løkens tog. Som vi har vært inne på, engasjerte Grieg seg i flaggsaken i Kristiania året før. Stemmerettstoget ble en demonstrasjon mot Adresseavisen. Togets rute ble lagt slik at det passerte Adresseavisens lokaler, og foran fiendens høyborg ble det ropt hurra for Dagsposten og viftet med rene flagg.

Vi har sett hvordan flaggsaken tok form som en konflikt mellom Høyre og Venstre. De rikspolitiske konfliktene i 1893 gjorde Høyre til en naturlig motstander for det lokale venstrepartiet. Det rene flagget ble brukt som et argument for å splitte byens borgere, og de som valgte å bryte med sine korporasjoner brukte flagget som en midlertidig fane. Dermed fikk flaggsaken også stor betydning for nye foreningsdannelser, vi har sett hvordan dette fikk betydning for blant annet avholdsbevegelsen og kvinnene. Stemmerettstogene under det rene flagg var også en demonstrasjon som viste Venstres styrke i Inn- og Utrøndelag. Trondhjems betydning som trøndersk hovedstad, og den nasjonalistiske appellen til *trøndere*, var eksempler på hvordan Løken prøvde å bryte med den konservative lokalpatriotismen.

Det store tilskuddet av potensielle arbeidervelgere som kom med byutvidelsen mot øst, gjorde at Løken også tok i bruk 1.mai som en flaggdag. Flagget ble fremmet som et symbol på arbeidernes kamp for åttetimers arbeidsdag og stemmerett, og i stemmerettstoget i 1893 ble flaggsaken flettet inn i parolen. Den virkelig store mobiliseringen for å vinne arbeiderne for Venstre kom ikke før valgåret 1894. Venstre gikk til valg på Løkens kommunale ”fremskridtsprogram”, hvor åttetimersdagen var hovedsak.²⁹⁰

Arbeidet for å fylke arbeiderne hadde foregått i stemmerettstog og 1.maitog siden 1890. Det rene flagget spilte her en viktig rolle for Venstre. Vi kan ikke si med sikkerhet om

²⁸⁹ Samme s.

²⁹⁰ Danielsen, s. 162

flaggsaken var en sak som engasjerte arbeiderne på denne tiden. Stemmerettstogene var ikke rene arbeidertog, så de gir ikke et helhetlig bilde av arbeidernes flaggbruk. Arbeidernes ”eget” tog den 1.mai ble bare arrangert i valgåret 1891. Det første stemmerettstog og 1.maitog gikk under rene flagg, noe som tyder på at togets initiativtagere prøvde å gjøre flagget til et symbol på arbeidernes krav om sosiale reformer.

Slett ikke alle arbeiderne brukte det rene flagget. Enkelte arbeiderforeninger tok det unionsmerkede flagget inn i sin fane.²⁹¹ Vi har vært inne på at 1/3 av arbeiderne stemte Høyre i 1897. Høyre hadde også en egen arbeiderforening, Thrøndernes Arbeiderforbund. I den grad det var en konkurranse mellom Venstre og Høyre om samlingen av arbeiderne kan det rene flagget ha vært et nyttig redskap for å få arbeiderne til å vise tilhørighet med Venstre.

Den økende splittelsen mellom Høyre og Centrum kan ha vært bakgrunnen for Løkens bruk av flaggsaken for å skjerpe konflikten. Den Liberale Forening ble stiftet på et svært radikalt program. Da dette i utgangspunktet ikke hadde noen sterk appell til Centrum og Moderate, hvordan kunne da Løken appellere til disse gruppene? Bruken av flaggsaken i en nasjonalistisk appell mot høyre og kongen skulle bringe også disse under Venstres faner. Adresseavisen påpekte at den som viftet med et rent flagg i virkeligheten sluttet seg til Venstres unionelle radikalisme. Den siden av det rene flagg som Høitomt ikke oppfattet, var at flaggets ”program” også hadde andre punkter, som for eksempel stemmeretten og åttetimersdagen. Vi har sett hvordan Løken ved hjelp av flagget prøvde å samle Moderate og Centrum under Den Liberale Forenings fane 17. mai. Dette lyktes ikke, til tross for at mange av korporasjonene likevel holdt fanene sine tilbake fra borgertoget.²⁹² Hadde Løken feilberegnet fullstendig?

1894: Seier og nederlag

I 1894 snudde kampen om de moderate i Løkens favør, da Løken fikk kontrollen over 17. maikomiteen og borgertoget. Venstres seier i 17. maifeiringen dette året ble opptakten til valgseieren samme høst. Flaggstriden nådde et klimaks i mai, så flaggene kan sies å ha hatt en viktig betydning i mobiliseringen. Dette var et valg hvor Venstre gikk tilbake på landsbasis, men beholdt flertallet på Stortinget. Anders Kirkhusmo har pekt på denne nedgangen, og mener at Steen-regjeringens knyttnevepolitikk og den nasjonalistiske agitasjonen var årsaken. ”Unionsradikalisme og nasjonalisme er som så mange faktorer i politikken et tveegget sverd.

²⁹¹ Danielsén, bilde av fanen til Fabrikken ved Nidelvens arbeidere, s.133

²⁹² Adresseavisen, 18.3.1893

Den kan mane, samle, begeistre og gi gevinst, men også bli en belastning, splitte – og føre til tap.”, sier Kirkhusmo.²⁹³

Hans påstand lar seg vanskelig etterprøve på grunnlag av valgprognosene i 1890-åra. Det er derfor nødvendig å gå inn i de lokale forholdene og se hvilke utslag nasjonale appeller kan ha gjort i forhold til valgresultatet. Løkens nasjonalistiske agitasjon fra 1891-1893 hadde ikke hatt noen særlig effekt på det Moderate Venstre. Jeg anser det som sannsynlig at nasjonalismens ”tveeggede sverd” slo tilbake på ham i disse årene. Det som er interessant, er effekten av Høyres nasjonale appell. Utfallet av flaggstriden kan ikke ha vært spesielt gunstig for Høyre. Selv om antallet unionsmerkede flagg fortsatt var i flertall, er det mulig at agitasjonen for det rene flagg spilte en viss rolle. Adresseavisens agitasjon kan også ha splittet borgerskapet, og dermed ført til tap. Slikt kan få alvorlige konsekvenser i et valgår, og selv om Venstre vant valget med svært liten margin, var det likevel den første seieren noensinne for Venstre i Trondhjem.

Løkens agitasjon før 17. mai var ikke rettet mot arbeiderne. I borgertoget kom stemmeretten, som vi skal se, fullstendig i skyggen. For ikke å miste arbeidernes støtte, organiserte Løken og Hagerup-Lyngvær det til da største 1.mai toget noensinne. Dette ble et paradetog under det rene flagg i Venstres regi, til ”Fædrelandssangens og Marseillesens toner”. Løken mente at så mange som 1700 mennesker deltok i dette toget, mens Adresseavisen telte 900.²⁹⁴ Høyre og Sosialistene ”glimred ved sin Fraværelse og gikk udenfor og surmuled.”²⁹⁵ 14 foreninger og korporasjoner med 21 faner, vimpler og rene flagg deltok.

Løken kunne tale til de ”Trønderske Arbeidere”, og framsto som arbeidernes forkjemper foran ”flere tusen mennesker”. Først i toget gikk Trondhjem Arbeidersamfund med rene flagg og vimpler med innskriften ”8-timers arbeidsdag”. De lojale fagforeningene gikk også under dette banneret, uten egen fane. Deretter fulgte håndverkerne og Den Liberale Forening. Hagerup-Lyngværs paraplyorganisasjon hadde slukt fagforeningene, og tonet nå rent flagg. Etter Løkens tale holdt han en tale om verdien av ”en stærk Organisation” Denne sterke arbeiderorganisasjonen skulle vise seg å være et haleheng til Venstre, slik sosialistene senere uttrykte det. Adresseavisen poengterte dette: ”De to Arbeiderforeninger der styres af

²⁹³ Kirkhusmo 1978, s.16

²⁹⁴ Adresseavisen, 4.5.1894

²⁹⁵ Dagsposten, 4.5.1894

Aphoteker Brun og Murer Hagerup, samt alle Fagforeningerne er igrunden bare Filialer af den liberale Forening..”²⁹⁶

I sin tale omtalte Løken det rene flagget som ”Samfundstankens trefarvede nationale tegn”.²⁹⁷ Med dette koblet han flaggsaken til arbeidernes krav om åttetimersdagen og stemmeretten. Det som er påfallende i denne sammenhengen, er at Løken ikke brukte denne retorikken i sine taler eller agitasjon for stemmerettstoget. Arbeidernes oppslutning om det rene flagget ble med dette et tydelig definert symbol på arbeidernes kamp. Det kan forklare hvorfor arbeiderne fortsatte å bruke det rene flagget, til tross for at det var et symbol som var assosiert med Venstre.

Konflikten mellom Løken og Hagerup-Lyngvær på den ene siden, og sosialistene på den andre, var et tema med variasjoner i 1890-årene. De sosialistiske framstøtene kom alltid fra Kristiania, og kokte som oftest bort i kålen. I 1889 hadde Hagerup-Lyngvær hindret Arbeiderpartiet i å få fotfeste i byen. Året etter agiterte Jeppesen i Arbeiderforeningen, men uten resultat. Først i 1893 ble Socialdemokratisk Forening stiftet, men den fikk få tilhengere. Venstres seier over sosialistene ble markert med et stort fakkeltog nyttårsdagen 1894 til Lindboes hus, hvor lagmannen erklærte at han for sin part ikke var redd for arbeiderne og deres sak.²⁹⁸

”Samrøret” mellom Venstre og arbeiderne var ikke lett å fordøye for sosialistene, som gikk hardt ut mot Hagerup-Lyngvær. De krevde at hans forbund skulle gå inn i Arbeiderpartiet og bli helt sosialistisk. Alternativt burde han tone rent flagg, og melde seg inn i Venstre.²⁹⁹ Hagerup-Lyngvær fikk problemer med å opprettholde bildet av seg selv som arbeidernes fører samtidig som han hadde styreverv i Den Liberale Forening. I februar 1894 kastet han masken, og meldte Arbeiderforbundet inn i Landsvenstreforeningen.

Høyre benyttet sjansen til å så splid mellom sosialistene og Venstre. En ”anonym” arbeider skrev i Adresseavisen: ”Arbeiderne vil nu ikke længere være halehengere af Venstre og dets hallelujapolitikk.” Avisen inneholdt også mye stoff fra Socialdemokraten, og erklærte felles front mot Løken: ”Fra en Socialist har vi modtaget et Inserat, som høilig besværer sig over, at der ikke foranstaltes et specielt Stemmeretstog iaar som i fjor – og han taler om, at ingen ”rettænkende” og ”selvstændig” Arbeider kan gaa med i Borgertoget, osv. Adresseavisen og Socialisterne er altsaa enige, osv.”

²⁹⁶ Adresseavisen, 12.5.1894

²⁹⁷ Dagsposten, 4.5.1894

²⁹⁸ Danielsen, s.145

²⁹⁹ Referat fra møte 28.1 samme år, Adresseavisen 1.5.1894

Høitomts splittelsestaktikk nådde sitt høydepunkt med Hagerup-avsløringen, og må sies å ha vært svært vellykket. Hagerup-Lyngvær var mellomleddet som bandt sammen fagforeningene og Venstre. Avsløringen om hans kriminelle fortid ble oppfattet som forræderi blant byens arbeidere. Arbeidernes frafall var årsaken til at Venstre tapte kommunevalget. Valgdeltagelsen ved stortingsvalget hadde vært overveldende, bare 72 stemmeberettigede unnlot å stemme. Ved kommunevalget var frafallet blant byens arbeidere stort. Medlemmene hadde i forkant utpekt sine egne representanter, men Løken nektet å godta disse, da man ”ikke fant det riktig at kræve et saa stort offer af en arbeiders kostbare tid”³⁰⁰ Løken ville ikke ha noe å gjøre med et Arbeiderforbund som han ikke kunne ha kontroll over. Bruddet var et faktum.

Dette ble den foreløpige slutten på samarbeidet mellom Venstre og arbeiderne i Trondhjem. Den 24.mars 1895 gikk Løken på et nytt nederlag. For å tilfredsstille sine kreditorer, valgte generalforsamlingen i Arbeiderforeningen en høyremann, overrettssakfører Andreas Berg som ny ordfører. Halvparten av Arbeiderforeningens medlemmer var fortsatt lojale mot Den Liberale Forening, men Arbeiderforeningens fane deltok ikke lenger i borgertoget.

Vi har sett hvordan den politiske utviklingen artet seg i 1894, men hvordan kom dette til uttrykk i flaggbruken og nasjonaldagsfeiringen? Siden stemmerettstogenes begynnelse hadde Høyres hovedargument mot Løken vært at nasjonaldagen ikke skulle brukes til politiske demonstrasjoner. Ved å framstå som ”upolitisk” og ”samlende”, vant Høyre lett gehør blant det tradisjonelle korporasjonene. Løken gikk dermed til aksjon mot 17. maikomiteen. Valget til denne foregikk tidligere ved at Arbeiderforeningens formann sendte rundt lister til korporasjonene hvor de kunne skrive på forslag til komiteens sammensetning. I denne valgprosessen var bare de tradisjonelle, borgerlige korporasjonene representert.

Gjennom massiv mobilisering i Arbeiderforeningen fikk Løken gjennomslag for at valget til 17. maikomiteen skulle skje på et eget møte i Arbeiderforeningen. Dette møtet ble ivrig annonsert i Dagsposten. Der møtte Hagerups arbeiderforening og de tilhørende fagforeninger opp, og på denne måten fikk Den Liberale Forening flertall i forsamlingen.³⁰¹ De borgerlige korporasjonene møtte ikke. Borgertoget var dermed kuppet. Løken utnevnte seg selv til leder for komiteen, og dermed var spillet snudd. De konservative skulle skremmes vekk fra arrangementet. Derfor vedtok komiteen at bare rene flagg skulle heises på

³⁰⁰ Dagsposten, 9.12.1894, etter Danielsen

³⁰¹ Dagsposten, 19.4.1894

festtribunen. Dermed ble det rene flagget borgertogets offisielle flagg, og i motsetning til tidligere 17. maikomiteer begynte Løken å tvinge det rene flagget inn i toget. Vi har allerede vært inne på hvordan dette skjedde i barnetoget.

Skulle Løkens borgertog samle det borgerlige Venstre, måtte stemmerettsparolene vike til fordel for det rene flagget og dets nasjonale appell. Den Liberale Forening skulle gå i toget med sine stemmerettsvimpler, men til forskjell fra tidligere år gikk den helt sist. ”Et borgertog uten borgere”, tordnet redaktør Høitomt og kom med et voldsomt utfall mot Løken og stemmeretten. Å gå i et slikt stemmerettstog ville være det samme for Høyre, ”som om man i høytidelig Optog gikk til Galgen eller Retterstedet for at overvære sin egen Eksekusjon.”³⁰² På dette tidspunktet hadde Løken ennå ikke sagt at han bare ville tillate rene flagg på tribunen.

Den eneste saken som hadde samme politiske virkning som stemmeretten, var flaggsaken. Ved hjelp av denne kunne Løken framprovosere en reaksjon som ga toget den politiske profilen det trengte, slik at den ble spiselig for både Centrum-Moderate og arbeidere. Adresseavisen erklærte, at det rene flagg gjorde det umulig for Høyre å slutte seg til prosesjonen.³⁰³ Løken satte dermed Høitomts uttalelse mot stemmeretten i sammenheng med flaggsaken: ”Adresseavisen betrakter en Tribune med rene Flag som en Galge, et Rettersted, hvor alle ”rettænkende” Borgere ynkelig skal aflives, og Venstre som en Flok Bødler, som vil ødelægge Samfundet.” Denne retorikken pekte tilbake på 80-åras politiske kamper og riksretten, da Høyre faktisk framstilte Venstre som bødler. Men her sto det verken om parlamentarismen eller stemmeretten.

De fleste partipolitiske artikler i Adresseavisen i mai 1894 handlet om flaggsaken, og det kom til og med fram noen nye argumenter. Det rene flagg var ikke lenger bare et symbol på unionsoppløsningen, det representerte direkte fiendskap mot Sverige.³⁰⁴ At det unionsmerkede flagget var heist på Stortingsbygningen ble også for første gang brukt i agitasjonen. Det unionsmerkede flagget var det eneste ”lovlige” flagget, og ble også kalt Stortingets flagg, et argument som vi kjenner igjen fra Lindboes argumentasjon i flaggsaken på Stortinget.³⁰⁵ Som et mottrekk mot agitasjonen for det rene flagget hadde Adresseavisen følgende oppfordring: ”Anskaf flag med unionsmærke!”³⁰⁶

³⁰² Adresseavisen, 30.4.1894

³⁰³ Adresseavisen, 30.4.1894

³⁰⁴ Adresseavisen, 2.5, 11.5 og 13.5 1894

³⁰⁵ Adresseavisen, 10.5.1894

³⁰⁶ Adresseavisen, 11.5 og 13.5.1894

I håp om å holde flest mulig moderate vekk fra borgertoget, brøt Grunnlovsforeningen og Yngres Konservative Forening ut og arrangerte en egen fest på skøytebanen. Dette skulle bli en "...Folkefest på Skøytebanens tomt, hvor Høire og Moderate kan få feire..."³⁰⁷ Bruken av det rene flagget var nå blitt en "demonstrasjon mot unionsmerket flagg", og Høitomt så helst at folk ikke flagget i det hele tatt.³⁰⁸ Huseiere med tilknytning til Høyre prøvde å hindre sine leieboere i å pynte med flagg som ikke var unionsmerkede.³⁰⁹ 17. mai demonstrerte høyrefolk mot Lindboe ved å henge små rene flagg med sørgeflor i Kongens gate.³¹⁰ Selv om de fleste sluttet seg til borgertoget, så var det fortsatt skikk og bruk blant Moderate å flagge med unionsmerkede flagg, skrev Adresseavisen: "Det er endnu mange Venstremænd, som heiser det norske Flag med Unionsmærket uagtet den voldsomme Agitasjon, der er drevet mod det fra Venstre."³¹¹

Høyres kamp mot borgertoget ble også utkjempet på den rikspolitiske arena. Excercerhaven var et militært område, som sto under forsvarsdepartementets kontroll. Etter at Høyre hadde tapt den lokale kampen om hvem som skulle få bruke plassen, anket general L'Orange tillatelsen til forsvarsdepartementet ved statsråd Olsson.³¹² Det rene flagget i borgertoget ble dermed regnet som en ulovlig demonstrasjon, da det kun var orlogsflagget som skulle heises på militære anlegg.³¹³ Tillatelsen ble trukket tilbake, men Løken beholdt tillatelsen for folkefesten.³¹⁴ Agøy bruker denne hendelsen som et eksempel på flaggsakens militære betydning. Generalen var også en personlig venn av kongen. Det rene flagget i excercerhaven var ikke bare en forbudt politisk demonstrasjon for ham, det var også et brudd på troskapseden til kongen.³¹⁵ Striden om Excercerhaven kom også opp i 1896, og dette ser Agøy i sammenheng med striden om flagging på militære bygninger i Kristiansand i 1898.³¹⁶

Høyres anstrengelser for å samle de moderate virket forgjeves. "For om mulig at samle lidt Folk til denne "moderate" Folkefest arbeider Adresseavisen og dens Folk fremdeles af

³⁰⁷ Adresseavisen, 8.5.1894

³⁰⁸ Adresseavisen, 21.5.1894

³⁰⁹ Dagsposten, 11.5.1894

³¹⁰ "Da Lagmanden fik se den lille "rene" Pusling med Sørgefloret, skulde han se ud, som han nylig havde spist Jordbær." Adresseavisen, 22.5.1894

³¹¹ Adresseavisen, 9.5.1894

³¹² Agøy, s. 211

³¹³ Telegram fra Forsvarsdepartementet til Brigadestaben, 10.5.1894

³¹⁴ "Derimod finder ikke Departementet Grund til at tilbagekalde Tilladelser forøvrigt (Folkefesten)" Telegram fra Forsvarsdepartementet til Brigadestaben, 12.5.1894

³¹⁵ Agøy, s. 211

³¹⁶ Agøy, s.212

alle Kræfter paa at bevæge Forsvarsdepartementet til at ta Tilladelsen til Eksercerhavens *Udlaan tilbage*”³¹⁷

Det går klart fram av begge avisene at Høyres kamp mot borgertoget og det rene flagget var kampen om Moderate og Centrum. At de fleste korporasjoner så ut til å stille lojalt opp i borgertoget, ble oppfattet som en velgerstrøm fra Høyre til Venstre. Denne optimismen foran valget skyldtes også at Venstre hadde vunnet et suppleringsvalg til Formannskapet. ”Dagsposten for igaar glæder sig til, at det nu er begynt en Tilbagegang for Høire, hva Bladet anser som en afgjort Overgang til Venstre...” Den aggressive agitasjonen mot moderate tyder også på at Høyres innflytelse på disse var svekket. Dette kom særlig til uttrykk i flaggagitasjonen.

Lindboe og Løken fikk drahjelp fra stortingsvenstre. Den 1.mai var Venstres stortingsrepresentanter på besøk i byen, og Den Liberale Forening holdt fest på Hjorten. Adresseavisen kalte det en agitasjonsfest rettet mot byens borgerskap, og sannsynligvis var dette også hensikten med arrangementet.³¹⁸ Håndverks- og Industriforeningens beslutning om å gå med i borgertoget ble et stort nederlag for Høyre. Dette var den største arbeidsgiverforeningen i byen. Formann Sand ble utskjelt i Adresseavisen for sin vingling mot venstre, og fordi han hadde unnlatt å heise unionsmerket flagg under venstrefesten den 1. mai, da Venstres stortingsrepresentanter kom på besøk. Avholdsforeningene måtte også komme med offentlige unnskyldninger for at de hadde gått med i Løkens borgertog.³¹⁹

Selv om Høyre i en viss grad klarte å splitte korporasjonene, så ble høyrefesten en fiasko. Man moret seg og kjørte karusell; ”...til man blev saa tumelumsk i hovedet, at man næsten kunde blive Venstremand.” ”Men alligevel savnedes en Mængde af Byens saakaldte bedste Borgere.”³²⁰ Løken hadde endelig lyktes i å samle størsteparten av byens korporasjoner under rent flagg. Toget passerte Lindboes hus, hvor det naturligvis ble ropt ”kraftige hurraer”, og på Ilevolden holdt Lindboe en tordentale om norsk selvstendighet hvor stemmeretten ble nevnt i en bisetning³²¹ De tidligere høyrelojale sjøfolkene og gymnasiastene marsjerte under rene flagg, noe Løken senere gjorde et stor poeng av.

Valgseieren i Trondhjem ble oppfattet som en nasjonal seier for Venstre. Partiet hadde satt inn enorme ressurser på å vinne, og gamblet med statsminister Steen på andreplass i en nokså usikker valgkrets. Lindboe toppet listen, og framsto som ”Trøndelagens store fører”.

³¹⁷ Dagsposten, 9.5.1894

³¹⁸ Adresseavisen, 17.5.1894

³¹⁹ Adresseavisen, 17.5.1894

³²⁰ Adresseavisen, 18.5.1894

³²¹ Dagsposten, 18.5.1894

Seierstelegrammene var preget av den nasjonalistiske retorikken rundt Trøndelag og Nidaros. Quam sendte sine trønderske hilsener: ”Hurra for gamle Nidaros, gjenforenet med Trøndelagens Fylker under Frihedens og Selvstændighedens rene Flag.” Wexelsen gratulerte også, hele Trøndelagen var ”igjen norsk”. Dagsposten fikk til og med telegram fra ”frisindede trønderske Studenter i Kristiania”³²²

Nederlagene som fulgte etter valgseieren kastet lys over de avgjørende faktorer for Venstres suksess. Hagerup-skandalen ble mye omtalt i landets aviser, og Hagerup-Lyngværs avgjørende rolle ble lagt for dagen. Kommuneutvidelsen førte til tilvekst fra en del venstrefolk fra Strinda, men det som virkelig avgjorde valget var arbeiderne: ”-og det er det avgjørende- har Venstre hjelp ved den saakaldte ”Influenzalov”, og ved Fagforeningerne fabrikeret en hel Mængde Stemmeberettigede. Det er disse Arbeidere, som har erobret Trondhjem.”³²³

Hagerup-Lyngværs agitasjonsvirksomhet og organisasjonstalent hadde båret frukter. Socialdemokraten skrev: ”havde han ikke været, havde Venstre neppe seiret i Trondhjem”³²⁴ I mai inneholdt Dagsposten utallige oppfordringer om å henvende seg til Venstres Manntallskontor. De som befant seg under inntektsgrensen på 800 kroner, ble oppfordret til å klage. Grunnlovseden måtte også avlegges, men dette ”tok bare noen minutter”.³²⁵ Venstre var ikke alene om å mobilisere flere stemmeberettigede. I Adresseavisen kunne man lese at ”de, der er i Tvil om sin Stemmeretsbetingelse, kan faa Sagen ordnet ved henvendelse til Kontoret (Høires Mandtalskontor)”³²⁶. Dette kan tolkes som om man kunne få ”ordnet saken” hvis man var høyremann. Fabrikeringen av stemmeberettigede må derfor sees i lys av den politiske striden mellom Venstre og Høyre.

Vi har sett hvordan den intense partistriden i Trondhjem endte med Venstres seier i valget i 1894. Dette var et resultat av en bred mobilisering med støtte fra Venstre på Stortinget. I 1893 hadde flaggsaken en splittende og definerende effekt. Da Løken fikk kontroll over 17. maikomiteen, ble flagget brukt som et samlingsmerke, og for første gang var antallet rene flagg i nærheten av de unionsmerkede. Høyres demonstrasjon mot borgertoget og 17. maistriden førte til at det unionsmerkede flagget framsto som symbolet på splittelse. Flaggets nasjonale og samlende betydning ble trukket fram i borgertoget, og stemmerettsvimplene fikk en beskjedne plass bakerst i toget. I samlingen av arbeiderne 1.mai

³²² Dagsposten, 19.9.1894

³²³ Adresseavisen, 19.9.1894

³²⁴ Adresseavisen, 7.10.1894, referat fra Socialdemokraten

³²⁵ Dagsposten, 9.5.1894

³²⁶ Adresseavisen, 13.5.1894

fikk det rene flagget også et helt nytt symbolinnhold, her prøvde Løken å gjøre det til et radikalt symbol på arbeidernes kamp om åttetimersdagen. Vi kan ikke se noen konsekvent sammenheng i Løkens flaggagitasjon fra 1890-1894. Symbolinnholdet skiftet etter hvilke sammenhenger og situasjoner det rene flagget ble brukt i.

1895-98: Det nasjonale i det lokale. Kampen om flagget ebber ut

I 1895 hadde flaggagitasjonen i Adresseavisen og Dagsposten fullstendig endret karakter, og var preget av ro og sindighet. Krigsfaren var overhengende, og man ønsket ikke å provosere unødig. Nå gjaldt det å avvertere for de billigste flaggene. De rene flaggene ble importert fra Doblaug i Kristianias Flaggsamlag³²⁷, og de unionsmerkede flaggene ble kjøpt inn fra Kristianias konservative foreninger.³²⁸ Handelsmenn med tilhørighet til henholdsvis Høyre og Venstre sto for detaljsalget. Det kan virke som om flagg hadde begynt å bli god butikk. De unionsmerkede 17. maisløyfene ble introdusert igjen³²⁹, og året etter solgte forhandlerne av rene flagg egne flaggstenger for å montere på husveggen.³³⁰ Det rene flagget var fortsatt en slags surrogatfane for venstrefolk fra foreninger som holdt fanen sin borte fra toget. Løken oppfordret disse til å stille under rene flagg som en protest mot flertallet i sine foreninger: ”Møt frem med et norsk Flag og vis, at Bestyrelserne ikke har bare Sandpaastrøere i sine Foreninger.”³³¹

Den spente situasjonen i 1895 hadde lagt en sterk demper på nasjonaldagsfeiringen både i Kristiania og Trondhjem. Selv om Løken mistet grepet om 1. maikomiteen til fagforeningene, så beholdt han kontrollen over 17. maikomiteen. De eneste fagforeningene som fortsatt gikk med Løken, var Arbeiderforeningen Sverre og Murernes Fagforening. Disse var grunnlagt og ledet av Hagerup-Lyngvær, og var fortsatt lojale mot Venstre. Resten av fagforeningene holdt seg borte fra 17. mai 1895.

Borgertoget i 1895 fikk en mye mer organisert og rigid form enn tidligere. På forhånd ble det solgt program til 10 øre, og dette programmet inneholdt sangene som skulle synges på veien fra Småbergan og ned til byen. De improviserte formene som tradisjonelt hadde preget borgertoget var forsvunnet, hurraer og sanger var organisert på en militær måte. Fanevakter og togledere skulle ta initiativ til gledesutbrudd i toget. Unionsmerkede flagg var naturligvis

³²⁷ Dagsposten, 2.5.1895

³²⁸ Adresseavisen, 13.4.1895

³²⁹ Dagsposten, 18.5.1895

³³⁰ Dagsposten, 11.4.1896

³³¹ Dagsposten, 15.5.1895

ikke tillatt, og før toget gikk ble det ropt ti ganger hurra for ”gamle Nidaros”.³³²

Disiplineringen av borgertoget i 1895 kan tolkes som et skritt på veien mot forsvarstoget året etter. I forhold til året før hadde flere korporasjoner falt fra, blant dem avholdsforeningene og idrettsforeningene. Nye korporasjoner dukket også opp, for eksempel deltok sjøfolkene med rene flagg.

Adresseavisen kalte dette et rent venstretog: ”At Toget var et Partitog og intet andet kunde man mærke deraf, at ingen af de Korporationsfaner, der i sin Tid smykkede Borgertogene, var med i Toget, der – kort sagt – helt igjennem gjorde et tarvelig Indtryk.”³³³ Til tross for konflikten mellom Venstre og Høyre, var den hissige agitasjonen i flaggsaken fra 1893-1894 forsvunnet. Det eneste som kunne tyde på splittende agitasjon, var da Løken ønsket Høyres formannskap velkommen i toget, ”lige efter sangerne i toget, samt på tribunen”.³³⁴ Dette var ment som en fornærmelse. Festligholdelsen av nasjonaldagen var preget av Løkens bitterhet etter høstens nederlag: ”Den som ikke kan være med på (17. mais) Feiring... faar være hjemme og ærgre sig. Saa faar man se, hvem det er som svigter. Den som ikke er med, er imod.”³³⁵

Ifølge Rolf Danielsen hadde Løken store problemer med å holde partiet samlet. Avstanden mellom arbeidere og håndverkere på den ene siden, og de næringsdrivende på den andre, førte til at han i juni 1896 stilte kabinettsspørsmål i den Liberale Forening og truet med å gå av som leder.³³⁶ Flaggbruken og flaggsaken i 1895 henger sammen med splittelsen i Venstre. Løken ønsket ikke å ta opp saken, da den ikke hadde noe annet enn en splittende funksjon innen partiet. Løken ønsket å disiplinere sine partifeller, ikke splitte dem. Dessuten var ikke 1895 et år som egnet seg for demonstrasjoner med militære undertoner. Trusselen fra Sverige var for alvorlig, også for Håkon Løken.

Magnusløven og det rene flagget

I 1895 hadde Løken tapt mye av støtten han hadde vunnet året før. Lindboe hadde forlatt byen for å innta plassen på Stortinget, hvor Venstre sto under et voldsomt press fra kongemakten. I forrige kapittel så vi hvordan 7. juni 1895 markerte splittelsen blant de ”rene”, og førte til at Lindboe ble isolert på den ytterste venstresiden. Flaggsaken var blitt en sak som ble drevet fram av den radikale trøndelagsbenken på Stortinget. Dette fikk også konsekvenser for

³³² Dagsposten, 14.5.1895

³³³ Adresseavisen, 18.5.1895

³³⁴ Dagsposten, 17.5.1895

³³⁵ Dagsposten, 15.5.1895

³³⁶ Danielsen, s.156

Flaggsaken i Trondhjem. Løken hadde brukt flaggsaken som et ledd i samling – og splittelsesstrategiene fra 1890-1894. Han hadde splittet de moderate fra Centrum og Høyre og samlet arbeiderne, for så å miste dem igjen. I 1893 og 1894 hadde Løken holdt flaggmøter i den Liberale Forening, hvor flaggets betydning som et militært samlingssymbol ble trukket fram.³³⁷ Han reiste også rundt i trøndelagsbygdene og holdt foredrag om flagget. I 1895 kom Venstre i en ny politisk situasjon, og nederlaget for kongemakten virket splittende innad og ydmykende utad. Nå gjaldt det å samle folket under en ny parole, til forsvar mot den svenske militære trusselen.

Tiden var inne for en ny strategi. Løken rettet nå flaggsaken mot kongen: ”Norges trefarvede Flag bør heises i Top af alle frisindede Nordmænd til Protest mod alt Kongefjæsk og Svenskekryberi, som der i disse Dage er saa fuldt op af.”³³⁸ Vi har tidligere sett at Løken hadde en fortid som ivrig motstander av kongemakten, og han hadde mange meningsfeller blant de rene i Trøndelag. Det radikale Venstre ville ha kong Oscar av veien. Da han ikke støttet norske interesser var han heller ikke en norsk konge, mente de. I forbindelse med folketøget til støtte for ministeriet Steen i 1892 hadde misstemningen mot kongen kommet til syne for første gang i Trondhjems gater. Lindboe hadde holdt en tale, hvor han spurte hvor det var blitt av den *norske* kongen, ”skal ikke Nordmænd raade i Norge?”³³⁹ I 1894 hadde han gjentatt det samme spørsmålet: ”Hvor er den norske konge?”³⁴⁰ I 1893 hadde Dagbladet gitt svar på tiltale: ”Den norske Konge har ikke skjult sig, ei heller sover han – han er *død*.”³⁴¹

Romantikken rundt de norske middelalderkongene var ikke noe nytt fenomen i Trondhjem. Arbeiderforeningen hadde flere ganger hatt foredragsholdere som hadde belyst dette emnet. Dannelsen av arbeiderforeningen Sverre viser til at også arbeiderne var begeistret for de gamle kongene. På denne tiden var vikingtiden og middelalderen på moten, ikke bare i Norge. En av de fremste eksponentene for denne historiske interessen, var historikeren Ernst Sars, som igjen sto i nær kontakt med Håkon Løken. Politikken smeltet sammen med historieforskningen. I Steen-toget hadde Løken holdt en tale som var bygd på Sars’ syn på middelalderkongedømmet: ”Fra Historiens første Tid stod Kongedømmet i Norge ikke *over* folket, - men Folket havde i kongen sin største Repræsentant, hvis Magt kun gikk saa langt som det var Folkets Vilje og Folkets Fordel.”³⁴²

³³⁷ Dagsposten, 4.5.1894

³³⁸ Dagsposten, 5.4.1895

³³⁹ Dagsposten, 4.7.1892

³⁴⁰ Dagsposten, 4.7.1894

³⁴¹ Dagbladet, 1.5.1893

³⁴² Dagsposten, 4.7.1892

Flere i kretsen rundt Løken og Lindboe var også svært opptatt av middelalderbyen Trondhjem. En av disse var Henrik Mathiesen, som Rolf Danielsen regner for å ha vært en viktig drivkraft bak rekonstruksjonen av middelalderbyen Trondhjem. Ifølge Mathiesen hadde ”ingen stamme af det gamle folk (...) været saa anseet som den thrønderske (...) faktisk er nationalaanden mer udviklet i de nordenfjeldske end i de sønden- og østenfjeldske bygder.”³⁴³ På listen over korporasjonene som kuppet borgertoget i 1894 finner vi en ny forening ved navn ”Nidaros”.³⁴⁴ Jeg har ikke funnet noen andre kilder som sier noe om denne forenings formål eller sammensetning. Det er sannsynlig at Nidaros utgjorde denne kretsen av middelalderentusiaster rundt Mathiesen og Løken. Et annet Løken-prosjekt, som vi alt har nevnt, var å døpe om Trondhjem til Nidaros, noe han gikk inn for i 1897.³⁴⁵ Nidaros ble også navnet på avisen han startet etter konfliktene i Dagsposten i 1902.

I den nye politiske situasjonen lette Løken etter et nytt kampsymbol, da flaggsaken ikke var aktuell nok. Den 5. april 1895 kunne man lese i Dagsavisen at *Magnus Barfod-Banneret* ifølge damernes beslutning ble bestilt til Trondhjems Liberale Forening ”hos hr. Carl Lunde i Kristiania til levering innen 17. mai”.³⁴⁶ Den Liberale Forening paraderte dermed på 17. mai ”under sitt nye vakre Løvebanner”. Samme kveld holdt foreningen en eksklusiv fest, hvor banneret høytidelig ble overrakt Foreningen.³⁴⁷ Barfodbanneret, også kalt Magnusløven, var ikke noe nytt symbol. Vi har vært inne på Agøys teori om at Berners lovforslag om flagget av 1879 hadde bakgrunn i et ønske om å lovfeste Magnusbanneret som kavaleriets fane. Banneret var i bruk i militære kretser på midten av 1800-tallet, og skytterlagene i bygdene tok det i bruk.

I politisk sammenheng dukket Barfodbanneret opp for første gang i folketog for Steen i Christiania 1892. I spissen for dette toget gikk nesbygdingen Ole Hjelmstad med Magnusløven, som i denne sammenhengen ble kalt ”Bøndernes Fane”, side om side med skytterlaget ”rifleringens” røde flagg.³⁴⁸ Magnusløven var et symbol, som på den tiden var mest i bruk i bygdene. Dette var symbolet på det norske middelalderkongedømmet, som siden middelalderen hadde vært det Norske Riksvåpenet.³⁴⁹

Da Løken hadde fått sitt nye symbol, gjaldt det å gi symbolet et innhold. Det fikk det i borgertoget i 1896. 17. maikomiteen hadde i denne sammenheng bestilt et eget barfotbanner

³⁴³ Danielsen, s.218, Andr. Om bidr. Af Brændevinssamlaget, oversk. 1891 nr.35 UBT

³⁴⁴ Dagsposten, 19.4.1894

³⁴⁵ Dagsposten, 14.1.1897

³⁴⁶ Dagsposten, 5.4.1895

³⁴⁷ Dagsposten, 18.5.1895

³⁴⁸ Dagbladet, 4.7.1892

³⁴⁹ Ifølge Snorre Sturlason skulle Magnus Berrføtt ha tatt i bruk denne løven, men symbolet ble sannsynligvis ikke tatt i bruk av norske konger før Håkon Håkonson

som skulle fronte fellestoget, med inskripsjonen ”Jeg vil værge mit Land”. Magnusløven skulle bli symbolet på forsvarssaken, som var Lindboes store hjertesak. Borgertoget med Magnusbanneret i spissen hadde dermed blitt til et ”forsvarstog”: ”Mærkefanen som gav Fellestoget dets Karakter som et Forsvarstog, er af rød Dug og trefarvede Frynser, med Magnusløven i Guld...”³⁵⁰ Det spesielle med Løkens Magnusbanner var de trefargete frynsene, og det kan tenkes at disse var lagt til for å flette inn det rene flagget i symbolikken. Dagsposten serverte pompøse dikt til ære for sitt nye merke, som symboliserte tappt storhet og ønsket om den norske konges gjenkomst: ”Magnusbanneret skal bringe folkets Længsel til at gløde...”³⁵¹ Adresseavisen la knapt merke til Løkens nye kampfane, som ble omtalt som en helt vanlig fane.³⁵²

Løken fulgte motvillig Bjørnsons oppfordring i VG om å arrangere fellestog med Høyre³⁵³, og dermed ble det igjen arrangert stemmerettstog uten fagforeningene, under det rene flagg. I borgertoget var begge flagg representert. Toget ble dermed ikke oppfattet av Høyre som en demonstrasjon. Magnusløven tok over funksjonen som det rene flagg hadde hatt tidligere i 1890-åra. Det var et symbol som skulle gi toget en politisk profil utad, og samle toget om parolen. Selv om dette var noe Adresseavisen ikke la merke til, så spilte det en rolle for kretsen rundt Nidaros og Løken.

Ny strategi i flaggsaken

Vi kan se en klar tendens i framgangsmåten i kampen for det unionsmerkede flagget og det rene flagget etter 1896. Fra å være en lokal flaggstrid med stor vekt på agitasjonen og improviserte flagg og bannere, orienterte Dagsposten og Adresseavisen seg i større grad mot Kristiania. Et eksempel på slik flaggagitasjon som ble innhentet til Dagsposten, var en reportasje i Dagbladet om svensk flaggforhåelse i Strømstad. En norsk lystbåtskipper ble nektet å legge til i Strømstad, da båten seilte under rent flagg. Dette utviklet seg til en krangel, hvor angivelig en mobb skal ha samlet seg på kaia for å skjende det rene norske flagget.³⁵⁴ Selv om historien sikkert er noe overdrevet, og det er uvisst hva som egentlig hendte, ble denne episoden brukt for det den var verdt. Vi finner mye korresponderende stoff i venstrepressen og høyrepressen i denne perioden. Morgenbladet forsynte Adresseavisen med

³⁵⁰ Dagsposten, 18.5.1896

³⁵¹ Dagsposten, 19.5.1896

³⁵² Adresseavisen, 5.5.1896

³⁵³ Dagsposten, 22.4.1896

³⁵⁴ Dagsposten, 6.7.1897

redaksjonelt stoff og unionsmerkede flagg, og Dagsposten begynte å importere sine flagg fra Kristiania Flaggsamlag.

Flaggstriden fikk et nytt rikspolitisk innhold i valgkampen i 1897. Fordi flaggloven kunne tvinges gjennom mot kongens vilje ved hjelp av grunnloven, ble nå kong Oscar målet for agitasjonen. Det rene flaggs motsetning var det unionsmerkede flagget, som var Høyres og Moderates merke. Den militære trusselen fra Sverige var blitt en del av flaggagitasjonen. Flaggsaken skulle hjelpe velgeren til å se forskjell på Høyre og moderate: ”Paa den ene Side Høires og Moderates Fælleskabspolitik som fører til Sammensmeltning af 2 Millioner Nordmænd med 5 millioner Svensker, paa den andre side Venstres Selvstændighedspolitik, som fører til, at hvert af Folkene faar sit for sig selv.”³⁵⁵

I 1893-94 hadde Håkon Løken vært en stormester i Flaggsaken.³⁵⁶ Vi har sett at flaggstriden mistet noe av sin betydning året etter. Det var flere årsaker til dette. For det første, hadde flaggsaken flere viktige funksjoner i mobiliseringen ved valgene. Den fungerte som en slags gallup, de som gikk under rene flagg eller heiste dem på sine eiendommer, ble regnet som lojale mot Venstre. Byens håndverkere utgjorde kjernen av Venstre i Trondhjem, og flagget allerede rent. Arbeidernes bruk av flagget ble i denne sammenhengen regnet som en bonus, da ikke alle hadde stemmerett. Bortsett fra flaggsakens definerende funksjon hadde den også en nasjonal appell, som i første rekke var adressert til de moderate. Sakens radikale symbolikk kan imidlertid ha virket mot denne hensikten. Som et resultat av at ytterfløyene i partiet tvang Løken over i en passiv meglerposisjon, ble han ble lammet politisk, mens arbeiderne marsjerte forbi.³⁵⁷ Behovet for samlende symboler var sterkt, og flagget var ikke lenger et slikt symbol.

Den rikspolitiske situasjonen medvirket også til at flaggagitasjonen endret karakter. Flaggloven hadde i 1893 vært et ledd i stortingsflertallets aksjonspolitik mot Emil Stang. I agitasjonen symboliserte flaggsaken motstanden mot regjeringen og Høyre. Da regjeringen Stang gikk av i 1895, forsvant mye av grunnlaget for kampen for det rene flagget som en markeringssak mot Høyre.

Løken hadde også begynt å tape terreng i flaggsaken, fordi Høyres engasjement for det unionsmerkede flagget ble sterkere. Høitomt gikk mer ydmykt til verks: ”Vi Konservative og Moderate, vi har meget at lære af Venstres Kampmaade; vi mangler som nævnt

³⁵⁵ Dagsposten, 29.6.1897

³⁵⁶ ”..Thi når redaktøren har tillatt seg å agere stormester i flaggsaken.” Adresseavisen, 25.5.1894

³⁵⁷ Rolf Danielsen, s.156

Begeistring...³⁵⁸ Høyre dannet en egen konservativ flaggkomité etter modell av Kristiania Flaggsamlag, og prisen på unionsmerkede flagg falt. Arbeidere og andre som hadde dårlig råd, fikk unionsmerkede flagg i gave. I sammenheng med Lindboes forslag til flaggheising på Stortinget og flagglovens behandling, mente Høitomt at det var desto viktigere for Høyre å sørge for at det ble flagget med unionsmerkede flagg. Målet for agitasjonen var, ”at der ikke kan sendes et Løpens Telegram til Hovedstaden om, at Trondhjem med Flertal har voteret for Unionsrædhedens Flag.”³⁵⁹ Løpens telegram kom aldri. Ifølge Adresseavisen var de unionsmerkede flaggene i flertall den 17. mai både i 1895 og 1896.³⁶⁰ Dagsposten rapporterte at det bare var 1 unionsmerket flagg i fellestoget 1896, noe som ikke stemmer med Adresseavisens påstand.³⁶¹

Selv om Venstre ikke lenger gikk med arbeiderne, flagget Venstre den 1. mai. Løken oppfordret de konservative til å gjøre likedan, og heise sine unionsmerkede flagg i respekt for arbeiderne.³⁶² I en inngående analyse av flaggsakens stilling, ble det hevdet fra Dagspostens side at tendensen gikk i retning av at ”smaafolk” heiste det rene flagg og at de ”bedre bemidlede”, ja til og med venstrefolk begynte å heise unionsmerkede flagg.³⁶³

Dagspostens referat fra Stortingets behandling av Lindboes flaggheisingsforslag inneholder noen interessante avvik. Referatet legger særlig vekt på Lindboes uttalelser om flaggheisingens hensiktsmessighet i forhold til forsvarssaken, og tilføyer: ”Der er bevilget Millioner til Forsvaret, men disse Midler havde ingen Kraft uden den Nationalfølelse, som forstaar at benytte dem i rette Tid og paa rette Maade. For at styrke denne Følelse var Forslaget fremsat.”³⁶⁴ Lindboe nevnte dette som en av flere grunner, men det går ikke fram av stortingsforhandlingene at det var derfor forslaget ble framsatt.³⁶⁵ At Dagsposten vektlegger noe som ikke engang framgår av stortingsforhandlingene, tyder på at Lindboes kamp for forsvarsbevilgninger og flaggsaken var to sider av samme sak, og at Løken visste dette. Dagsposten markerte avstand til Verdens Gang, som kritiserte Lindboes flaggheisingsforslag. Intelligenssedlernes redaktør Hjalmar Løken gikk også ivrig inn for forslaget.³⁶⁶

Mye av stoffet om flaggsaken i Dagsposten korresponderer med VG, Dagbladet og Intelligenssedlerne. Løken var ikke lenger å regne som en lokal stormester i flaggsaken.

³⁵⁸ Adresseavisen, 9.5.1896

³⁵⁹ Adresseavisen, 13.5.1896

³⁶⁰ Adresseavisen, 9.5.1896

³⁶¹ Dagsposten, 18.5.1896

³⁶² Dagsposten, 30.4.1896

³⁶³ Dagsposten, 25.4.1896

³⁶⁴ Dagsposten, 13.5.1896

³⁶⁵ Stortingsforhandlinger, 12.5.1896, s. 843-845

³⁶⁶ Dagsposten, 7.5.1896, etter Intelligenssedlerne

Saken hadde fått plass på Venstres valgprogram, og det kan ha vært grunnen til at den var blitt en del av en sentralisert agitasjonsstrategi. Arbeidsutvalget i Venstre hadde i tiden etter 1895 prøvd å få kontroll over venstrepressen ved hjelp av det nye Nationalbladet. Det ble også lagt planer for et sentralisert telegrambyrå som skulle kontrollere informasjonsstrømmen til redaktørene. Sigurd Ibsen var tiltenkt lederrollen i denne pressekomiteen.³⁶⁷ Agitasjonen i flaggsaken bekrefter at utviklingen gikk i denne retningen, selv om det er ukjent hva som skjedde med Venstres presseprosjekt. Mjeldheim mener at initiativet ikke førte fram på grunn av motstand fra redaktørene.³⁶⁸

Løken kom med en rekke rasende utfall mot de moderate og Hagerup-regjeringen. Også Løvland fikk kraftig kritikk for sitt engasjement for å flytte Norges bank fra Trondhjem til Kristiania. Løken var svært engasjert mot sentraliseringen, og mot holdninger som han mente å finne på Stortingets Kristianiabenk.³⁶⁹ Bare flaggloven hadde samlet venstreflertallet, hevdet Løken, og den fikk ikke engang sanksjon. De rene som hadde gått med Høyre i å forkaste Lindboes flaggheisingsforslag, blant annet Steen, fikk også strykkarakter.³⁷⁰ Dagsposten og Intelligenssedlerne distanserte seg etter hvert fra majoriteten på Stortinget, og grunnen til dette var at Venstre begynte å svikte i flere viktige saker, deriblant stemmeretten. Vi har også sett at de samme to avisene konsekvent støttet opp om Lindboes forslag på Stortinget. Det kan tenkes at Lindboe, trøndelagsbenken på Stortinget og disse to avisene utgjorde en egen politisk fraksjon innenfor Venstre på denne tiden.

Kong Oscars besøk i 1896

Løken fikk to anledninger til å demonstrere med flagget og Magnusbanneret mot kong Oscar II. Første gang var under hans norgesbesøk sommeren 1896. Kongen kom til Trondhjem etter å ha besøkt kystbyene på Vestlandet. Adresseavisen mente på forhånd at Løken og Dagsposten ville kongen til livs. Radikale ledere og blader hadde ifølge Høitomt i en årrekke utsatt kongen for ”..saarende Haansord, Bagvaskelser og personlige Fornærmelser..”³⁷¹

I løpet av norgesbesøket ble kong Oscar ifølge Dagsposten utsatt for flaggdemonstrasjoner. ”Og rundt omkring har det trefarvede norske Flag i et Antal som aldrig før vaiet frit og friskt for Kongens Blikk.”³⁷² Dagsposten sikter her til kongens besøk i Kristiansund, som var en av kommunene som hadde vedtatt å heise det rene flagget på

³⁶⁷ Mjeldheim, s.254

³⁶⁸ Samme s.

³⁶⁹ Dagsposten, 4.4.1897 og Kirkhusmo 2003

³⁷⁰ Dagsposten, 17.7.1896

³⁷¹ Adresseavisen, 22.7.1896

³⁷² Dagsposten, 27.7.1896

kommunens bygninger. Kongen hadde holdt en varm tale for det unionsmerkede flagget. Denne talen ble av venstrepressen tolket som politisk agitasjon fra kongens side: ”Stem med Høire! Thi ellers vil Svenskerne sørge for, at I faar en Ydmygelse til!”³⁷³ Høitomt hevdet at venstrepressens framstilling av kongemotstanden var sterkt overdrevet. Kongen ble godt mottatt i alle byene langs kysten.³⁷⁴ Adresseavisen meldte at kongen var blitt mottatt med ”...en Hjertelighed, der er et sandt Udtryk for opriktig Glæde...”, og fikk storartede mottagelser både i Ålesund og Bergen.³⁷⁵

I tiden før og etter kongens besøk verserte det mange rykter om flagging med rene flagg, kongen skal angivelig ha kommet med en rekke raseriutbrudd. Under kongens besøk i Trondhjem ble det for eksempel satt ut et rykte om at kongeflagget i Stiftsgården var falt ned, noe Adresseavisen avkreftet. Vi har allerede sett at dette var en del av Venstres nye strategi i flaggsaken. Det ble diktet opp mange historier som kom på trykk lenge etter at episodene angivelig hadde funnet sted. Personene i disse historiene var sjelden navngitt, og dette gjorde at det var vanskelig for høyrepressen å gå til bunns i sakene. Episodene var ofte av en slik karakter at de hadde stor underholdningsverdi.

Tor Bomann-Larsen skriver om Oscars besøk i første bind av sin biografi om kong Haakon VII. Her dikter han videre på noen av ryktene som verserte i venstrepressen, og resultatet blir en feilaktig framstilling om kongens besøk. Adresseavisens forsøk på å avkrefte slike rykter, blir framstilt av Bomann-Larsen som avisens ”mostrebende bekreftelser”.³⁷⁶ Historien om at kongen skal ha slått hatten av en bonde i Støren, er et annet eksempel på Bomann-Larsens lemfeldige omgang med kilder. Historien ble diktet opp over to uker etter at kongen forlot byen, og Dagspostens referat fra Støren dagen etter kongens avreise, sier ingenting om hendelsen. Den angivelige blomsterkastingen og kongens utbrudd foran orgelet i Nidarosdomen er heller ikke nevnt, og avisen forteller om kongens besøk i en alminnelig, nøytral tone.³⁷⁷ Ryktene om kongens ”skandaløse opptreden” begynte ikke å versere før i god tid etter at kong Oscar hadde forlatt byen.

Før og etter kongens ankomst var agitasjonen intens både i Adresseavisen og Dagsposten. Løken minnet om den svenske krigshissingen året før, og oppfordret til en kjølig mottagelse; ”Det trefarvede Flag bør heises, naar Kongen kommer!”.³⁷⁸ Adresseavisen var

³⁷³ Samme s.

³⁷⁴ Adresseavisen, 22.7 og 24.7 1896

³⁷⁵ Samme s.

³⁷⁶ Bomann-Larsen, s. 418 og Dagsposten, 25.7.1896

³⁷⁷ Dagsposten, 27.7.1896

³⁷⁸ Dagsposten, 23.7.1896

forberedt på dette, og beordret sine lesere til å sende ”Flagget til tops!”³⁷⁹ Vi har vært inne på at flaggdemonstrasjonene under kongens besøk ble sterkt overdrevet i venstrepressen. Løken mente at disse kom som en folkelig, spontan reaksjon på at Oscar hadde nektet flaggloven sanksjon for annen gang. ”nu har han faat se, at Folket sanktionerer selv!”.

Hvis det hadde vært overveldende flagging med rene flagg under kongens besøk, så hadde Dagsposten skrevet om det. Adresseavisen skrev at venstremenn unnlot å flagge med sine rene flagg til tross for Dagspostens oppfordringer.³⁸⁰ Istedenfor nøyde Løken seg med å referere fra kongens mottagelse på Støren, hvor han gjentok retorikken rundt forsvarssaken og den ”norske konge”:

”Langs Jernbanelinjen var der heist en Mængde rene Flag. Der blev ogsaa sunget ”Jeg vil værge mit Land”, hvilket maa siges at være en god Sang for Anledningen. Om den ogsaa vilde klinge for svenske Ører, er et andet Spørsmaal. Men den *norske* Konge maatte det jo glæde.”

Bomann-Larsen legger vekt på Dagspostens referat om ”en mengde flagg” som var heist ved havnen.³⁸¹ Selv om agitasjonen la vekt på at nettopp disse flaggene var rene, så hadde kommunen for anledningen heist en overveldende mengde unionsmerkede flagg.³⁸²

Kongens besøk i 1896 ble ikke den demonstrasjonen som Løken håpet på. Den kom først etter at kongen hadde forlatt byen. Flaggdemonstrasjonen mot kongemakten var i det store og det hele oppdiktet av venstrepressen. Det spilte ikke noen rolle om historiene var sanne eller ikke, det gjaldt å gjenta dem mest mulig til de ble sanne.

Valgkampen i 1897

Med det rene flagg og Magnusløven som våpen, gikk Trondhjems Liberale Forening inn i valgåret 1897. Det første framstøtet for å mobilisere velgerne var rettet mot arbeiderne, som sosialistene hadde fått stadig mer innflytelse over etter at fagforeningene var gått ut av Venstre i 1895. Løken hadde gått med på en ydmykende valgallianse med fagforeningene før kommunevalget i 1896. Dette året hadde Den Liberale Forening marsjert bakerst i 1.maitoget, til ”sosialistenes marsj”.³⁸³

Venstre hadde i 1897 på ingen måte tatt avstand fra fagforeningene. Noen av dem var fortsatt under Hagerup-Lyngværs kontroll, og de andre hadde ikke noen utpreget sosialistisk

³⁷⁹ Adresseavisen, 26.7.1896

³⁸⁰ Samme s.

³⁸¹ Bomann-Larsen, s.418

³⁸² Adresseavisen, 24.7.1896

³⁸³ Dagsposten, 22.4.1896

profil utad. En innsender i Dagsposten som representerte fagforeningene, skrev om Venstres manglende begeistring for sitt eget valgprogram som en viktig årsak til at Høyre hadde seiret ved kommunevalget året før. En fagforeningsleder mente at Venstre hadde nærmet seg Høyre politisk, og at dette var årsaken til den økende splittelsen mellom arbeiderne og Venstre. ”Samarbeide i den Forstand som ”Dagsposten” mener, det Samarbeide som gjør Arbeiderne til Dukker i øvrige Venstres haand, det Samarbeide kommer aldrig mer.”³⁸⁴

Løkens siste framstøt ble en samleorganisasjon, Trondhjems samlede Venstre, som skulle være et valgsamarbeid hvor alle korporasjonene var representert i forhold til sine medlemstall.³⁸⁵ Arbeiderne gikk snart ut og omdøpte foreningen til ”Trøndernes Samvirkende Fag- og Arbeiderforeninger”. Løken erklærte at sosialistene hadde erklært Venstre krigen, og Den Liberale Forening deltok dermed ikke lenger i 1. maitoget.³⁸⁶ Fagforeningenes og sosialistenes 1. maikomité oppfordret dermed heller ikke til flagging med rene flagg. Som eneste offisielle symbol benyttet komiteen et 1. maimerke som var til salgs hos fagforeningene.³⁸⁷ Selv om fagforeningene og sosialistene hadde kuppet 1.mai, sluttet ikke arbeiderne å bruke flagget som samlingssymbol, slik en fagforeningsleder skrev: ”Den almindelige Stemmeret er vor Livssag, det rene Flag er vort Mærke, alle føler vi som Nordmænd”³⁸⁸ Arbeiderne hadde dermed arvet Venstres nasjonalistiske appell.

Til tross for den økende skepsisen blant byens arbeidere fikk Løken en god start på valgkampen. Arbeiderforeningen gikk inn i Trondhjems samlede Venstre, og dermed var Høyres kontroll over foreningen brutt. Gjenerobringen av Arbeiderforeningen var en viktig strategisk seier for å vinne tilbake de moderate i partiet. Til tross for at Løken igjen så ut til å stå like sterkt som ved forrige valg, ga ikke Høyre opp. Om våren og sommeren 1897 ble det mobilisert kraftig fra begge partier, og flaggsaken var i den sammenhengen like aktuell som den hadde vært i 1894. Som vanlig hadde Løken kontroll over 17. maikomiteen, som skulle bli et trumfkort foran valget. Fellestoget fra året før hadde bare vært et fellestog i navnet, hvor Løken hadde preget toget med Magnusløven og sine venstresanger.

For å få byens konservative med på Løkens demonstrasjoner, ble det bestemt at begge flagg skulle heises på tribunen.³⁸⁹ Høyre valgte likevel å trekke seg fra arrangementet, og fellestoget ble dermed omdøpt til det ”nationale Stemmerettstog”. Høyre svarte med å kuppe Exercherhaven, og organiserte et eget høyre-barnetog. Arbeidernes oppslutning om

³⁸⁴ Dagsposten, 16.1.1897

³⁸⁵ Danielsén, s.149

³⁸⁶ Dagsposten, 29.1.1897

³⁸⁷ Dagsposten, 29.4.1897

³⁸⁸ Dagsposten, 16.1.1897

³⁸⁹ Dagsposten, 29.4.1897

stemmerettstoget var avhengig av at arbeidsgiverne innvilget dem en fridag. Komiteens oppfordringer om å gi arbeiderne fri var forgjeves, og det er grunn til å tro at Høyre gjorde dette for å hindre at de sluttet seg til toget.³⁹⁰

Løken hadde vært villig til å fire på prinsippet om å bare tillate rene flagg i toget for å lokke Høyre med i et fellestog i Venstres regi. Flaggsaken hadde mistet mye av sin mobiliserende funksjon, men det ble fortsatt agitert ivrig for det rene flagget. Kristiania kommunes heising av rene flagg i april ga agitasjonen vind i seilene.³⁹¹ Det var nå opprettet et nytt flaggsamlag i Trondhjem, Venstres Flaggsamlag, hvor de som flagget rent ble oppfordret til å melde seg inn.³⁹² Hvorvidt dette samlaget var ment å mobilisere rundt det rene flagg er uvisst, men det ble stiftet etter modell av Kristiania Flaggsamlag. Hensikten kan også ha vært å skaffe seg oversikt over hvor mange som brukte rent flagg. De som allerede hadde skaffet seg et trefarget flagg senere enn mai 1896 ble også bedt om å melde seg inn.³⁹³ Dette tyder på at utbredelsen av flagg skjøt fart året før, noe som også var tilfelle for det unionsmerkede flagget sin del. Adresseavisen fortsatte strategien fra året før, avverterte for og delte ut unionsmerkede flagg over en lav sko.³⁹⁴ Høyre hadde lært av Håkon Løken, og tok i bruk Venstres strategier i kampen om den politiske makten i byen.

Kongelig jubileumsfest kontra nasjonal Olavsfest

Den virkelige mobiliseringen foran valget i 1897 var ikke 17. maitogene, slik det hadde vært i 1894. Trondhjem feiret 900-års jubileum i 1897, og i den forbindelse hadde Høyres ordfører invitert kong Oscar til kommunens offisielle jubileumsfest. Invitasjonen mottok kongen under sitt Trondhjemsbesøk året før.³⁹⁵ Attende juli ble en storslagen fest i Høyres regi. Byen var pyntet med unionsmerkede flagg og blomster, og Adresseavisen og Morgenbladet trykket opp festnummer.³⁹⁶ Alle av betydning i Høyre og Moderate var til stede. Emil Stang, statsminister Hagerup, statsminister Gram, biskop Skaar og Christian Michelsen samt hele admiralitetet og flere offiserer og sogneprester var blant dem som sto på gjestelista.

Etter en gudstjeneste og framførelsen av Ole Olsens jubileumsoratorie, gikk borgerprosesjonen til Ilevolden. I dette toget, som ifølge Adresseavisen var det største byen hadde sett, marsjerte Yngre Konservatives Forening med sitt nye unionsmerkede flagg, fulgt

³⁹⁰ Dagsposten, 6.5.1897

³⁹¹ Dagsposten, 12.4.1897

³⁹² Dagsposten, 30.4.1897

³⁹³ Dagsposten, 4.5.1897

³⁹⁴ Høyre delte ut gratis flagg i Steinkjær, Adresseavisen, 27.4.1897

³⁹⁵ Adresseavisen, 24.7.1896

³⁹⁶ Adresseavisen, 18.7.1897

av en ”særdeles talrig Skare” Da korporasjonene passerte kongen ble fanene senket som en hilsen, og ”hatte og huer svingedes og livlige, kraftige hurraer rungede i Gaden, medens hs. Mai. stadig hilste igjen.” Dagsposten hadde på forhånd annonsert at de kom til å demonstrere mot kongen. Adresseavisen skulle ikke få gleden av at det ble et ”nesegrus, servilt Hyldningstog for denne konge”.³⁹⁷ Den Liberale Forening passerte stille forbi kongen, med 7 rene flagg og Magnusbanneret hevet.³⁹⁸ De rene flaggene var ment som en demonstrasjon mot kongen, men likevel hilste Venstre og viste sin respekt med å senke fanen. Hyllingstoget gikk til Ilevolden, hvor det for anledningen var satt opp en skog av flaggstenger, og det ble flagget med både unionsmerkede og rene flagg.³⁹⁹

Høyres samlende parademarsj to måneder før valget kunne blitt skjebnesvangert for Venstre. Høyres feiring var ikke bare Grunnlovforeningens fest, det var også en fest med nasjonale proporsjoner. Høitomt fylte Adresseavisen med stoff om byens middelalderhistorie, og spilte på de samme historiske og nasjonalistiske strengene som Venstre hadde gjort i Steen-toget i 1892. Høyre var spesielt opptatt av Olav Trygvasson og det de kalte ”kongstanken”. Byens rolle som kaupang og kristendommens hovedsete i gammel tid ble framhevet. Det ble reist portaler med Oscar IIs initialer på den ene siden og Olav Trygvassons initialer på den andre. Slik prøvde man å trekke en linje fra hårfagreætten til bernadottene.⁴⁰⁰

Venstre hadde allerede satt i gang mottiltak, og lanserte i 1897 en helt ny høytid: Olavsfestdagen, den 29.juli ble redningen, og Håkon Løken og Bjørnstjerne Bjørnson begynte planleggingen av festen våren 1897. Løken sto for den praktiske gjennomføringen, og Bjørnson var festens ideolog og ansikt utad. Dagsposten hadde tidligere vært inne på feiringen av Olav Haraldssons død, men planene kom ikke på bordet før det ble kjent at Oscar hadde valgt 18. juli for jubileumsfesten. Venstrepressen kritiserte kongen for at han ikke hadde valgt 29. juli. Kongen selv mente at han ikke hadde anledning, da han skulle til Uppsala denne dagen. Løken avfeide dette som en løgn fra kongens side. Dette skjedde til tross for Venstres henvendelser til hoffet: ”De herrer, som ordner det, gir rent ud sagt Faen i, hva vi Nordmænd tænker om dem og om Kongen!”⁴⁰¹ Bjørnson gikk også hardt ut mot Oscar. Morgenbladet mente å kjenne til Bjørnsons motiver: ”Den skal dække over hans moskovitiske Felttogs foragtelige Nederlag og skal tjene til Valgagitasjon i Trondhjem.”⁴⁰²

³⁹⁷ Dagsposten, 14.7.1897

³⁹⁸ Samme s.

³⁹⁹ Bildet på forsiden, ”Fra Folkefesten paa Ilevoldene ad Trondhjems 900-aars Jubilæum d. 18.Juli 1897” av Erik Olsen, Trondhjem, billedsamlingen UBT

⁴⁰⁰ Bildet på forsiden, Adresseavisen, 18.7.1897

⁴⁰¹ Dagsposten, 28.6.1897

⁴⁰² Adresseavisen, 4.7.1897, etter Morgenbladet

”Olavsdagen er Syttendemais mulighed”, skriver Løken. Olav Haraldsson måtte ifølge ham vike for kong Oscar og Høyres jubileumsfest. Venstre hadde funnet sin tronpretendent i hellige Olav, og Olavsfesten skulle bli trøndernes hyllingstog til ære for denne nasjonale helgenkongen. Høyre ble invitert, men den planlagte flaggingen med rene flagg innebar at de ikke var velkomne: ”paa Olafsdagen høver de rene Flag, bare de rene Flag, en aaben Proklamation af Dagen som politisk Partidag.”⁴⁰³ Adresseavisen kalte Olavsdagen en Venstrefest, en ”valgagitasjon rettet mot Høyre”.⁴⁰⁴

Det ble gjort flere forsøk på å hindre Olavsfesten. Med en gang kongen hadde forlatt Trondhjem og jubileumsfeiringen var over, ble alle dekorasjoner, flaggstenger og paviljonger tatt ned i all hast. Adresseavisen mente at dette ble gjort av hensyn til brannsikkerheten.⁴⁰⁵ Venstre skulle ikke få gleden av disse under sin politiske feiring, det rene flagget skulle ikke få vaie fra de utallige flaggstengene på Ilevolden. Løken brukte naturligvis dette i sin agitasjon, og kritiserte pengesløseriet i forbindelse med kongefesten. Ole Olsens jubileumsoriator ”Nidaros” fikk en heller ublid kritikk av Dagsposten, som telegraferte om dette til venstrebladene i Kristiania.⁴⁰⁶ Fremførelsen var dominert av sangere fra byens høyrekor, noe den Liberale Forenings stjernetenor Håkon Løken ikke kunne tåle.

Nidarosdomen var på dette tidspunktet ennå ikke ferdigstilt, men den var allerede blitt et mektig nasjonalt symbol både for Venstre og Høyre. Olavsfesten var ment å erobre dette symbolet. Wexelsen, prest og stortingsmann for Venstre fra Nordre Trondhjems Amt, skulle holde en gudstjeneste i domkirken til ære for helgenkongen. Her satte kirken med stiftprosten i spissen foten ned. Det kom ikke på tale å gi tillatelse til katolsk helgendyrkelse i landets viktigste kirkebygg. Fra høyrehold ble det sagt at dette også var grunnen til at Oscar ikke hadde valgt 29.juli.⁴⁰⁷ Det er mulig at Oscar ble påvirket av Høyre til å velge 18.juli istedenfor, skjønt det er ingen kilder som styrker denne teorien.

Som kirkens overhode og protestantismens forsvarer, kunne ikke kongen drive med katolisisme. Her må det legges til at Bernadottene tidligere hadde prøvd å bygge på myten om Hellig Olav. Dette kom til uttrykk i kroningstogene i Trondhjem på 1800-tallet, og den av Bernadottene innstiftede St.Olavs orden. Trondhjem som kroningsstad hadde vært et nasjonalsymbol også i Høyres hender. Det gjaldt derfor å tillegge kroningsstaden en ny betydning.

⁴⁰³ Samme s.

⁴⁰⁴ Adresseavisen, 27.7.1897

⁴⁰⁵ Samme s.

⁴⁰⁶ Samme s.

⁴⁰⁷ Dagsposten, 3.7.1897, etter Korsaren. Fabrikkerte telegrammer og avisartikler av Bjørnson og Løken i kontrafaktisk form, ”hvis Oscar hadde valgt 29.juli”

Løken raste mot stiftprostens avgjørelse, og mente at han hadde latt seg "...forvilde af Adresseavisens Forsøg paa at blande Politikk ind i Olavsfesten."⁴⁰⁸ Fra Stortinget interpellerte Lindboe i en arbeidskonflikt mellom domkirkens arbeidere og arkitekt Christie. Lindboe seiret, og de oppsagte arbeiderne fikk jobben tilbake.⁴⁰⁹ Det kan tenkes at tidspunktet for denne konflikten ikke var tilfeldig valgt, men et ledd i Venstres kamp om domkirken.

Striden om Domkirken tok etter hvert form som en religiøs konflikt. Adresseavisen hadde ved en tidligere anledning kalt Håkon Løken og hans menn "jesuitter"⁴¹⁰, og anklaget ham for å drive undergravende virksomhet. Løken hadde ikke noen interesse av å framstå åpent som katolikk, men hadde klare sympatier for katolisismen. "...det norske Sind ligger dypere til for Selvtænkning end for umiddelbar hengivelse i en Tradition. Vi har aldrig været Katoliker paa Sydens vis; her laa adskilligt færdigt for en anden Retning."⁴¹¹ Morgenbladet antydte at Olavsfesten var blitt til i frimurerkretser, og viste til at katolikker i Kristiania støttet festen. Venstre hadde dermed stiftet en ny loge, "St. Olaf til den hellige Agitation".⁴¹²

I en av sine taler under festlighetene kritiserte Bjørnson den protestantiske oppfatningen av Olav; "Protestantismen har havt sin mening med at forkorte ham..."⁴¹³ Det ble ikke forsøkt å legge sjul på at dette var en feiring med katolske undertoner. Norges og Nidaros' nedgang ble forklart med protestantismens innførelse og Olav Engelbrektsens flukt fra landet. Et av festens formål var å gjenoppleve Norges storhetstid fra "Stiklestad til Steinvikholmen". Som en del av markeringen i Trondhjem gikk det dampskip ut til klosterruinene på Steinvikholmen.⁴¹⁴

Den religiøse striden mellom Venstre og Høyre forandret festens innhold. Det var ikke lenger tale om at Olavsfesten var en feiring av Trondhjems 900-års jubileum. Kristendommens endelige innførelse i Norge ved Olav Haraldsson skulle være hovedsaken, da Olav Trygvasson allerede hadde blitt brukt i Høyres jubileumsfeiringer. Løken informerte om komiteens endrede planer. Etter festlighetene skulle turen gå ut til Stiklestad i Verdal, hvor Olav den Hellige skulle feires. Dette var ikke noe nytt. Stiklestad hadde vært et viktig nasjonalt kultsted for Venstre i 1880-åra.⁴¹⁵

⁴⁰⁸ Dagsposten, 22.6.1897

⁴⁰⁹ Lindboe, s. 282 og Adresseavisen, 23.7.1893

⁴¹⁰ Dagsposten, 23.5.1893

⁴¹¹ Dagsposten, 28.6.1897

⁴¹² Adresseavisen, 8.5.1897

⁴¹³ Adresseavisen, 31.7.1897

⁴¹⁴ Adresseavisen, 31.7.1897

⁴¹⁵ Dagsposten, 30.4.1897

Anders Kirkhusmo har skrevet en artikkel om Stiklestads betydning som nasjonalsymbol, eller som han kaller det, ”Stiklestad i venstremyten”.⁴¹⁶ Her viser han til hvordan symbolikken har forandret seg fra det første stiklestadsarrangementet i 1882 til nazistenes egen variant under krigen. Bjørnson var den viktigste aktøren bak den første markeringen på Stiklestad, og ideologen bak ham var Ernst Sars. I Bjørnsons første tale var det bøndenes kamp *mot* Olav Haraldsson som sto sentralt. Kampen om bøndenes gunst var et viktig ledd i den tidens politiske kamp på Stortinget, fra riksrettens dager og fram til bruddet med Sverdrup og Oftedal. I 1897 var det politiske bildet endret, nå var det Olav Haraldsson som var helten.

I den nye framstillingen gjaldt det å framstille bondehæren på Stiklestad som danskekongens vasaller, de var ikke bønder lenger, men grever og baroner. ”Det er aabenbart, at Venstre i Anledning af det forestaaende Valgfelttog agter at optræde i en splinterny skinnende Klædning med Helgenglorien om Panden. Og det maa indrømmes, at den gamle Klædning var blevet temmelig slidt og fillet...”⁴¹⁷, skrev Adresseavisen. Bjørnson gjorde et halvhjertet forsøk på å bortforklare den nye appellen:

”...den Bondeforgudelse, vi har gaat igjennem, og som i Grunden intet andet var end Selvoppholdelsesdrift og derfor gjorde mer godt end ondt, - den forledet mange til at ta Parti for Bønderne mod Kongen (Olav). Men det er omtrent som at ta Parti med Jøderne mod Jesus.”⁴¹⁸

Her ble det ikke engang gjort forsøk på å skjule festens hensikt. Appellen til bøndene var ikke viktig lenger, her gjaldt det å vinne en by.⁴¹⁹ Verdens Gang hadde en annen løsning på dette problemet. Ved P.A.Munchs hjelp kom man her fram til at 29.juli var Olav Haraldssons *fødselsdag*, og ikke dødsdag. Slik prøvde man å gjøre helgendyrkelsen mer nøytral. Stiklestadsmarkeringen i 1897 er et eksempel på hvordan Venstre tok tak i nasjonale symboler og endret innholdet. Det samme har vi også sett i flaggsaken. Bruken av rene flagg på Stiklestad var også et viktig element. I 1882 var stedet pyntet med hele 30 rene flagg, hvorav et hadde inskripsjonen ”leve Johan Sverdrup!”.⁴²⁰

Kirkhusmo har pekt på at Stiklestadsmarkeringen gikk fra å være et nasjonalt initiativ til å bli en lokal markering i Håkon Løkens regi. Det er viktig å presisere at det lokale initiativet kom fra Trondhem, og ikke fra bøndene i Verdalen. Hva syntes bøndene der om at

⁴¹⁶ Kirkhusmo 2004, s. 27

⁴¹⁷ Adresseavisen, 9.8.1897

⁴¹⁸ Adresseavisen, 31.7.1897

⁴¹⁹ Adresseavisen, 29.7.1897

⁴²⁰ Kirkhusmo 2004, s.31

Venstre gjorde jordet deres til et nasjonalsymbol? En kilde fra året etter tyder på at Olavs yppersteprester ikke fikk noen varm mottakelse. En prest på Inderøya skrev et åpent brev der han oppfordret til lokal markering av Olavsdagen i stedet for å valfarte til Stiklestad. ”Og lad Værdalen beholde sit Stiklestad i Fred. Det er jo ikke verken Garisim eller Jerusalem, det gjælder om. Ei heller har vi nødig at valfarte til nogen hellig Grav.”⁴²¹

Arbeiderne var også med på Olavsfesten. Arbeiderforeningen ”Sverre” spilte her en sentral rolle, den arrangerte foredrag og fester for de andre fagforeningene.⁴²² I prosesjonen til Ilevolden deltok en del av fagforeningene. Arbeiderforeningene fra Ålesund, Gjøvik, Hamar og flere andre byer deltok også. Venstres eliter gikk først i toget, så kom Venstres Presseforening. Etterpå fulgte Norges Ungdomslag og Den Liberale forening med et ”Utal av rene Flag”.⁴²³

Til å være en venstrefest, var oppslutningen fra arbeiderne god nok. Sosialdemokraten var på sin side ikke nådig mot arrangementet: ”Denne Fest forekommer os at være født i Humbug og forberedt gennem Hykleri. Hermed sigter vi fornemmelig til den Nimbus af religiøst Anstaltmageri, som den hele Fest tænkes omkranset med.”⁴²⁴ Sosialistene i Kristiania raste mot Venstres ”svindelagitasjon”. Forholdet mellom Venstre og arbeiderne var anstrengt, som vi har vært inne på tidligere. Konflikten mellom Trondhjems Liberale Forening og sosialistene nådde et høydepunkt i 1897. Da Løken seiret ved valget, kom løftebruddet. Arbeidernes nominasjon ble underkjent, fordi Løken hevdet at sosialistene hadde påvirket valget.⁴²⁵

Symbolbruken under Olavsfesten var intens. Dagsposten oppfordret Høyre til å flagge, men Høyre nektet. ”Skal Høire flagge for sin egen tilintetgjørelse?” spurte Høitomt.⁴²⁶ Høyre holdt seg langt unna festlighetene. I prosesjonen til Ilevolden telte Adresseavisen 30 rene flagg. Magnusløven var også med, og bruken av dette symbolet tok også en ny form. Ved inngangen til Hjorten, hvor Venstres ”nationalfest” ble holdt, hadde Løken hengt opp det de Forente Rikers unionsvåpen.⁴²⁷ Dette inngikk også i unionskongens merke, med det svenske riksvåpenet på venstre side og det norske på høyre, stilt under en krone. Som en demonstrasjon hadde Løken klippet kronen ut av banneret. Adresseavisen lurte på om han

⁴²¹ Dagsposten, 13.7.1898

⁴²² Dagsposten, 24.7.1897

⁴²³ Adresseavisen, 30.7.1897

⁴²⁴ Adresseavisen, 29.7.1897, etter Sosialdemokraten

⁴²⁵ Danielsen, s. 150

⁴²⁶ Adresseavisen, 23.7.1897

⁴²⁷ Unionsvåpenet - appendiks, flagg 10

ville klippe bort litt mer, slik at det ble et republikansk symbol: ”Over Løven i Vaabenet er det – som bekjendt – ogsaa en Krone, men denne var merkelig nok ikke bortskaaret.”⁴²⁸

Olavsfesten og kongefesten var i virkeligheten ledd i begge partienes valgkamper. De enorme ressursene som ble satt inn fra begge hold, vitner om betydningen av å vinne byen på sin side. Høyre hadde lært av Venstre, og forsøkte seg for første gang på en folkelig trønderappell. Denne ble blandet med et spesielt fokus på byens historie i middelalderen. Venstre forandret dermed sitt budskap, og gikk til motangrep på ”kongefjesket” med sin egen dyrkelse av det gamle norske kongedømmet. Striden handlet ikke bare om å vinne de trønderske amtene. Dette var fester som var ment å ha effekt også i andre byer. Olavsfesten utmerket seg på dette punktet, da Olavsfester ble organisert over hele landet, og festtelegrammene strømmet inn fra fjern og nær. Også på Island og Færøyene ble Olavsdagen markert. Ved å gjenreise Nidaros før valget, hadde også Venstre lyktes i å gjenreise minnet om Norges storhetstid.

Høyres jubileumsfest samlet like mange deltagere som Olavsfesten, men den bar preg av å være en fest for byens eliter, med bespisning for de fattige. Venstrefesten var heller ikke en fest for alle, men den favnet om et bredere lag av befolkningen. Den kan derfor ha fått flere moderate til å stemme Venstre ved valget.

Venstres seier ved valget i 1897 var svært knapp, bare hundre stemmer skilte partiene. Olavsfesten kan ikke alene ha vært årsaken til seieren. Forklaringen ligger sannsynligvis i valgprogrammet, som var mye lettere å forstå enn Høyres. Venstre gikk til valg på to saker, stemmeretten og flaggsaken. Forholdet mellom disse sakene var blitt innarbeidet siden 1891. Til sammen utgjorde de parolen ”Selvstændighed utad og Borgerræt innad”.⁴²⁹ To saker smeltet sammen til en, og for velgeren var dette et lett forståelig valgprogram. Det rene flagget representerte også flere saker. Hvis vi ser tilbake på programstriden fra 1890-91, må dette valgprogrammet tolkes som et kompromiss mellom Hjalmar Løken og Bjørnstjerne Bjørnsons standpunkt i programstriden. Venstre kunne gå til valg på én sak, som samtidig symboliserte hele Venstres arbeidsprogram.

Høyre gikk ikke til valg på flaggsaken, men i lys av venstres valgprogram ble det unionsmerkede flagget symbolet på Høyres program. Venstres agitasjon var lett forståelig, og Høyres mottiltak var stort sett å angripe motstanderen.⁴³⁰ Til sammenligning var dette lite

⁴²⁸ Adresseavisen, 30.7.1897

⁴²⁹ Dagsposten, 17.5.1894

⁴³⁰ Adresseavisen, 8.5.1897

engasjerende, og programmet hadde mange uklare punkter uten sammenheng, som for eksempel en ”tidsmessig arbeiderlov” og ”fremme av jordbruk og andre næringsveier”.⁴³¹

Den nye valgordningen i 1898 åpnet for at avholdsforeningen og arbeiderne kunne stille egne lister ved kommunevalget. Venstre seiret derfor ikke i dette valget, og til tross for sin storhetstid i Trondhjem klarte Løken aldri å erobre den politiske makten i kommunen. Valgseieren ved stortingsvalget i 1900 ble Venstres siste i Trondhjem. De lokale tilhengerne av Nidaros og olsok ble ettervert redusert til en liten krets rundt Håkon Løken. Da han forlot byen, etter å ha lidd ”Dr.Stockmanns skjebne”⁴³² etterlot han seg et forsvinnende lite venstreparti. Den voldsomme motstanden mot Nidarosnavnet i navnestriden 1929-1930 vitner om at Trondhjemmerne aldri adopterte Venstres drøm om Nidaros.

Høyres nederlag ved valget i 1897 ser også ut til å være sluttstreken for flaggstriden i Trondhjem. I 1898 gikk byens motvillige konservative foreninger for første gang med i et samlet borgertog 17. mai. Under Magnusbanneret og parolen ”jeg vil verge mitt land” marsjerte Høyre med Løken i spissen. Han holdt talen for dagen, hvor han manet til samling og strakte en forsonende hånd til Høyre: ”...vi har længtes mod den Dag, da ogsaa vi trods skilte Interesser i de indre Spørsaal, skulde møte hverandre i harmoni under et Mærke og i en fælles Borgerfølelse.”⁴³³ Samlingsmerket som Løken siktet til, var Magnusløven, som gjorde borgertoget til et forsvarstog. Selv om byens borgerskap gikk samlet i tog, var de fortsatt splittet i flaggbruken. En protokolltilførsel fra et av Arbeiderforeningens møter i 1899 viser til at omtrent halvparten gikk med unionsmerkede flagg og den andre halvparten med rene. I 1895 hadde foreningen vedtatt at det rene flagget skulle brukes ved alle anledninger, men halvparten av medlemmene fortsatte likevel å bruke unionsmerkede flagg.⁴³⁴

Flaggsaken i Trondhjem

Vi har sett hvordan flaggsaken artet seg i Trondhjem i årene 1890-1898. Fra 1890-1894 var det lokale krefter som sto bak og argumenterte for det rene flagget. Flaggsaken fikk sin aktualitet på bakgrunn av utviklingen på det rikspolitiske planet, men bortsett fra det var det liten sammenheng mellom flaggbruken i Kristiania og Trondhjem.

Det som var typisk for flaggsaken i Trondhjem var hvordan Håkon Løken brukte den til å mobilisere arbeiderstemmer. I agitasjonen smeltet flaggsaken og stemmeretten sammen til en parole. Sakens nasjonale appell var ment å ha en samlende effekt på borgerskapet, men

⁴³¹ Kaartvedt, s. 156

⁴³² Kirkhusmo 2003, s. 84

⁴³³ Dagsposten, 18.5.1898

⁴³⁴ Mathiesen, s.135

det rene flagget klarte ikke å hevde seg ovenfor det unionsmerkede flaggets rotfestede popularitet. Det rene flagget ble derimot populært blant arbeiderne, som fortsatte å flagge rent selv om Venstre mistet kontrollen over fagforeningene.

Vi har også sett hvordan flaggsaken fikk et nytt innhold etter 1895, og hvordan det samsvarte med Lindboes argumentasjon på Stortinget. Argumentene hans stammet ofte fra forholdene i Trondhjem. Da vi vet at det var nær kontakt mellom Lindboe, Håkon Løken og Hjalmar Løken, kan det tenkes at flaggsaken etter 1895 var en sak som ble drevet fra Trøndelag. Representantene fra Nordre og Søndre Trondhjems Amt prøvde å bryte lovlinjen i flaggsaken og gjøre den til en demonstrasjonssak mot kongen og Moderate, blant annet partiets fører Johannes Steen.

Flaggsakens militære betydning er påfallende i vår undersøkelse. Løken la ikke skjul på dette, men prøvde å gjøre dette mer tydelig ved å bruke et nytt nasjonalsymbol, Magnusbanneret. Dette symbolet trekker linjen helt tilbake til flaggstriden i 1879, og stiller hele flaggsakens tredje fase i et nytt lys. Hvem var den egentlige ideologen bak dette symbolet? Vi har sett hvordan Magnusløvens introduksjon ble fulgt av en oppfatning av det norske kongedømmet i middelalderen. Miljøet som prøvde å fremme løven, sto i nær forbindelse med Venstres ideolog og historiker Ernst Sars.

Fra 1901 ble Magnusløven brukt som merke for hærens overkommando, og ble tatt inn i forsvarsdepartementets unionsmerkede splittflagg.⁴³⁵ I et forsøk på å imøtekomme nordmennenes krav om likestilling i symboler og ordener, innstiftet Oscar II i 1904 ordenen av "Den Norske Løve". Lindboe hadde tidligere klaget på at St. Olavs orden ikke var likestilt med den svenske Serafimerordenen. Kongen ble stormester i denne nye ordenen, noe som møtte motstand på Stortinget. Oscars forsøk på å erobre løven lyktes ikke, da han aldri fikk tid til å utnevne riddere av St. Olav.⁴³⁶ I 1905 vaiet løveflagget over det kongelige norske slott i Kristiania.⁴³⁷ Dette ble den endelige slutten på Lindboes kamp om nasjonalisering av de militære symbolene. Løven ble den norske kongens merke, og dermed var ikke Magnusløven lenger et nasjonalsymbol i folkets eie.

Selv om det rene flagget hadde flere underliggende agendaer, så talte det også flere språk. Det spilte en rolle i organisasjonslivet i byen, og det samlet mennesker fra landsbygda som ønsket samhold og identitet i en felles fritidsbeskjeftigelse.⁴³⁸ Flagget ble også et symbol som den tidlige kvinnebevegelsen tok til seg, og dette kan ha hatt stor betydning for at flagget

⁴³⁵ Flagget for hærens overkommando, appendiks, flagg nr. 11

⁴³⁶ http://www.kongehuset.no/dt_kongehuset_allAtOnce.asp?ogid=44&mgid=529&gid=588&aid=

⁴³⁷ Kongeflagget av 1905 – appendiks, flagg 9

⁴³⁸ Fuglum, s. 369

ble akseptert i de brede lag av befolkningen etter at flaggloven trådte i kraft ved århundreskiftet.

Det er lett å glemme det tapende symbolet. Det unionsmerkede flagget var det mest utbredte nasjonalsymbolet i Trondhjem i hele perioden, til tross for Venstres offensiv. Etter 1896 kopierte Høyre Venstres framgangsmåte i flaggsaken. Dette førte til en konkurranse mellom partiene for å spre begge flaggene. Dette resulterte i at den generelle bruken av flagg som nasjonale symboler økte kraftig i denne perioden.

Kapittel 4. Oppsummering og konklusjoner

Vi har nå sett på flaggsaken som et spørsmål om å lovfeste det trefargede norske flagget, og som et sentralt rikspolitisk tema med Stortinget som viktigste politiske arena. Vi har også sett på flaggsaken som en lokal politisk kampsak i Trondheim i den samme perioden.

Innledningsvis stilte jeg spørsmål om flaggsaken i 1890-åra var én sak, eller snarere merke for et kompleks av saker. Med andre ord, var flaggsaken, slik det er blitt hevdet, hovedsakelig et spørsmål som angikk Norges forhold til unionen, kongemakten og Sverige, eller var den like mye et uttrykk for kampen om å sette den politiske dagsordenen her hjemme, altså et symbol i den hjemlige maktkampen? Et hovedspørsmål var å undersøke hvilken sammenheng det kan ha vært mellom flaggsaken på Stortinget og lokalt i det politiske miljøet i Trondhjem. Jeg stilte også spørsmålet om flaggsaken var den samme hele tiden, eller om den skiftet innhold, mening og retning underveis. Det er også blitt hevdet at flaggsaken i denne perioden hovedsakelig var et Venstre-prosjekt, men hvor rett er dette, eller i hvilken forstand var kampen om det rene flagget Venstres sak? Hva betydde flaggsaken i framveksten av Venstre som parti, og eventuelt hvilke andre politiske grupperinger gjorde det rene flagget til sitt? Jeg stilte også spørsmål om hvordan flaggsaken fungerte som politisk mobiliserende sak, og om hvilke nye grupper i samfunnet som ble trukket inn i politikken blant annet gjennom flaggstriden, først og fremst slik den utspilte seg på den lokalpolitiske arena. I denne forbindelsen var det også interessant å se på pressens rolle i kampen om flagget og opinionen.

Undersøkelsen har vært delt i to deler, Stortinget og lovsaken og den lokalpolitiske kampen i Trondhjem.

I kapittel 2 fant vi at flaggsaken i 1893 og 1896 hadde forskjellig bakgrunn. Man kan få inntrykk av at det gikk en linje fra Blekastads forslag ble framsatt første gang i 1893 til loven ble vedtatt for tredje gang i 1898, men dette var ikke tilfelle. I 1893 var flaggsaken et ledd i stortingvenstres aksjonspolitikkk mot regjeringen Stang. Etter erfaringene fra Åkerhjelskandalen håpet Steen at saken ville få en langvarig agitasjonseffekt som skulle holde fram til valget i 1894. Med Venstres tilbaketog i 1895 ble flaggsaken lagt død. Den ble tatt opp og tvunget gjennom av forsvarsvennene fra det rene Venstres ytterste fløy, ledet av lagmann Lindboe og støttet av tingmennene fra Trøndelag. I 1893 hadde de radikale venstrelederne kappes om å fremme flaggsaken, men omstendighetene i 1895 gjorde at den

”rødglødende lagmannen” fra Trøndelag fikk lovforslaget i gave fra sine partifreder. Flaggsaken handlet fra nå av om å gjenopprette Venstres ære, og den ble derfor en demonstrasjonssak rettet mot unionskongen. Man kan si at flaggsaken ble en erstatning for konsulatsaken etter at denne ble lagt død i 1895.

I Kristiania var flaggsaken et spontant uttrykk for den nasjonalistiske stemningen og det anstrengte forholdet til Sverige. Bergen fikk ikke noen flaggstrid i denne perioden. Eksempler fra Telemark og Oppland viser at Høyre også kunne være positivt innstilt til det rene flagg. På Stortinget var flaggsaken et ledd i demonstrasjonene mot Emil Stangs regjering. Dette fikk også gjenklang i agitasjonen på lokalplanet, men dette spilte en større rolle i hovedstaden enn i resten av landet.

I kapittel 3 så vi hvor mangfoldig flaggsaken kunne være på det lokale planet i Trondhjem. Det rene flagget fulgte med der nye foreninger ble dannet, og ble et bilde på byutviklingen i 1890-åra. Flaggstriden ble brukt som et redskap for å samle arbeiderne under den Liberale Forenings paraply, og den hadde også en splittende og definerende funksjon blant byens borgere. Høyre kom på vikende front, selv om de unionsmerkede flaggene var i størst antall i hele perioden. Når det gjelder spørsmålet om hva slags sammenheng det kan ha vært mellom flaggsaken sentralt på Stortinget og lokalt i Trondhjem, ser det ut til at det for perioden 1890 – 1895 ikke var noen klar forbindelse. Flaggbruken var styrt fra det lokale planet, med forskjellige underliggende motiver. I Trondhjem ble flaggsaken tidlig assosiert med stemmeretten.

Etter 1895 fikk flaggsaken en helt ny betydning i Trondhjem. Det er usikkert om dette skyldtes Venstres tap av fagforeningene eller den rikspolitiske situasjonen. Lindboes debut på Stortinget ble den klare forbindelsen mellom den sentrale og den lokale utviklingen i flaggsaken. Avstanden mellom Ilevolden i Trondhjem og Stortinget krympet. Lindboes trofaste våpendrager Håkon Løken var tidlig ute i 1895 med å gi flaggbruken et nytt innhold som var identisk med Lindboes politiske agenda på Stortinget. Forsvarssaken ble satt i høysetet, samtidig som han beholdt den gamle retorikken fra stemmerettstogene. I Kristiania var Venstres stortingsgruppe i oppløsning, og splittelsen truet partiet. I frykt for at de moderate skulle bli skremt av den pågående radikalismen, fant Løken fram Magnusbanneret som et nytt, samlende symbol.

Utviklingen i flaggbruken i Trondhjem etter 1895 sammenfaller med den rikspolitiske utviklingen. Dette er også en grunn til at den til slutt kom på Venstres valgprogram i 1897. Det er uklart hvem det var som foreslo at flaggsaken skulle stå på valgprogrammet. Jeg har tidligere vist at Venstre som politisk bevegelse og parti kan splittes opp i fire ledd, nemlig det

sentrale, det lokale, det opinionsdannende og stortingsgruppen. Lindboe og Løken øvde sterk innflytelse i de fleste ledd i partiet, bortsett fra det sentrale leddet. Løken drev flaggsaken på det lokale og det opinionsdannende planet. Lindboe gjorde det på Stortinget, og mye taler for at han også sto bak valgprogrammet, selv om han ikke nødvendigvis øvde direkte innflytelse på sentralstyret. I slutten av 80-årene hadde han hatt stor innflytelse på programprosessen og det sentrale leddet, så det er mulig at han også hadde det i 1896.

Ved valget i 1897 fikk Venstre flaggsaken og stemmeretten til å se ut som to sider av samme sak. Parolen ”Borgerrett innad og Selvstændighed utad” var blitt innarbeidet i stemmerettstogene siden 1892. Valgprogrammet i 1897 tok dermed form som et slagord, og kunne oppfattes som én sak. Intelligenssedlernes synspunkt fra programstriden i 1890 fikk dermed sitt gjennombrudd. Hjalmar og Håkon Løken hadde mye kontakt i denne perioden, og som ledende aktører i Venstres presseforening kan det tenkes at de regisserte mye av valgkampen.

Venstre trengte også en oppreisning etter ydmykelsen i 1895. Kongen ble dermed gjenstand for pressens aggresjon, og vi har sett hvordan Løken så flaggsaken som en sjanse til å terge kongen. At kong Oscar ikke brydde seg noe særlig om Venstres demonstrasjoner, spilte ingen rolle. Det gjaldt å tegne et bilde av en sint og hensynsløs konge, som truet med krigen og nektet Norge et rent flagg. Borgertoget i Trondhjem var fra nå av et tog for forsvaret av Norge mot en ”krigersk” unionspartner under Magnusløven og rene flagg. Flaggsaken var blitt en folkelig militær demonstrasjonssak.

I form av Magnusløven klippet Håkon Løken det norske riksvåpenet ut av de forentes rikers våpen, og brukte det som symbolet på det selvstendige norske kongedømmet i middelalderen. Dette var ment som en særlig demonstrasjon mot unionskongen, som ikke passet inn i Sars’ historiske framstilling av de gamle norske nasjonale kongene med kong Sverre som den fremste. Han forente i Sars’ bilde både det nasjonale og det demokratiske i middelalderens Norge. Vi har sett hvordan dyrkelsen av St. Olav ble en del av Venstres valgkamp i Trondhjem. Olavsfesten gjenskapte Norges storhetstid i en seremoni på Ilevolden som var ment å peke både bakover og framover i tid. Kong Oscar var ikke velkommen, og kroningsbyen Trondhjem ble erobret av Venstre. Da striden om statsform dukket opp i 1905, kom alle Venstres deltagere fra Olavsfesten til å gå inn for at Norge skulle fortsette å være et monarki. Det er grunn til å tro at middelalderbegeistringen innen Venstre spilte en stor rolle her.

Flaggsaken slik den utspilte seg i Trondhjem vitner også om en demokratisering av politikken. De lokale avisene kranglet om massenes gunst, og i den opphetede symbolstriden

mobiliserte agitasjonen nye samfunnsgrupper. Grupper som ikke hadde borgerrettigheter eller en kollektiv identitet, og som på sett og vis hadde stått utenfor bysamfunnet i snevrere forstand, kunne bli tatt inn i varmen ved å gripe til flagget. Vi har vært inne på hvordan dette var tilfelle for den tidlige kvinnebevegelsen, arbeiderne og avholdsfolket. Flaggbruken hjalp de nye gruppene til å vinne aksept og tilhørighet i en by som hadde vært forbeholdt borgerskapets konservative eliter. De nye organisasjonene vokste fram under flaggstriden, og flere av disse er viktige samfunnsaktører i dagens samfunn. Flaggstriden har også gitt oss et innsyn i framveksten av det nye organisasjonssamfunnet. Den var en del av 1890-tallets moderniserings- og demokratiseringsprosess.

Kirkhusmo har skrevet en artikkel om arbeidernes nasjonale ståsted i 1905, der han ser arbeidernes nasjonale orientering i sammenheng med Venstres mislykkede unionspolitikk og sosialistenes felttog mot unionen etter 1895.⁴³⁹ Flaggsaken kan også tolkes inn i dette mønsteret. Da arbeiderne tok opp det rene flagget tidlig på 1890-tallet, var ikke dette nødvendigvis et tegn på en underordning under Venstre. Arbeidernes ønske om å være nasjonale kan også ha vært drivkraften.

Innledningsvis var vi inne på de forskjellige tradisjonene for flaggbruk i Berlin og Paris, og vi nevnte også at spørsmålet om det nasjonale flagget skapte strid flere steder i Europa. Det var ikke bare nordmennene som gikk til kamp for eget flagg, og det var ikke bare i Norge at kampen for flagget stilte spørsmål om kongemakt kontra folkemakt.

I flaggbruken var det rene norske flagget en parallell til den franske trikolooren. De republikanske fargene var populære både blant norske og franske arbeidere, og på nasjonaldagen den 14. juli var arbeiderstrøkene i Paris overpyntet med flagg.⁴⁴⁰ Den republikanske mytologien hadde en samlende effekt på arbeiderne både i Frankrike og i Norge.

På den andre siden har vi flaggtradisjonen fra Berlin. Sedanfestene, som markerte seieren over Frankrike i 1871, og som i det nye Tyskland var en viktig nasjonal feiring, prøvde ikke å inkludere arbeiderne, og mange av nasjonaldagens forkjempere var ivrige anti-sosialister. Det tyske nasjonalflagget var forbeholdt borgerskapet i Berlin. Arbeiderne holdt seg hjemme. De tente ikke lys i vinduene og lot være å flagge ved det som ble regnet som et militaristisk hyllningstog for keiseren.⁴⁴¹ Vi ser tydelige sammenhenger mellom Høyres

⁴³⁹ Kirkhusmo 2005, s. 5

⁴⁴⁰ Thorsen, s. 216

⁴⁴¹ Thorsen, s. 199

flaggbruk og den tyske flaggingen i Berlin. Den var forbeholdt borgerskapet og eliten, særlig i byene. Det unionsmerkede flaggets venner hadde ikke noen ambisjon om å spre flagget blant ”smaafolk”. Mye av symbolbruken korresponderer også med Sedanfeiringen. For det første var bruken av nasjonalfargene i kvinnenenes kjoler, hattebånd og sløyfer et påfallende trekk i den tyske feiringen som vi også finner igjen blant borgerskapets kvinner i Trondhjem.⁴⁴² For det andre var den intense spredningen av flagg i året 1896 og Berlins ”Flagg-Wälder” noe vi også finner i Trondhjem samme år.

De tyske hyllingstogene hadde et sterkt militaristisk preg, og Bismarcks flagg, rødt-hvitt-svart, ble brukt i sammenhenger som skulle uttrykke forbindelsen mellom krigsmakten og nasjonen. Vi har sett at flaggbruken i Norge hadde lange tradisjoner innenfor skytterlagene. Flaggsaken i 1879 hadde også militære motiver, og etter 1895 ble flaggloven drevet gjennom av tilhengere av opprustningen i kretsen rund lagmann Lindboe. Flaggsaken i Norge assosieres med forsvarsvennlige grupper innenfor Venstre, både i lokalsamfunnet og på Stortinget.

Her finner vi en klar parallell mellom det rene norske flagget og det svenske flaggets utbredelse i Sverige. Den svenske forsvarsbevegelsen bidro til at det svenske flagget fikk sin utbredelse på den svenske landsbygda, og forbildet var kampen for det rene flagget i Norge. Det var her ikke tale om svenske unionsmerkede flagg, som var forbeholdt offentlige bygninger og skip. Flaggets kongebåle bunn ble assosiert med kongemakten, og i 1894 fikk flagget en lysere blåfarge, slik at flagget fikk ”en glad, förhoppningsfull och lifvande färgsammansättning och äkta oblandad svensk.”⁴⁴³ I 1905 ble det rene, lyseblå svenske flagget offisielt heist for første gang.

Symboler spilte også en viktig rolle for Oscar II. Kongens makt over symbolene hadde fra gammelt av vært kongens rett, som øverstkommanderende for de militære styrker. Da unionsoppløsningen i 1905 var et faktum, krevde kongen at kongeflagget fra slottet i Kristiania ble returnert til Stockholm. Han led et bittert nederlag i den norske flaggsaken i 1898, og på sikt mistet han også grepet om det svenske flagget. Med unionsoppløsningen fikk Sverige sin første flagglov i 1906, og i 1916 ble ”flaggans dag” innstiftet som den svenske nasjonaldagen, ikke som en kongefest men som en nasjonal feiring med 17. mai som forbilde.

Flaggsaken var et unionelt anliggende, ikke som en sak mellom Norge og Sverige eller nordmenn og svensker, men mellom *folket* og *unionskongen*. Den nasjonale utviklingen som skjøt fart i Europa på 1890-tallet førte til at to uforenelige flaggtradisjoner kom i spenn. Det

⁴⁴² Thorsen, s. 86

⁴⁴³ Björck, s.142

unionsmerkede flagget var på mange måter en levning fra en gammel tid da flagget var kongens eiendom. Høyres kamp for å verne om dette symbolet vitner om kongemaktens forsøk på å innføre en offisiell, unionsvennlig nasjonalisme i Norge. Det rene flagget, eller ”nordens trikolor”, var et republikansk symbol i likhet med Schwarz-rot-gold, som ble brukt av den tyske liberale bevegelsen. Ingen av dem var offisielle, lovlige flagg, men produkter av de republikanske bevegelsene som oppsto på begynnelsen av 1800-tallet. Når det rene flagget fikk sitt gjennombrudd og den tyske trikoloren ikke fikk det, skyldes det at det rene flagget ikke var forbudt. I novembergrunnloven hadde Sverige gitt Norge retten til et eget flagg, og i 1821 ble trikoloren tillatt til sjøs. Da den tyske trikoloren ble det offisielle flagget i Weimar-republikken, hadde den ikke noen folkelig forankring. Dette ga igjen rom for innføringen av nye nasjonalsymboler – vi tenker her på hakekorset og den nasjonalsosialistiske bevegelsen. Men det er en annen historie som vi skal la ligge her.

En allmenn oppfatning om flaggsaken er at den var en av de ”mindre” unionelle saker, og derfor av mindre betydning enn for eksempel konsulatsaken. Vi har sett at flaggsaken og konsulatsaken i grunnen hadde samme politiske funksjon på Stortinget. Den eneste forskjellen var at der statsminister Steen lot regjeringen falle i konsulatsaken, var han ikke villig til å gjøre det samme i flaggsaken. I 1905 ble konsulatsaken brekkjernet i unionsoppløsningen, og dermed er dens symbolske betydning kommet i bakgrunnen for den politiske. Flaggsaken framsto mer som en symbolsak enn en politisk sak, og av den grunn fikk den også større betydning utenfor stortingskorridorene enn konsulatsaken.

Flaggsaken splittet først Norge, men den resulterte i en flaggtradisjon som på sikt fikk en samlende effekt på nasjonen. Bruken av den norske trikoloren ble en viktig nasjonal tradisjon; ikke bare for borgerskapet, men også for arbeiderne, kvinnene, sjømennene og bøndene. Vi kan si at det rene flagget slo rot i nasjonen. Magnusløven finner vi i dag på det kongelige norske slott. Den er ikke lenger et banner, men et flagg i rødt og gull. Løven er symbolet på det nasjonale norske kongedømmet i middelalderen, men som nasjonalsymbol er den av nyere dato. Den norske løven taler et symbolspråk som er glemt av de fleste. ”De frie farver”, som Lindboe kalte det rene flagget, taler et språk som alle nordmenn forstår.

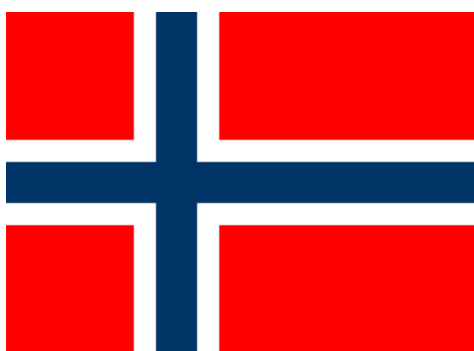
Appendiks: flaggkart*

1) Christian Fredriks norske flagg av 1814

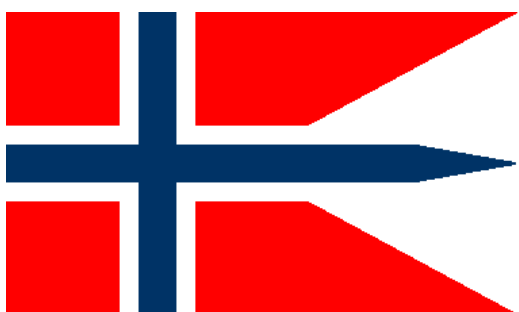
2) Norges unionshandelsflagg av 1818

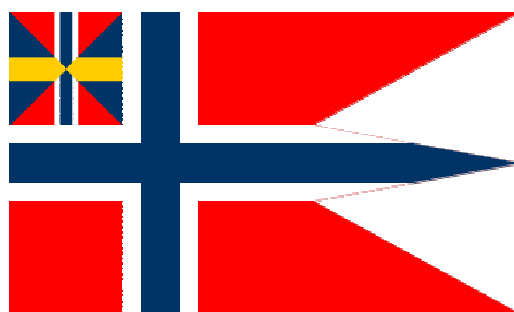
3) Det trefarvede ”rene ” norske flagg av 1821

4) Norsk unionsmerket handelsflagg av 1844

5) Norsk sivil statsflagg av 1899, militært av 1905

6) Norsk orlogs/unionsflagg av 1844

7) Svensk unionsmerket handelsflagg av 1844

8) Svensk orlogs/unionsflagg av 1844

* Bildene er hentet fra <http://www.crwflags.com/fotw/flags/>

9) Det norske riksvåpenet i kongeflagget

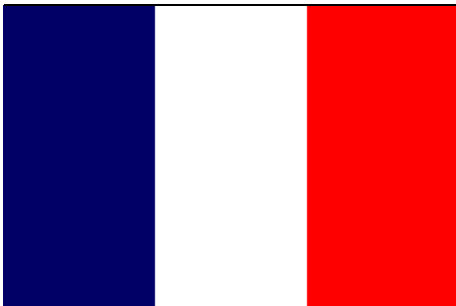
10) De forente rikers unionsvåpen av 1844

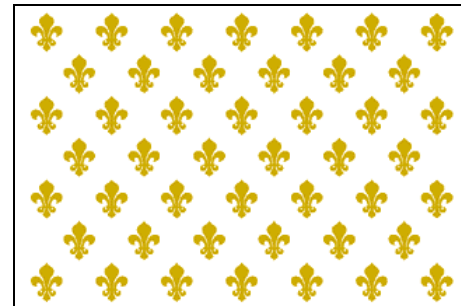
11) Flagget til hærens overkommando, 1901-1905

12) Unionsmerket av 1844, også kalt "sildesalaten"

13) Lafayettes trikolor av 1794, Fransk flagg etter 1830

14) Bourbonnernes liljebanner 1814-1830

15) Schwarz-rot-gold, Jena-bevegelsens trikolor av 1815

16) Bismarcks riksflagg av 1871

Kilder og litteratur

Litteratur

- Agøy, Nils Ivar 2001: *"For konge og fedreland? : offiserer, politikk, unionsstrid og nasjonalisme 1890-1905"*, Oslo
- Amundsen, Sverre S og A.Strøm-Olsen 1936: *"Norges Flagg"*, Oslo
- Anderson, Benedict 1996: *"Forestilte fellesskap"*, Oslo
- Aubert, L.M.B. 1879: *"Det norske Handelsflag. En historisk og statsretslig Undersøgelse."*, Kristiania
- Björck, Staffan 1946: *"Heidenstam och sekelskiftets Sverige"*, Stockholm
- Björgen, Hildegunn 1997: *"17. maifeiring som politisk redskap? : en studie av nasjondagsfeiringen i Kristiania 1879-1905"*, KULTs skriftserie nr.30, Oslo
- Blehr, Sigurd 1948: *"Mot frigjøringen. Utdrag av statsminister Otto Blehrs politiske korrespondanse 1891-1903"*, Oslo
- Bomann-Larsen 2002: *"Haakon&Maud bind I"*, *"Kongstanken"*, Oslo
- Bull, Edvard 1927: *"Det norske flags historie"*. J.S.Worm-Müller (red.):*"Den norske sjøfarts historie fra de ældste tider til vore dager."*, Oslo
- Bundestag, Deutscher 1993: *"Fragen an die deutsche Geschichte"* Historische Ausstellung im Reichstagsgebäude in Berlin, Katalog 17.Auflage, Bonn
- Danielsen, Rolf 1997: *"Trondhjems Historie 997-1997"* Bind 4: *"En exempelløs fremgang"*, Oslo
- Fuglum, Per 1978: *"Norges Historie"*. Knut Mykland (red). Bind 12: *"Norge i støpeskjeen 1884-1920"*, Oslo
- Greni, Toralf 1911: *"Bjørnstjerne Bjørnson og flagsaken"*. Gerhard Gran (red.):*"Bjørnson-studier I-VII. Smaaskrifter fra det litteraturhistoriske seminar."*, Kristiania
- Hadenius, Stig 1964: *"Fosterländsk unionspolitikk. Majoritetspartiet, regjeringen och unionsfrågan 1888-1899"*, Uppsala
- Hobsbawm, E.J. 1983: *"The Invention of tradition"*, Cambridge
- Hobsbawm, E.J. 1990: *"Nations and Nationalism since 1780"*, Cambridge
- Kirkhusmo, Anders 1978: *"Unionell radikalisme. Opinion, lederskap og parti 1885-91"*, Trondheim

- Kirkhusmo, Anders 2003: "Trondhjemske Samlinger 2003". Trondhjems Historiske Forening.
"En glemt storhet? Presse mannen, politiker en og trønderpatrioten Håkon Løken.",
 Trondheim
- Kirkhusmo, Anders 2004: "Helligdom og verdier ved to årtusensskifter". Per Steinar Raaen og
 Olav Skevik (red). *"National uafhængighed og demokratisk lighed for loven.
 Stiklestad i venstremytten i 1880-90-åra."*, Stiklestad
- Kirkhusmo, Anders 2005: "Arbeiderhistorie. Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og
 bibliotek" (red. ukjent) *"Sosialister eller nasjonalister? Det norske Arbeiderparti i
 1905"*, Oslo
- Koht, Halvdan 1896: *"Norske Flagsange"*, Kristiania
- Koht, Halvdan 1951: *"Historikarar i lære"*, Oslo
- Koht, Halvdan 1968: *"Minne fra unge år"*, Oslo
- Kaartvedt, Alf 1984: "Høyres Historie". Francis Sejersted (red). Bind 1: "Drømmen om
 borgerlig samling", Oslo/Gjøvik
- Lindboe, Asbjørn 1961: *"Lagmann Lindboe"*, Oslo
- Mathiesen, Henrik 1900: *"Trondhjems arbeiderforening 1850-1900"*, Trondhjem
- Mjeldheim, Leiv 1984: *"Folkerørsla som vart parti. Venstre fra 1880åra til 1905."*, Bergen
- Nygaard, Knut 1912: *"Hvorledes det norske flagg ble til"*, Bergen
- Ringsby, Per Jostein 2005: "Det norske statsministerembetet i Stockholm" Prosjekt 1905 –
 skriftserie nr.2, Oslo
- Sars, J.E. 1909: "Norges Historie" VI Binds anden del: *"Tidsrummet 1885-1905"*, Kristiania
- Storm, Oskar 1893: *"Om flaget"*, Kristiania
- Thorsen, Arve Tuflåt 1997: *"Nasjondagsfeiringene i Paris og Berlin 1895-1905 : to
 nasjondager - ett komparativt nasjonalismebarometer"* KULTS skriftserie nr.86,
 Oslo
- Wallem, Fredrik 1916: *"Det norske studentersamfund gjennom 100 aar 1813-1913"*,
 Kristiania
- Wyller, Thomas Chr. 1975: *"Christian Michelsen – politiker en"*, Oslo
- Aarnes, Sigurd 1994: "Oppfinnelsen av 17. mai". Øystein Sørensen (red.): *"Nasjonal identitet
 – et kunstprodukt?"* KULTs skriftserie nr.30/NASJONAL IDENTITET nr 5, Oslo

Oppslagsverk

Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon 1979

Norsk biografisk leksikon 2005, hovedredaktør: Jon Gunnar Arntzen ; leder av redaksjonsrådet: Knut Helle.
Norsk biografisk leksikon 1984, hovedredaktør: Edvard Bull

Aviser

Adresseavisen, 1890-1897
Aftenbladet, 1870, 1879
Aftenposten, 1899
Bergens Tidende, 1871
Dagbladet 1870, 1879, 1891-1898
Dagsposten, 1888-1898
Morgenbladet, 1892, 1893, 1899
Socialdemokraten, 1892-1897
VG, 1892, 1893, 1899

Andre Kilder

Stortingsforhandlinger, 1889, 1893-1898
Departements-Tidende, red. C.Collett, Bertr. Engelsen, 20.9.1893
Försvarsstabens krigshistoriska avdelning: "Militært kring 1905"
Vedlegg til Stockholms Dagblad "hvad Bjuda Rättvisan og Klokheten från svensk synspunkt i Norska Flaggfrågan ?", Gøteborgs handeltidnings aktiebolags tryckeri, 1899
Handels- og industridepartementets arkiv Asta nr. S-3098 Serie D6